

PANORMIA VI

[Incipiunt capitula sexti libri]¹

Sexta pars continet de nuptiis, quo scilicet tempore² et inter quas personas et qua de causa debent fieri. De tribus que perfectum reddunt coniugium. De perfecto et imperfecto coniugio. De concubinis. De coniugibus quorum alter sine altero continentiam vovit vel religionis habitum sumpsit. De uxoribus que viris in captivitatem ductis aliis nupserunt. Quod sit inter personas coniugium eiusdem religionis, hoc est inter gentiles, inter Iudeos³. Inter personas vero que non sunt eiusdem religionis vel fidei non potest fieri coniugium. Quibus de causis non debeat solvi coniugium. Cuiusmodi coniunctio non faciat coniugium.

Expliciunt capitula⁴

¹ Inc. – libri Tb; *om.* PhPrQeVm

² scil. temp. PhPrVm; temp. scil. Tb

³ gent. inter Iud. PhVm; Iud. inter gent. Tb

⁴ Sexta pars - capitula Ph(*after insc. to c 1*)PrQeTbVm; Sexta pars – coniugium *after rubric to c 1* La; *om.* AdBdBcCaCbCeDaDbEaFbFcGcLdLfLgLjLmMgMqOaObOcOdOeOfPaPcPfPkPqPtRaQaSbSgSITcTdVoVpVqWaWbWc

Incipit sextus¹

1

²*Ex libro constitutionum, tit. nono³. Quid sit matrimonium⁴*

Nuptie sive matrimonium est viri mulierisque coniunctio, individuum consuetudinem vite continens.

ID 8.1] da C 27 q 2 c 1

¹ Inc. sextus BdBeCaDaFbFcHaLdLmMqObOcOdOeOfPcPfPhPqPwQe(*before capitula*)Sb(*mg.*)SeSgSITcVoVp; Incipit de nuptiis *add. in mg.* CaCeDa; Incipit liber sextus DbLdLmOaPfTc; Incipit sextus. sexta pars Ea; Incipit sexta pars EgGcLgMgPrVmWc; Sextus liber Oemg; Incipit sexta pars et liber undecimus Pa; Liber sextus incipit. Incipit liber sextus Pk²; Incipit pars sexta Pt; Pars sexta Qa; Incipit sexta Ra. Require retro *add. in mg.* Lf²

² De nuptiis *add. in mg.* BeWc, *in text* Tb; i. De nuptiis quo scilicet tempore et inter quas personas et qua de causa debeant fieri *in mg.* Bd; Incipit de nuptiis *in mg.* CaGc; De nuptiis quo tempore et inter quas personas et qua de causa fieri debeat *add. in mg.* EgTc; Diffinitio coniugii *add. in mg.* Ja; i *add. in mg.* Be²; *om.* LdMgMqPfPtSg

³ tit. viiii BeGcMgPfPhTb; primo tit. nono CaDaEaFbLgMqOaObOdOfPcPwTdVoVp; libro primo, tit. ii Eg; primo, tit. viii JaLdOcSl; ? Qa; primo tit. x Ra; [t]it. viii ?Sg; primo cap. viiii Tc; iii tit. viii Wc; *no insc.* CeLcPk

⁴ Quid sit mat. BeCaCe(*mg.*)DaFbLdMgMqOaOcOdOfPcPhPtPwRaSbSgSITbTcTdVoVp; Incipit de nuptiis *add. in mg.* CaDa; *Capitulatio as above inserted here*, La; De nuptiis quo tempore et inter quas personas et qua de causa debeant fieri *add.* Of; Quid sint nuptie vel matrimonium Pa; De nuptiis et quid sit matrimonium *in mg.* Pr; *om.* EgLcOePfPkQaWc

2

Ex concilio Hilerdensi¹, cap. iii²

Quod³ non oporteat⁴ a Septuagesima usque in⁵ octavas Pasche et tribus hebdomadibus ante festivitatem sancti Iohannis, et ab adventu Domini⁶ usque post⁷ Epiphaniam nuptias celebrare. Quod si factum fuerit, separentur.

ID 8.142] +C 33 q 4 c 10

¹ -erdensi *BeCaMgOaQaTbTc; -ernensi EaGcMqPf; -enensi Fb.

² cap. iii CaMgPfTbTc; *om.* Qa. Quo tempore nuptie debeant fieri *add. in mg.* BeDaCa, Quo tempore fieri non liceant *add. in mg.* Ja; Quo tempore fiant nuptie et quo non *add.* Pa

³ Ideo Pk

⁴ -eat BeCaJa²MgPfTbTc; -et JaQaVo

⁵ in *CaJaMgPfTb; ad Tc

⁶ Domini *CaJaMgPfQaTb; *om.* Tc

⁷ post *BeCaJaMgPfTbVo; in Qa; ad Tc

3

¹Responsa Nicolai² ad consulta Bulgarorum³, cap. xlviii⁴

Nec uxorem ducere, nec convivium facere in quadragesimali tempore convenire posse ullatenus⁵ arbitramur⁶.

ID 8.47] +C 33 q 4 c 11 var.

¹ Item *add. in mg.* Ja

² Resp. Nich. *BeCaGcMgPfTbVo; <Responsio> Nich. Ja; Nich... Qa; Nicolai pape resp. Tc

³ Bulg- *BeCaGcJaQaPfVo; Bulgarum Mg; Bulg' Mq; Burgalorum Oa; Burg- PhPwTbTc

⁴ cap. xlviii BeCaMgPfTbTc; *om.* Qa. De eodem *add.* Pa

⁵ ul- CaJaMgPfQaTb; nul- Tc

⁶ -amur *BeCaGcJaMgPc²PfQaTbVo; -antur Mq; -emur Pc; -emus Tc; -amor Vp

4

¹Augustinus de conflictu vitiorum atque² virtutum, cap. xxii³

Nubendi⁴ licentia⁵ quibusdam tribuitur, hoc est⁶ qui⁷ virginitatem vel castimoniam⁸ vidualem nequaquam professi sunt; quibusdam⁹ autem non tribuitur, id est

¹ Qui debeant nubere *add. in mg.* BeCaDaLn², Quod quibusdam licere quibusdam non *add. in mg.* Ja; Cur anulus detur *add. in mg.* Tc²

² atque *BeCaGcJaMgPhTcVo; ac Mq; et Pf; ? Tb

³ xxiii Be. *insc. before c 5* Fb. Quibus datur licentia nubendi et quibus non *add.* Pa

⁴ Iubendi Qa

⁵ licentiam Qa

⁶ est *MgPfTbTc; *om.* Ca

⁷ lacuna follows Pf

qui virgines¹⁰ vel¹¹ continentis esse decreverunt. Fornicatio autem nulli impune conceditur.

ID 8.72] C 27 q 1 c 20

⁸ castimoniam BeCaCeDbJaMqOaObOcOdOeOfPaPcPfPhPkPrPwRaTbTcTdVmVoWcBrant; vel titatem add. ss Ja; castitatem EgGcLgMgQa

⁹ -dam ss Ra

¹⁰ qui virg. in mg. Wc

¹¹ vel CaJaMgPfQaTb; et Tc

5¹

Ex decret' Hormisde pape, cap. vi²

Ut nullus fidelis³, cuiuscumque conditionis sit, occulte nuptias faciat, sed benedictione a sacerdote accepta⁴ publice nubat in Domino⁵.

ID 8.141] C 30 q 5 c 2

¹ cc 5-6 reversed Lh

² Insc.to cc 4-5 in mg. here Fb. Ut nuptie non fiant occulte add. in mg. BeCaCeDaLn², Ne fiat occulte add. in mg. Ja, De occultis nuptiis add. Pa, Non occulte add. in mg. Tc²

³ fidelis *CaJaMgPfPhQaTc; om. Tb

⁴ a sac. acc. *CaPfTbTc; acc. a sac. Mg

⁵ Oa runs end of 5 into 6: nubat in iugum iuxta possibilitatem

6¹

Ex concilio Arelatensi, cap. vi²

Nullum sine dote fiat coniugium, iuxta possibilitatem fiat dos, nec sine publicis nuptiis quisquam nubere vel uxorem ducere presumat.

ID 8.144] C 30 q 5 c 6

¹ Whole cap. with inscr.repeated in mg. against c 8 Gc, inserted below in c 8 after subiectas et humiles Sl

² Ex - vi BeCaMgPfTbTc; Ex decret' Hormisde pape ca. vi (repeated in mg. to c 5) Fb; Vianensi capitul' Qa. Ut nullum sine dote fiat coniugium add. in mg. BeCaDaLn², Ne fiat sine dote add. in mg. Ja, Ut coniugium non fiat sine dote nec occulte add. Pa, Non sine dote add. in mg. Tc²

7

Novellarum constitutionum¹ LXV² cap. i³

¹ Nov. const. *MgPfTbTc; Const. nov. CaTd

² LXV *GcJa²MgMqPcPrTbTc; LXVIII DaSb; LXXV Oa; libro ii Qa; om. BeCaEaFbJaLcPfRaTdVo

³ cap. i *BeCaFbJaMgOaPcPfTbVo; cap. iiii DaSb; Item de illo only Pa; om. Qa; cap. ii Tc; no inscr. CePk. ii. (om. Ea) De tribus (corr. fr. tribubus Bd) que perfectum reddunt coniugium add. Bd(mg.)Ea; Quod

Si quis divinis tactis scripturis iuraverit⁴ mulieri se eam legitimam uxorem habiturum, vel si in oratorio tale sacramentum⁵ dederit, sit illa legitima uxor, quamvis⁶ nulla dos, nulla scriptura alia⁷ interposita sit.

ID 8.44] +C 30 q 5 c 9

possit etiam fieri sine dote *add. in mg.* Ja; Qui iuravit mulieri se eam habiturum uxorem *add. Pa*, sine dote *add. in mg.* Tc²

⁴ -verit *MgPfTbTc; -vit Ca

⁵ tale sacr. *CaJaMgPfPhQaTb; sac. tale Tb

⁶ quis Qa

⁷ scr. al. *MgOaPfTbTcVo; scr. aliam Ca; al. scr. Qa

8

Isidorus de officiis, lib. II¹, cap. xvii²

Quod³ femine dum maritantur velantur, scilicet⁴ ut noverint semper se viris suis⁵ esse subiectas⁶ et humiles. Item. Quod nubentes post benedictionem vitta⁷ uno invicem⁸ vinculo copulantur, videlicet ne⁹ compagem coniugalis unitatis¹⁰ dirumpant. At vero quod eadem vitta candido¹¹ purpureoque colore permiscetur¹². Candor¹³ quippe¹⁴ est munditia vite; purpura¹⁵ ad sanguinis posteritatem adhibetur, ut hoc signo et continentia et¹⁶ lex tenenda ab¹⁷ utrisque ad tempus admoneatur, et post¹⁸ hec reddendum debitum non

¹ *II BeCaMgPfTbTc; V Qa

² xvii BeDaGcMgMqOaPfQaRaTbVo; xx CaFb; xxvii Eg; xviii Tc; xvi Vp. Quid significet velum in desponsatione, quid vitta, quid anulus *add. in mg.* BeCaLn², Quid significet velum *add. in mg.* Ce, Quid sign. - desp. *add. in mg.* Ja, De quibusdam que fiunt in desponsatione quid significant *add. Pa*, Cur velentur *add. in mg.* Tc²

³ hoc *add. and canc.* Ja

⁴ scilicet CaMgPfQaTb; sign'c' Tc

⁵ semper se viris suis *BeGc²OaMqPhPkPwTcVo; semper viris se Ca; se viris suis semper EgMg; se viris suis GcPf; se suis vir. semper Qa; se semper viris suis Ra; semper se viris Tb

⁶ esse sub. *BeOaPf TbVo; sub. esse CaGc²MgQaRaTc; esse sub. esse Gc

⁷ factam *add. and canc.*, vittam in mg. Mg

⁸ uno inv. CaMgPfQaTb; inv. uno Tc

⁹ nec Qa

¹⁰ *corr. fr.* -atem Qa

¹¹ cond- Tc

¹² perm- *MgQaTbTc; comm- Pf

¹³ Condor Tc

¹⁴ quippe *CaMgPfQaTb; *om.* Tc

¹⁵ purpura *BeCaPfTb; purpurea MgQa; *om.* Tc

¹⁶ continentia et BeCaCeFbGcMqOaPfPkPrPwTbTcTdVo; continentie *EgMgQa

¹⁷ ab *CaMgQaTbTc; ad Pf

¹⁸ *om.* Qa

negetur. Item.¹⁹ Quod in primis anulus a sponso sponse datur, fit hoc nimirum vel propter mutue dilectionis signum, vel propter²⁰ id²¹ magis ut eodem pignore eorum corda²² iungantur. Unde et quarto digito anulus inseritur, id est²³ quod in eo vena²⁴ quedam, ut fertur²⁵, sanguinis ad cor usque perveniat.

ID 8.7-8] C 30 q 5 c 7

¹⁹ Cur anulus detur *add. in mg.* Tc²

²⁰ propter *MgPfTbTc; *om.* Ca

²¹ id *CaMgPfPhQaTc; hoc Tb

²² eod. pign. eorum corda *BeCaMgOaPfPwVo; in eo pign. eorum corda Qa; eorum corda eodem pignore Tb; eo quidem pignore corda eorum Tc

²³ id est *BeCaGcPfPhPwTcVo; *om.* MgQa; ideo MqTb

²⁴ vena *MgPfTbTc; veno Ca

²⁵ ut fertur *CaMgPfQaTc; *om.* Tb

9

Responsa Nicolai¹ ad consulta Bulgarorum²

Nostrates³ tam mares quam femine non ligaturam auream⁴ vel⁵ argenteam aut ex quolibet metallo compositam, quando nuptialia⁶ federa contrahunt, in capitibus⁷ deferunt. Sed⁸ post sponsalia que futurarum sunt nuptiarum promissa, federa quoque consensu eorum qui hec⁹ contrahunt et eorum in quorum potestate sunt celebrantur, et postquam arrhis sponsam¹⁰ sibi¹¹ sponsus per digitum fidei a se¹² anulo insignitam desponderit, dotemque utrique placitam¹³ sponsus¹⁴ ei cum scripto pactum¹⁵ hoc continente, coram invitatis ab utraque parte tradiderit, aut mox aut apto¹⁶ tempore, ne videlicet ante tempus

¹ pape *add.* Tc, *om.* *CaMgPfQaTb

² Bulg- *BeGcPfPkQaVo; Burg- CaPhTbTc; Bulgarum Mg; Burgallorum Oa. Quomodo venit secundum quosdam a sponsalibus ad nuptialia federa *add.* Pa

³ Mostrates Pk

⁴ *om.* Vo

⁵ vel BeCaMgOaPfTbVo; aut Qa; non Tc

⁶ -lia ss Ra²

⁷ capitibus *BdBeCaDaFbGcMgMqOaPaPcPrPwQaRaSbTbTcTdVm; capitalibus CePfPhPkTb²Vo

⁸ hoc *add.* Tc, *om.* *CaMgPfPwQaTb

⁹ hec *CaOaPwQaTb; ? Mg; hoc PfTc

¹⁰ *om.* Vo

¹¹ sibi *CaMgPfQaTb; *om.* Tc

¹² a se *CaMgPfQaTb; *om.* Tc

¹³ *obsc. corr.* Ca; *om.* Vo

¹⁴ -us *Be²CeMqOaPaQaTb; -usque BdCaGcMgPcPfPkPhPwRaTcVoVm

¹⁵ pactum *CaEgPfTbTc; peractum GcMgPr

¹⁶ acto Qa

lege definitum tale quid fieri presumatur, ambo ad¹⁷ nuptialia federa perducuntur¹⁸, et primum quidem in ecclesia Domini cum oblationibus¹⁹ quas offerre debent Deo per sacerdotis²⁰ manum, statuuntur, sicque demum benedictionem et velamen celeste suscipiunt²¹.

ID 8.6a] C 30 q 5 c 3 in the earlier form, later enlarged [cf 7.32 below]

¹⁷ repeated Tc

¹⁸ fed. perd- *BeCaGcMqRaTbTc; fed. prod- EgMgPk; fed. perducantur Oa; perd- fed. PfVo

¹⁹ oblononibus Qa

²⁰ corr. fr. -tes Qa

²¹ susc- *CaMgPfQaTb; acc- Tc

10

¹Augustinus, libro VIII² Confessionum

Institutum³ est ut iam pacte sponse non tradantur statim, ne vilem habeat maritus datam quam⁴ suspiraverat⁵ sponsus dilatam.

ID 8.33] +C 27 q 2 c 39

¹ Ut pacta [*with stroke over Ca*] sponsa non cito tradatur *add. in mg.* CaDaLn²

² libro VIII *CaMgPfTbTc; librorum III Qa

³ Inst- *CaGcMgOaPfQaTc; Const- LaPhQeTb

⁴ non *add.* Pf, *om.* *CaMgQaPkPwTbTc

⁵ -erat *CaMgQaTbTc; -erit Pf

11

¹Pandectarum libro² XXIII, tit. i³

In sponsalibus consensus eorum exigendus est⁴ quorum in⁵ nuptiis desideratur⁶.
Intelligitur tamen semper filiam patri consentire, nisi evidenter dissentiat. [12] Item.
Sponsalia sicut nuptie consensu fiunt contrahentium⁷, et ideo sicut nuptiis, ita sponsalibus

¹ In *add.* Qa

² Pan. lib. *MgPfTbTc; Lib. Pan. CaFb

³ tit. i *BeDaMgPfTbTcVo; tit. ii CaFb; *om.* Qa. *No insc. no break* Wc. Quod consensus (sensus Ca) exigendus est in sponsalibus et quod etas contrahentium diffinita non est *add. in mg.* BeCaDaLn²; iii. (*om.* Ea) De perfecto et imperfecto coniugio *add.* Bdmg.Ea; Quid exigendum sit in sponsalibus et a qua etate fieri possint *add.* Pa

⁴ *om.* Qa

⁵ de (in *ss*) Ra

⁶ in nupt. des. *BeCaPfTbTcVo; des. in nupt. GcMgPrQa; nupt. des. Oa

⁷ fiunt cont. *CaMgPfQaTb; cont. fiunt Tc

filiamfamilias consentire⁸ oportet. Que⁹ patris voluntati¹⁰ non repugnat, consentire intelligitur. Tunc autem dissentienti a patre licentia conceditur, si indignus moribus vel turpis¹¹ sponsus ei¹² a patre eligitur. Filiofamilias dissentiente, sponsalia eius nomine fieri non possunt. [13] Item. In sponsalibus contrahendis etas contrahentium definita non est ut¹³ in¹⁴ matrimoniis. Quapropter a primordio¹⁵ etatis sponsalia effici possunt, si modo¹⁶ id fieri ab utraque persona intelligatur, id est, si non sint minores quam septem annis.

ID 8.20-2]

⁸ Lj fo. 97 resumes

⁹ si add. CeEgGcMgQa, om. *BeCaFbMqPaPfPhPkPrPwRaTbTcTdVo

¹⁰ corr. fr. -ati Qa

¹¹ turpis *CaMgQaTbTc; tempore Pf

¹² ei *CaMgPfTb; om. Tc

¹³ ut *MgPfTbTc; aut Ca

¹⁴ om. Qa

¹⁵ -dio *CaMgPfPhQaTc; -diis Tb

¹⁶ modo *MgPfTbTc; in Ca

14

Ambrosius ad virginitatis exhortationem¹, libro II. Quando fiat coniugium²

Desponsata³ viro⁴, coniugis⁵ nomen accepit⁶. Cum enim initiatur coniugium tunc coniugii nomen assumitur. Non enim defloratio virginitatis facit⁷ coniugium, sed pactio coniugalis. Denique cum iungitur⁸ puella, coniugium est, non cum viri admixtione cognoscitur.

ID 8.2] C 27 q 2 c 5 from Cum initiatur

¹ -atis -onem *MgPfTbTcVo; -ati -one Ca

² Quando - con. CaMgPaPkPwQaSb(mg.)TbTcVp; Quando fiat conubium Ce. In desponsatione fit coniugium add. in mg. Tc², om. Pf

³ Desponsata *CaMgPfQaTbTc; Responsata Py; E desponsato Cb

⁴ viro *BeCaMqOaPfPwTbTcVo; vgo Eg; virgo Be²GcMg(vl viro ss)Pk

⁵ viro add. Ca, om. *MgPfTbTc

⁶ -epit *MgPfQaTbVo; -ipit CaTc

⁷ factus Qa

⁸ cum iung- *BeCaGcMg²PfPwQaTbVo; coniung- Mg; cum coniung- Tc

15

Isidorus, Etimologiarum, libro IX, cap. vii¹

¹ xxxii add. Da; libro - vii om. Qa. De eodem add. Pa, Sponsalia sine consensu non fiant add. in mg. Tc²

Coniuges verius appellantur a prima desponsationis fide, quamvis adhuc² inter eos ignoretur coniugalis concubitus.³

ID 8.3] C 27 q 2 c 6

² adhuc *CaMgPfQaTb; om. Tc

³ xxxii add. Sb

16

*Augustinus de bono coniugali*¹

²Coniunx³ vocatur⁴ ex⁵ prima desponsationis fide,⁶ quam concubitu nec cognoverat⁷ nec fuerat cogniturus. Nec perierat nec mendax manserat coniugis appellatio, ubi nec fuerat nec futura erat ulla carnis commixtio. Propter quod fidele coniugium parentes Christi ambo⁸ vocari meruerunt, et⁹ non solum illa mater¹⁰, verum etiam ille pater eius, sicut coniunx matris eius, utrumque mente, non carne.

ID 8.14b] C 27 q 2 c 9

¹ coniugio Mq; Aug. - con. om. Qa. De eodem add. Pa

² Non fallaciter ab angelo dictum est ad Ioseph, Noli timere accipere Mariam coniugem tuam add. Fb²Ra (cf *Conspectus after 6.10 for Vc, ID*)

³ Non iunx Fb

⁴ Maria Ioseph add. PaTb, om. *CaMgPfPhPkQaTc

⁵ ex *CaMgPfQaTb; a Tc

⁶ quamvis adhuc inter (c 15) – desp. fide om. Ce

⁷ cogn- *BeCaOaPfPkPrTbTcVo; agn- GcMgQa

⁸ Chr. ambo *BeCaGcOaPfTbTcVo; ambo Chr. MgQa

⁹ om. Qa

¹⁰ illa mater *CaMgPfQaTb; mater illa Tc

17

*Ambrosius ad Paternum*¹

Si quis desponsata sibi² et tradita³ utatur, coniugium vocat⁴.

ID 8.101a] + C 27 q 2 c 38

¹ De eodem aliter add. Pa

² desp. sibi *CaEgMgPfPkPwTbTc; sibi desp. Tc

³ sibi add. GcMgQa, om. *BeCaPfPkTbTcVo

⁴ -at *CaFbGcMqOaPfPhPkPrTdVoWd; -atur BeCeMgPaPcRaTbTc

18

Ex¹ epistola Siricii² pape, cap. iiii³

De coniugali autem⁴ violatione requisisti⁵, si desponsatam alii puellam alter in matrimonium possit accipere⁶. Hoc ne fiat modis omnibus inhibemus⁷, quia illa⁸ benedictio quam nupture⁹ sacerdos imponit, apud fideles¹⁰ cuiusdam sacrilegii instar est¹¹, si ulla transitione¹² violetur.

ID 8.169] C 27 q 2 c 50 which is fuller in mid-text

¹ *om.* Qa

² Siricii *CbFbGcLflJLmMgOaPcRaTbVo; Siriacci Ca; Surtii Ld; Silicii Pf; Syrici Qa; Syrii Tc

³ cap. iiii *om.* Qa. *No insc.* Mq(*no break*)Wc. Quod desponsatam alii alter ducere non potest *add. in mg.* BeCaDaLn², Utrum puella alii desponsata possit alteri nubere *add. Pa*, Ne uni desponsata alteri nubat *add. in mg.* Tc²

⁴ *ss* Be

⁵ -isti *BeCaEgPfTbTc; -iti GcMgQaVo

⁶ tale coniugium anathematizamus, et *add. Brant with Gratian, om.*

*BeCaCbDaDbEaGcLdLgLfLjLmMgMqObOcOdOeOfPfPhPtQaRaSgTbTcVmVoWc

⁷ iubemus Lf, *obsc. corr.*

⁸ illa *CaMgPfQaTbTc; *om.* Ld

⁹ nupture *MgPfTbTcQa; innupture Ca

¹⁰ fid- *BeCaCeCbGcMqLdLflJLmPaPkTbTcTd²Vo; infid- PfMgQaTd

¹¹ inst. est *CaCbLdLflJLmMgPfQaTb; est inst. Tc

¹² transitione BeCaCbLd²LflJLmMgPfQaTbTcVo; transiotione Ld; transgressione *Brant*

19

Ex concilio Ancirano¹, cap. x²

Desponsatas puellas et post ab aliis raptas placuit erui, et eis³ reddi quibus ante fuerant desponsate, etiam si eis a raptoribus vis⁴ illata constiterit⁵.

ID 8.176] C 27 q 2 c 46, in the later enlarged form

¹ Ancirano *CaMgPfQaTb; Aveirano Fb; Antiano PcTc

² xiii Da; ?Sb. De eodem *add. Pa*, Desponsate et a raptoribus violate sponsis reddantur *add. in mg.* Tc²

³ eis *CaMgQaTbTc; *om.* Pf

⁴ ius Qa

⁵ illata constiterit *BeCaDbGcLc²MgOaPcPfPhPkQaVo; fuerit illata Tb; illata fuerit Tc

20

Ex¹ concilio IV Carthaginiensi², cap. xiii³

Sponsus⁴ et sponsa cum benedicendi sunt a sacerdote, a parentibus, a⁵ paranympis⁶ offerantur⁷. Qui cum benedictionem acceperint⁸, eadem nocte pro reverentia benedictionis in virginitate permaneant⁹.

ID 8.143] D 23 c 33; C 30 q 5 c 5

¹ Ex *GcMgPfQaTcVo; om. BeCaMqOaTb

² IV Cart. BeCaMgMqOaTbTcVo; Cart. IV Pf; III Cart. Da

³ xiii BeCaOaPfTbVo; xiiii GcMgMqPaPkTc; xvii Ra. Quod (Ut BeDa) benedicti prima nocte post benedictionem maneat in virginitate *add. in mg.* BeCaDaLn², Qualiter sponsus et sponsa benedicendi sunt a sacerdote *add. Pa*, Prima nocte post benedictionem servanda *add. in mg.* Tc²

⁴ Coniux Vp

⁵ a MqOaPfTb; et a BeCaGcRa; vel a MgQaRa²TcVo

⁶ parinthis Mg; panimphis Oa

⁷ in ecclesia sacerdote *add. EgFb²LgMgQa Brant with Gratian C 30 and ID, om.*

BdBeCaCeDaDbFbMqOaObOcOdOeOfPaPcPfPhPkPqPtPwRaSbSgTbTcTdVmVoWc

⁸ accip- Qa

⁹ perm- CaMgPfQaTb; rem- Tc

21

Ambrosius super¹ epistolam primam ad Corinthios²

Si causa procreandorum filiorum ducitur³ uxor, non multum tempus concessum videtur ad usum ipsum⁴, quia et dies festi, et dies processioneis et ipsa ratio conceptus et partus iuxta legem cessari temporibus his debere monstrant.

ID 8.84] +C 33 q 4 c 4

¹ in Qa

² Quibus temporibus abstinendum sit ab uxore *add. Pa*, Quantum temporis concessum ad usum coniugii *add. in mg.* Tc²

³ dicitur (vel ducitur *ss*) Mg

⁴ usum ipsum *MgPfTbTc; ipsum usum Ca

22

De adulterinis coniugiis Augustinus¹, libro² II³

¹ De ad. (adulteriis Pa) con. Aug. BeCaGcPhMgMqOaPaPkRaTbVoWc; Aug. de ad. con. (Aug. *repeated* Da) DaPfTc. in *add. Tc, om.* CaMgMqPfPkTb

² ibro Vo

³ Quod secunde nuptie in novo testamento concesse sunt (sint Ce) *add. in mg.* BeCeDaLn²; Quod non sit matrimonium in quo non est nuptiale misterium. Quod secunde - concesse sunt *add. in mg.* Ca (*cfc* 23); Quod secunde nuptie licite sint *add. Pa*, Licita est digamia *add. in mg.* Tc²

Deus⁴ qui masculinum et feminam propagandi generis causa nuptiali castitate⁵ coniunxit, et secundas nuptias que in unoquoque⁶ testamento permittuntur, licitas esse monstravit.

ID 8.269d] cf below, 6.61; +C 31 q 1 c 12

⁴ Opus Oa

⁵ -ate CaEgMgPfPkPwQaTb; -ali Tc(*corr. fr.* -ale)

⁶ unoquoque BdFbGcMqPcPfPqPrPwOaQaSbTbWc; novo quoque BeDaMgPaPhPk²RaTcTd; novo CaCeVo

23

Ex decret' Leonis pape, cap. xviii¹

Cum² societas nuptiarum ita ab initio constituta sit ut preter sexuum coniunctionem³ que⁴ haberet⁵ in se⁶ Christi⁷ et ecclesie sacramentum⁸, dubium non est eam mulierem non pertinere⁹ ad matrimonium in qua docetur nuptiale¹⁰ non fuisse misterium¹¹.

ID 8.139 med.] C 27 q 2 c 17

¹ xviii FbVo. *Insc. in mg.* Pc. Quod non sit matrimonium in quo non sit nuptiale misterium *add. in mg.* BeDaLn², Quod secunde nup (*sic*) *add. in mg.* Ca, Quod ibi non sit matrimonium ubi non fuit nuptiale ministerium *add.* Pa, Non est matrimonium ubi non est nuptiale misterium *add. in mg.* Tc²

² Cum *CaCbGcMgPfPhTbTc; Dum CeMqPaQe; Nunc Qa

³ sex. coniunctionem *BeCaDbMgPfTbVo²; coniunctionem sex. Qa; sex. commixtionem Tc

⁴ que BeGcPfOaOd; *om.* CaDbOeQaTbVo; etiam MgTc; non MqOd²Ra

⁵ haberet *DbMgPfTbTc; liberet Ca

⁶ nuptie coniunctionis *add. Brant* (nuptie *add. Grat.*), *om.*

*BdBeCaCbCeDbEaGcLgMgMqOaObOcOdOeOfPaPcPfPhPkPqPtPwQaRaTbTcVmWc

⁷ *om.* Pc

⁸ esse non potest (posse Vo) *add. PfVo*, *om.*

*BeCaCbCeEaGcLgMgMqOaObOcOdOeOfPaPcPfPhPkPqPtPwRaSbSgTbTcVmWc

⁹ opt- Qa

¹⁰ *obsc. corr.* Ca

¹¹ mist- *BdCaCeEaFbMgMqOcOePc²PfPhPrPtQeRaSbTbTcTdVoWcWd; minist- BePaPkQa *Brant*; sacramentum mist.... Pc; matrimonium Oa. sed perfectum inchoantium enim fuit *add. OcMg*, *om.*

*BdBeCaCbCeDbEaGcLgMgMqOaObOcOdOeOfPaPcPfPhPkPqPrPtPwQeSbSgRaTbTcVmVoWcWd

24

Ambrosius super Lucam, libro I¹

Pudor est feminis nuptiarum premia non habere, quibus hec sola causa est nubendi.

ID 8.75b] +C 32 q 2 c 1a

¹ lib. I BeCaGcOaPfPkTbTc; lib. I cap. ii Mg; cap. i Pw; primo libro Vo; *om.* Qa. Qua de causa debeant fieri nuptie *add.* Pa, Premium coniugii est partus *add. in mg.* Tc²

25

¹Libro II²

Cum³ coniugii premium et gratia nuptiarum⁴ partus sit feminarum, non mediocris causa est⁵, ut virginitas Marie falleret principem mundi.

ID 8.76] +C 32 q 2 c 1b

¹ Idem *add.* Pf, Item *add.* Tc, *om.* *BeCaMgOaTb. Ex concilio apud Valentiam cap. c. i *add. in mg.* Mg

² Lib. II *BdDaGcMgPaPfPhPqPwTbVm²; Ambrosius super Lucam Fb; L i lib. ii Pr; L. i Vm; *om.* BeRaSbTcWc *with break*, CeMqPcPtQaVo *with no break*, but Vo has coloured initial.

³ Ut Ce

⁴ et gr. nupt. *CaMgPfPhQaTc; nupt. et gr. Tb

⁵ causa est CaMgPfQaTb; est causa Tc

26

¹[Augustinus de bono coniugali]²

Debent ergo sibi coniugati non solum ipsius sexus sui commiscendi fidem, liberorum³ procreandorum causa, que⁴ prima est⁵ humani generis in ista mortalitate societas, verum etiam infirmitatis invicem excipiende ad⁶ illicitos concubitus⁷ evitandos⁸, mutuam quodammodo servitutem, ut etsi⁹ alteri eorum continentia perpetua placeat, nisi

¹ Quod alter coniugatorum non potest continere absque (*om.* Da) alterius consensu (-ensa Ln) *add. in mg.* BeCaCeDaLn², Neuter sine consensu alterius debet abstinere *add. in mg.* Tc²

² Aug. de bono con. *MqPf; Item FbTb; Idem l. ii de coniugio Oa; Libro secundo QaPcPtTc; Aug. in libro de bono coniugali Sb; *om.* BdBeCaCeDaEaGcMgOaPaPhPkPrPwRaVoWc

³ fid. lib. *added* Ca²

⁴ que BeDaFbMqPfTcVo; quia CaCeGcMg(vel que ss)PhPkPrQaSbTbTd; quam Oa

⁵ est *CaMgPfQaTb; *om.* Tc

⁶ ad *BeDaMqRaTcTd²; propter MgPfQaRa²Vo; *om.* CaCeFbGcOaPhPkPrSbTbTdVm

⁷ conc. *BdBeCaCeEgPaPcPfPhPkPqPwSbTbTcVm²Vo; motus vel concubitus Fb; motus GcMg(vel conc. ss)Qa; concubitas Vm

⁸ -dos *MgPfTbTc; -do Ca

⁹ ut etsi *CaGcMgPkRaTbTc; ut si BeEgPfPwVo; et si Oa

ex¹⁰ alterius consensu¹¹ non possit. Item. Reddere vero debitum coniugale nullius est criminis¹²; exigere autem ultra generandi necessitatem¹³, culpe venialis.

ID 8.234b, 235a] + C 32 q 2 c 3b to non possit

¹⁰ ex *BePhTbVo; om. CaMgMqOaPfQaTc

¹¹ alt. cons. *CaMgPfQaTb; cons. alt. Tc

¹² est crim. *CaMgQaTbTc; crim. est Pf

¹³ gen. nec. *BeGcMgPfQaTbVo; nec. gen. CaTc

27

*Augustinus de bono coniugali*¹

Solet² queri cum masculus et femina nec ille maritus, nec illa³ uxor alterius, sibimet⁴ non filiorum procreandorum⁵, sed pro incontinentia solius concubitus causa copulantur, ea fide media, ut nec ille cum altera⁶, nec illa cum altero⁷ id faciat, utrum nuptie sint vocande. Et potest quidem fortasse⁸ non absurde hoc appellari connubium, si usque ad mortem alicuius eorum id⁹ inter eos placuerit, et prolis generationem quamvis non ea causa coniuncti sunt¹⁰, non tamen vitaverunt¹¹, ut vel noluerint¹² sibi nasci filios vel etiam opere¹³ aliquo malo agant ne¹⁴ nascantur. Ceterum si vel¹⁵ utrumque vel unum horum desit¹⁶, non invenio quemadmodum¹⁷ has nuptias appellare possimus. Etenim si aliquam sibi ad tempus adhibuerit donec illam¹⁸ dignam honoribus¹⁹, vel suis

¹ Aug. - con. (coniugio Mq) *BeCaMgMqPkQaTbTc; Idem in eodem Pf; iiii. De concubinibus *add. in mg.* Bd, De copulatione que fit solius causa concubitus *add.* Pa

² autem *add. Brant, om.* *CaMgMqPfPkQaTbTc

³ illa *CaGcPfQaTbTc; ulla Mg

⁴ et *add. Pf, om.* *CaMgQaTbTc

⁵ fil. proc. *BeGcMgOaPfTb; fil. Qa; proc. fil. causa CaTc; proc. fil. Vo

⁶ nec ille cum alt. *CaGcMgMqPfPkQaTc; om. Ph(*with mark of omission*)Tb

⁷ nec illa cum alt. (-era Ph) *BdCaDaFb²MgMqPcPwQaSbTbTcTdVm²; om. BeCeFbGcPaPfPkPqVmVo

⁸ hoc *add. and canc.* Ra

⁹ ss Ra

¹⁰ sunt *BeCaPfTbTc; sint GcMgQa

¹¹ -erunt *BeCaGcQaTbTc; -erint MgPfVo

¹² -erint BeGcPfTbTcVo; -erit CaMg

¹³ alio *add. Tc, om.* *CaMgPfQaTb

¹⁴ agant ne *BeCaGcMgOa²RaTbTc; agunt ne Oa; agant ut non PfVo; agatur ne Qa

¹⁵ si vel *BeCaGcPfTbTc; scilicet Mg

¹⁶ horum desit *BeGcMgOaPfQaTbVo; desit horum CaTc

¹⁷ quemadmodum *CaMgPfPhQaTc; quomodo Tb

¹⁸ illam *BeCaCeGcOaPaPhPkPrTbTdVo; aliam MgMqQaRa; ullam PfTc

¹⁹ in oribus Ca

facultatibus²⁰ inveniat²¹ quam comparem ducat, ipso animo²² adulter est, nec cum illa²³ quam cupit invenire, sed cum ista cum qua sic cubat²⁴, ut cum ea non habeat maritale consortium.

ID 8.65] C 32 q 2 c 6

²⁰ suis fac. *CaGcPfTbTc; fac. suis Mg

²¹ in- ss Ca; -nia Tc

²² ipso animo] animo ipso Qa

²³ cum illa] ullam Qa

²⁴ sic cubat *CaMgPfPhQaTc; cubat sic Tb

28

*Augustinus de bono coniugali*¹

Tantum² valet sociale vinculum ut cum causa procreandi colligitur, nec ipsa causa procreandi³ solvatur.

ID 8.254a, cf 6.105 below] C 32 q 7 c 27a

¹ Aug. - con. (coniugio Mq) *CaMgMqQaTbTcVo; Idem de eodem Be; Idem in eodem Pf; Item de cono coniug. Ra; Idem Vp. Quod causa sterilitatis non solvatur coniugium *add. in mg.* BeCaDaLn², Quid valet sociale vinculum *add. Pa*, Causa procreandi non solvitur coniugium *add. in mg.* Tc²

² Quantum Qe

³ causa proc. *BeCaGcMqOaPfQaTbVo; causa non proc. Mg; proc. causa Tc

29

¹Augustinus² contra Iulianum, libro I³

Non in sola ut deliras⁴ commixtione maris et femine nuptiarum veritas est, quamvis sine illa nuptie filios propagare non possint⁵. Sed alia sunt⁶ ad nuptias proprie pertinentia, quibus ab adulteriis⁷ nuptie⁸ decernuntur⁹. Sicut¹⁰ est thori coniugalis fides et

¹

² Aug. *BeCaMgTbTc; Idem Pf; *om.* Vo

³ lib. I BeGcMg?PfTbTcVo; lib. II Mq; *om.* CaFbQa. ii *in mg.* Be², De eodem *add. Pa*, De tribus que perfectum reddunt coniugium *add. Ph*

⁴ ut del ss Be²

⁵ -int *OaPfPhTbVm²; -unt BdBeCaFbGcMgPcPwQaSbTcVmVo

⁶ sunt *CaMgPfQaTb; *om.* Tc

⁷ *corr. fr.* ailteriis Ca

⁸ filios propagare – nuptie *om.* PaPk (*in Ce*)

⁹ dec- *CaMgPfQaTb; disc- Tc

¹⁰ -ut *OaPfTb; -uti BdBeCaCeGcMgPaPcPhPkPwQaSbTcVm; Sicut uti Vo

cura ordinate filios procreandi et que maxima differentia est, bonus usus mali, hoc est bonus usus concupiscentie carnis, quo malo¹¹ adulteri utuntur¹² male.

ID 8.77] C 32 q 1 c 11

¹¹ malo *BdBeCaDaFbMqOaPaPcPfPhPkPqPrPwRaSbTbTcTdVmVo; bono CeEgGcQa; bono vel malo (vel malo *also in mg*) Mg; vel bono *add. in mg*. Ra²

¹² nituntur Qa

30

Augustinus¹ de tripertito bono nuptiarum²

Omne itaque nuptiarum bonum impletum est in illis parentibus Christi, proles, fides, sacramentum. Prolem cognoscimus ipsum Dominum; fidem quia nullum adulterium; sacramentum, quia nullum divortium. Solus ibi nuptialis concubitus non fuit, quia in carne peccati fieri non poterat³ sine pudenda⁴ concupiscentia carnis, que accidit ex peccato, sine qua concipi voluit, qui⁵ futurus erat sine peccato.

ID 8.15] +C 27 q 2 c 10

¹ Aug. *BeCaMgQaTbTc; Idem PfSb; *om.* Vo

² Aug. – nupt.] In libro de nuptiis et concupiscentiis DaSb, *cf* XP 7.6.1 (3). Quod omne bonum nuptiarum impletum (completum Be) sit in parentibus Christi *add. in mg.* BeCaDaLn²

³ fieri non pot.] non pot. fieri Qa

⁴ sine pudenda *BeDaGcMgMqPfTbTcVo; sine pudencia Ca; si non prudentia Qa

⁵ qui *DaGcMgPfPk²QaTcVo; quia BeCaCeFbMq?OaPhPkPrRaTb

31

Evaristus¹ episcopis² Africe, cap. ii³

Aliter legitimum non fit coniugium⁴ nisi ab his⁵ qui super ipsam⁶ feminam dominationem habere videntur, et a quibus custoditur, uxor petatur, et a parentibus propinquioribus sponsetur, et legibus dotetur, et suo tempore sacerdotaliter⁷, ut mos est,

¹ Evaristus BeCaGcLmMgMqOaPfTbVo; Avaristus papa CbLj; Euvaristus CePa; Evaristus IIII a Petro Fb; Evaristius PcPh; Euvaritus Pk; Evaristius papa Qa; Eucharistius Tc

² -opis CaCbLdLfLjLmMgQaTbTc; -opus Pf

³ cap. ii *om.* MqQa. iii *add. in mg.* Be². Qualiter fiant legitima coniugia *add. in mg.* BeCaDaLn², *in text* Pa; De perfecto et imperfecto coniugio *add.* Ph

⁴ leg. non fit con. *BeCaOaPfTbTcVo; non fit leg. con. Cb; non fit leg. con. *subs. rearranged* Lj; con. non fit leg. GcMgQaWd

⁵ his *BeCaLdLfLmMgPfQaTbVo; iis CbLj; ipsis Tc

⁶ ipsam *CaMgPfQaTbTc; *om.* Lf

⁷ sacerdot. *CaMgPfQaTbTc; *om.* Lf

cum precibus et oblationibus a sacerdote⁸ benedicatur⁹, et a paranympis ut consuetudo docet¹⁰ custodita et sociata¹¹ a proximis¹² congruo¹³ tempore petita, legibus dotetur¹⁴ ac solempniter accipiat: et biduo vel triduo orationibus vacent, et castitatem custodiant. Item. Ita¹⁵ peracta legitima scitote esse connubia¹⁶. Aliter vero presumpta non¹⁷ coniugia sed adulteria, vel contubernia, vel stupra, aut fornicationes potius quam legitima coniugia esse¹⁸ non dubitate, nisi voluntas¹⁹ propria²⁰ suffragaverit²¹ et vota succurrerint legitima.

ID 8.4-5] C 30 q 5 c 1

⁸ a sac. *suppl. in mg.* Ld²

⁹ -atur *CaCbLdLjLmMgPfQaTb; -antur Tc

¹⁰ cum precibus et obl. - docet *CaEaLdLgLjMgOaObOcOdOeOfPfRaSgTbTcQaVmVo; *om.* Lf

¹¹ sociata Lf. et *add.* Tc, *om.* *CaCbLdLjLmMgPfQaTb

¹² proxi Qa

¹³ -rue Lm

¹⁴ dotetur *BeCaDbLdLjLmMgPfRaTbVo; detur LmOaTc; docetur Qa

¹⁵ Uta Lm

¹⁶ Item. Ita - conn. BeCaCbLdLjLmMgPfPkQaTbTcBrant; *om.* Migne

¹⁷ *om.* Qa

¹⁸ coniugia esse *BeCaCbLdLjLmOaPfVo; esse coniugia GcMgQa; connubia esse PhTb; esse Tc

¹⁹ *SI has here a lacuna followed by* quam legitima coniugia – voluntas (*repeated*)

²⁰ propria *BeCaMgPfQaTbTcVo; pia CbLj

²¹ *after corr.* Pf

32

Responsa¹ Nicolai ad consulta Bulgarorum², libro I³

Hec⁴ sunt, preter alia que ad memoriam non⁵ occurrunt⁶, pacta coniugiorum solempnia. Peccatum autem esse⁷, si hec cuncta⁸ nuptiali federe non interveniant non⁹ dicimus¹⁰.

ID 8.6b] +C 30 q 5 c 3b

¹ -onsa *BeCaPfPkTbVo; -onsio GcMgTc

² Bulg- *BeCaMgPfPkTbVo; Burg- OaTc

³ lib. I *BeCaMgPfPkSbTb; *om.* DaQaTcVo. *Insc. in mg.* Pc. De eodem *add.* Pa, Quid imperfectum *add. in mg.* Tc²

⁴ Hec *CaFbMgPcPfTbTc; Nec Ce; Sed PaPk

⁵ non *MgPfTbTc; *om.* Ca

⁶ occ- *CaMgPfPhQaTc; rec- Tb

⁷ autem esse] esse autem Qa

⁸ cuncta *CaMgPfQaTb; certa Tc

⁹ non *BeCaMgMqOaPcPfQaRa(*pt erased*)TbVo; nunc Ea; vel nunc *add. ss* Ra; nos Wc; *om.* Tc

¹⁰ dicimus] didicimus Qa

33

¹De² legitimis coniugiis³

Hieronimus ait⁴, Tria⁵ legitima coniugia in scripturis⁶ leguntur. Primum legitimum est virgo casta in virginitate viro⁷ data legitime⁸, et reliqua sequuntur in predictis⁹.

Secundum, virgo in civitate deprehensa a viro, et illi per vim copulata, si voluerit pater eius, dotabit eam iste vir, quantum iudicaverit pater, et¹⁰ dabit¹¹ pretium pudicitie eius.

Tertium filia predicta deprehensa, si non¹² fuerit voluntas patris, trahet eam a viro predicto¹³ et tradet eam alio¹⁴ et dotabit eam¹⁵, et legitima erit ei¹⁶. Sed primum his duobus prefertur.¹⁷

ID 8.40] C 36 q 2 c 8

¹ Ieronimus *add.* FbPf, *om.* CaMgTbTc

² tribus *add.* Pa

³ *in text and mg.* BeCa. De quarto coniugio noto Mg(*in mg., later canc.*)Vp; De tribus que perfectum reddunt coniugium *add. in mg.* Lj²Tc².

⁴ Hier. ait *BeCaMgOaPfPkQaTbVoBrant; Hier. dixit Tc; Hieronym. *Migne*

⁵ Tua Qa

⁶ -ura Qa

⁷ legitimo *add. Brant, om.* *BeCaMgPfPkQaTbTc

⁸ -ime *MgPfTbTc; -imo Ca

⁹ et rel. (que *add.* BdBeFbGcPwRaTd) sequuntur (relinquuntur Oa) in pred.

*BdBcCaCeDaFbGcMqOaPaPcPfPhPkPqPrPtPwRaSbTbTdVmVo; *om.* MgQaTc

¹⁰ et *BeMgQaPfTbVo; *om.* CaTc

¹¹ dabitur Qa

¹² si non] non si ?Qa

¹³ *corr. fr.* -icta Mg

¹⁴ alio CaPfTb; alii MgTc

¹⁵ eam *BeCaMgPfPhQaTb²Vo; *om.* Tb; eam alii Tc

¹⁶ ei *CaMgPfQaTb; *om.* BeTc

¹⁷ Sed primum his duobus pref. *om.* Ra

34

¹De quarto coniugio noto²

Hieronimus ait³, Additur itaque⁴ aliud quartum⁵ legitimum⁶ coniugium. Dum mortua fuerit uxor eius, licet illi accipere⁷ aliam, sed non repudiatam, nec⁸ desponsatam

¹ Ex decretis Leonis pape cap. xviii *add. and canc.* Mg; Idem *add.* Pf, Item ait additur *add.* Ra; *om.*

*CaCbLdLfLjLmMgMqTbTcVo, ? Qa

² De - noto (notho Fb) *CaCbCeFbGcLdLfLjLmMgPaPfPkPtQa?Tb; Ieronimus Be; De - dato PcTc;

Quartum legitimum conoigium Ra; *om.* DaMqSb. Gradus perfectionis in coniugio *add. in mg.* Tc²

³ Hier. ait *BeCaCbDbGcLdLfLjMgPfQaRaTbTcVoBrant; *om.* LmMqMigne

⁴ itaque *CaMgPfQaRaTbTc; ita Lm

⁵ quartum *CaCbCeLdLfLjMgPfPhPkPwQaTc; *om.* Tb

viro, sed filiam. Similiter debet et mulier⁹. Unde et Paulus ait, Mulier que sub viro est ligata sub lege viri est quandiu¹⁰ vivit vir eius¹¹. Igitur vivente viro eius¹² vocabitur adultera si iuncta fuerit alteri¹³ viro. Si autem mortuus fuerit¹⁴ vir eius, liberata est a¹⁵ lege viri¹⁶ ita ut non sit adultera, si fuerit cum alio viro.

ID 8.41] +C 27 q 2 c 13

⁶ leg. *CaMgPfQaTbTc; om. Lf

⁷ illi accipere *BeCaGcPfQaTbTcVo; illi suscipere Lf; acc. illi Mg

⁸ nec *CaMgPfQaTbTc; non Lf

⁹ deb. et mul. *CaMgPfTbTc; et mul. deb. Qa

¹⁰ quam Vo

¹¹ viv. vir eius BeCaMgPfTbTcVo; vir eius viv. Lm; viv. vir Qa

¹² Igitur vivente viro eius *BeCaMgOaPfPhTcVo; Ig. vivente eius Tb; om. Qa

¹³ alteri *CaMgPfQaTbTc; om. Lf

¹⁴ mort. fu. *CaMgPfQaTbTc; fu. mort. Lm

¹⁵ a *CaCbLdLfLjLmMgPfQaTb; de Tc

¹⁶ etc add. Mq, ending cap. here, with addn (see Conspectus)

35

Ex decret. Leonis pape, cap. xviii¹

Non omnis mulier viro² iuncta uxor est viri³, quia nec omnis filius heres est patris⁴. Nuptiarum autem federa inter ingenuos sunt legitima, et inter equales, et⁵ multo prius⁶ hoc ipsum⁷ Domino⁸ constituyente quam initium Romani iuris existeret⁹. Itaque aliud est uxor, aliud concubina, sicut aliud est ancilla, aliud¹⁰ libera. Propter quod etiam apostolus ad manifestandam harum personarum discretionem, testimonium ponit ex Genesi, ubi dicitur Abrahe, Eice ancillam et filium eius. Non enim heres erit¹¹ filius¹² ancille cum filio meo Isaac. Igitur cuiuslibet loci laicus, si filiam suam viro habenti

¹ Item only, as insc. Pa; no insc. Ce; no insc., no break Pk; cap. xviii om. MqVp. Quod vir habens concubinam legitime possit ducere uxorem (ux. duc. Be) add. in mg. BeCaDaLn², De perfecto et imperfecto coniugio add. in mg. Lj², Inter quos sint federa nuptiarum legitima add. Pa, De concubinis add. in mg. Tc²

² mul. viro] viro mul. Qa

³ eius add. Tb, om. *CaPfMgQaTc

⁴ her. est pat. *CaMgQaTbTc; est pat. her. Pf

⁵ et *MgPfTbTc; om. Ca

⁶ prius *CaMgPfPhQaTc; prior Tb

⁷ ipsum *BeCaGcOaPfTbTcVo; ipso MgQa

⁸ ss Pr

⁹ Qa unclear

¹⁰ est add. Mg, om. *CaPfTbTc

¹¹ heres erit *BeCaMgPfTb; erit heres QaTc

¹² corr. fr. filium Ca

concubinam in matrimonium dederit, non ita accipiendum est quasi eam coniugato¹³ dederit¹⁴, nisi forte illa mulier¹⁵ et ingenua facta et dotata legitime et publicis nuptiis¹⁶ honestata¹⁷ videatur, quia paterno arbitrio viris coniuncte carent culpa, si¹⁸ mulieres que a viris habebantur, in matrimonio non fuerunt¹⁹, quia aliud est nupta, aliud²⁰ concubina²¹.

ID 8.139] +C 32 q 2 c 12

¹³ -ato *CaMgQaTbTc; -atam Pf

¹⁴ non ita accipiendum – dederit *in mg.* Be²

¹⁵ que habebatur prius *add.* Tc, *om.* *BeCaMgPcPfPkRaQaTbVo

¹⁶ ss Ra²

¹⁷ nupt. -estata *BeCaMgPfQaTcVo; nupt. -esta PhTb; -estata nupt. Qa

¹⁸ si *CaMgQaTbTc; sed Pf

¹⁹ -erunt CaMgPfQaTb; -erint Tc

²⁰ est *add.* CaQa, *om.* *BeGcMgPfTbTc

²¹ *corr. fr.* conc. al. nupta Tb

36

Ex epistola Leonis pape¹

Qualis uxor esse debeat² que habenda est³ secundum legem. Virgo⁴ casta et desponsata in virginitate et dotata legitime, et a parentibus tradita, et a sponso et a⁵ paranympis accipienda, et ita secundum legem et evangelium publicis nuptiis honeste in coniugium liquide sumenda et omnibus diebus vite nisi⁶ ex consensu et causa vacandi⁷ Deo, nunquam propter hominem separanda⁸, et, si fornicata⁹ fuerit, dimittenda. Sed¹⁰ illa vivente, altera non ducenda¹¹, quia adulteri regnum Dei non possidebunt, et penitentia illius per scripturas¹² recipienda¹³.

ID 8.140] +C 30 q 5 c 4

¹ *No insc.* Fb. Quod (Qualis Da) legitima uxor esse debeat *add. in mg.* BeCaDaLn², Qualiter debet esse uxor habenda secundum legem *add.* Pa, Qualis legitima uxor *add. in mg.* Tc²

² esse deb. *CaMgPfPkQaTc; deb. esse PhTb

³ est *Mg?PfTbTc; *om.* Ca

⁴ Virgo *MgPfTbTc; Viro Ca

⁵ a *CaMgPfQaTb; *om.* Tc

⁶ non Qa

⁷ vacandi *BeCaCeDbGc²MgMqPaPfPhTcTdVo; vocandi GcOaPkQaTb²; vacanda Tb

⁸ propt. hom. (-ines Tc) sep. *BeCaPfTbTcVo; per hom. sep. Mg; sep. per hom. Qa

⁹ -ata *Ca(forn. repeated and canc.)MgPfQaTb; -anta Tc

¹⁰ et *add.* Tc, *om.* *CaMgPfQaTb

¹¹ altera non ducenda BeEgOaTbTcTdVo; altera non deducenda (*corr. fr.* -anda Ca)

Be²CaEaEg²FbGcMqPfPhPr; alteram dico non esse ducendam CeMg; alia non ducenda PaPk; altera non est deducenda Pw

¹² -uram Pa; -urs Pk

¹³ repudianda (vel recipienda *in mg.* Ra²)

37

Ex decret. Iulii pape, cap. iv¹

Si quis ancillam suam² libertate³ donaverit, et in⁴ matrimonio sibi⁵ sociaverit, dubitabatur⁶ apud quosdam utrum huiusmodi nuptie legitime esse videantur⁷ an non. Nos itaque vetustam⁸ ambiguitatem⁹ decidentes¹⁰, talia connubia legitima esse¹¹ censuimus. Si enim ex affectu fiunt¹² omnes nuptie et nihil impium et legibus contrarium in tali copulatione fieri potest¹³, quare predictas nuptias inhibendas¹⁴ existimaverimus? [38] Omnibus vobis¹⁵ unus est pater¹⁶ in celis¹⁷ et unusquisque dives et pauper, liber et servus equaliter pro se et pro animabus eorum rationem daturi¹⁸ sunt. Quapropter omnes cuiuscumque conditionis sint¹⁹, unam legem, quantum ad Deum²⁰, habere non dubitamus²¹.

ID 8.156] + C 29 q 2 c 3, Si quis ancillam – existimaverimus; C 29 q 2 c 1, Omnibus - non dubitamus, then Si autem omnes legem habent, ergo – dimitti poterit

¹ cap. iv *CaCeMgMqOaPaPfPkTbTcVo; cp. iii BeDa; cap. viii CbLj; *om.* GcQa. De ancilla si proprio domino legitime nubere possit *add. in mg.* BeCaDaLn², De matrimonio ancille liberte et domini sui *add.* Pa

² suam *CaMgPfQaTbTc; *om.* CeLmPaPk

³ -ate *BeGcLdLmMgOaPfQaTb; -ati CaCbLfljTcVo

⁴ et in *BeCaCbLdLfljLmMgPfTbVo; et Qa; et ita in Tc

⁵ sibi *CaMgPfQaTbTc; *om.* Ld

⁶ -abatur *BeEgGcLdMgOaPhQaVo; -atur CaPfPkTbTc; dubitatur Pk²

⁷ leg. esse vid. *BeCaLdLfljLmMgPfQaVo; leg. vid. CbPhTb; leg. (*lacuna*)sint Tc

⁸ vectam Qa

⁹ vetustatem Ce

¹⁰ decidentes *CaMgPfQaTbTc; deducentes CeLmPk

¹¹ leg. esse *BeCaCbLfljLmMgPfTbQa; esse Ld; esse leg. Tc

¹² fiunt *CaCbLdLfljLmPf?QaTc; fiant Tc

¹³ potest *CaCbLdLfljLmMgPfQaTb; solet Tc

¹⁴ inhibendas *CaMgPfQaTbTc; nubendas Lf

¹⁵ vobis *BeCaGcLdLmMqOaPfRaTbVo; nobis CbLfljMgQaTc

¹⁶ unus est pater *BeGcLmMgPfRaTbVo; unus pater CaCbLflj; pater est unus Ld; unus est nobis pater Qa; est unus pater Tc

¹⁷ in celis *CaMgPfQaTbTc; celestis Lf

¹⁸ daturi *CaMgPfQaTbTc; reddituri Lj

¹⁹ sint *BeCaGcPfTbTc; sunt MgQa

²⁰ Deum *BeCaCbLdLfljMgPfPhQaTc; eum Lm; eam Tb

²¹ hab. non dub. *BeMgPcPfRaTbTc; non dub. hab. Qa; non dub. Vo. Ergo sicut ingenuus dimitti non potest, sic nec servus semel coniugio copulatus ulterius dimitti poterit *add. Brant (cf Grat.); om.*

AaAbBdBcCaCbCeDaEaEcEgFbFcGcKaLbLdLfljLmMgMqOaObOcOdOeOfPaPcPfPhPkPhPtPwQaRaSdSeSgTbTcVmVoVpWaWbWcWdW

39

Ex concilio Maticensi¹, cap. x²

Si servum et ancillam dominus amborum in matrimonium coniunxerit³, et postea liberato⁴ servo vel ancilla non potest redimi⁵ que⁶ in servitio est, ideo matrimonia non solvuntur.

ID 8.157]

¹ I add. RaSbVo. De servorum coniugio quod contractum non debet dissolvi licet alter illorum liberetur add. in mg. BeCaDaLn², De matrimonio servi et ancille add. Pa, Inter personas non eiusdem conditionis est matrimonium add. in mg. Tc²

² Matic. cap. x] Maticensi I cp. x DaSb; Matisconensi Fb; Magontiensi Mq; Marticensi Ph; Magontie Qa

³ -erit *MgPfTbTc; -it Ca

⁴ -erato *CaMgPfQaTb; -ertato Tc

⁵ non pot. red.] red. non pot. Qa

⁶ que CaMgPfQaTb; qui Tc

40

Ex concilio Cabilonensi, cap. xxx¹

Dictum² est nobis³ quod quidam legitima servorum⁴ matrimonia⁵ potestativa quadam presumptione dirimant, non attendentes illud evangelicum⁶, Quod Deus coniunxit, homo non separet. Unde nobis visum est ut coniugia servorum non dirimantur, etiamsi diversos dominos habeant, sed in uno coniugio permanentes dominis serviant suis. Et hoc in illis observandum est, ubi legalis coniunctio fuit⁷ et per voluntatem dominorum.

ID 8.167] +C 29 q 2 c 8

¹ xxx *GcMgPfTbTc; cxx Ca. De eodem add. Pa, Servorum matrimonia voluntate dominorum fiant add. in mg. Tc²

² Sictum Pk

³ om. Oa

⁴ corr. fr. suorum Ra

⁵ matrimonia *BeCaMgPfPhTcVo²; in matrimonia Pk; om. Tb

⁶ -icum *BeCaOaTbTcVo; -ii GcMg; -ium Pf

⁷ fuit *CaMgPfTb; fit Tc

41

Ex concilio apud Vermeriam¹ cui interfuit rex Pippinus, cap. vii²

Si quis ingenuus homo ancillam alterius³ uxorem acceperit⁴, et existimat quod ingenua sit, si ipsa femina postea fuerit⁵ in servitute⁶ detecta⁷, si eam a servitute redimere potest, faciat. Si non potest, si voluerit, aliam accipiat. Si autem servam eam⁸ scierat et collaudaverat, post ut legitimam habeat. Similiter et mulier ingenua de servo alterius facere⁹ debet¹⁰.

ID 8.164, and cf 6.111 below] C 29 q 2 c 4

¹ Vermeriam BeCaMqOaPaPh(*obsc. corr.*)PkTbTd; Vrgmeriam Ce; Aermeniam DaSb; Vermieram Fb; Vermeriam GcPr; Vermariam Mg; Guermeriam Pf; Ermeniam Ra; Verminiam Tc; Verberiam Vo

² cap. vii *BeCaMgMqPkPwTbVo; *om.* EgTcVp; ? Pf. De ingenuo qui ignoranter ancillam alterius ducit uxorem *add. in mg.* BeCaDaLn², De matrimonio ingenui et ancille alterius *add.* Pa

³ anc. alt. *CaMgPfTb; alt. anc. Tc

⁴ acceperit *CaMgPfTb; duxerit Tc

⁵ postea fuerit *BeMgPfTbVo; fuerit postea Ca; fuerit Tc

⁶ -ute *BeCaPfPwTbVo; -utem GcMgTc

⁷ detecta *BeCaMgMqPfPkTb; redacta Pw; reddita Tc

⁸ eam *CaMgPfTc; eius PhTb

⁹ *om.* Ce

¹⁰ debet *CaMgPa²PfTb; faciat Ce; debeat PaPk; potest Tc

42

Ex eodem concilio¹, cap. viii²

Si femina ingenua acceperit servum, sciens quod servus esset³, habeat eum, quia omnes unum patrem habemus in celis, una lex erit et viro et⁴ femine.

ID 8.165] C 29 q 2 c 5

¹ Ex eod. conc. *BeMgOaTbTcVo; Eodem conc. Ca; Item Pf

² vii Fb. Ut si ingenua (ingen. si Be) scienter servum accipit, habeat eum et e converso *add. in mg.* BeDaCa; De matrimonio ingenue et servi *add.* Pa

³ esset *BeCaOaPfTbTcVo; sit EgGcMg

⁴ *ss* Ra

43

Ex dictis¹ Augustini²

¹ beati *add.* DaPfVo, *om.* *BeCaCeMgPaPkTbTc

² iiii *add. in mg.* Be²; Quod nulli liceat concubinam habere *add. in mg.* BeCaDa; De concubinis *add.*

Lj²(*mg.*)Ph, Quod non liceat habere concubinam *add.* Pa

Audite, charissimi, membra Christi et matris catholice ecclesie filii. Quod dico competentibus³, audiant fideles. Quod dico fidelibus audiant competentes; quod dico fidelibus et competentibus et penitentibus⁴ audiant et catechumeni, audiant omnes⁵, timeant, et nemo contempnat. Sit⁶ mihi in consolationem⁷ vester auditus⁸, ne⁹ vobis sit¹⁰ in testimonium dolor meus. Competentibus dico, Fornicari vobis non licet, sufficiant vobis uxores, concubinas vobis¹¹ non licet habere¹². Audiat Deus¹³ si vos surdi estis. Audiant angeli eius¹⁴, si vos contempnit. Concubinas non licet vobis habere¹⁵. Et si non habetis¹⁶ uxores tamen non licet vobis habere concubinas¹⁷, quas postea dimittatis et ducatis uxores. Tanto maior dampnatio vobis erit, si volueritis habere et¹⁸ concubinas et uxores¹⁹.

ID 8.153a] +D 34 c 6, Palea

³ -entibus *CaMgPfPhTc; -entius Tb

⁴ et pen. in mg. Ra²

⁵ aud. omn. ss Be. et add. CaMgTcVo, om. *BeGcOaPfTb

⁶ Sit *CaMgPfPhPwTc; Si Tb

⁷ -onem *CaMgPfTb; -one Tc

⁸ vest. aud. *CaMgPfTb; aud. vest. Tc

⁹ ne *Mg; nec CaPfTbTcVo

¹⁰ sit *BeGcMgTbTcVo; om. CaPf

¹¹ ux. conc. vobis in mg. Vo

¹² vob. non lic. hab. *PfPhTbTcVo; vob. hab. non lic. BeGc; hab. vob. non lic. CaMg

¹³ Audiat Deus *FbMgPfTbTc; Audiant omnes Ca

¹⁴ eius *CaMgPfTb; om. Tc

¹⁵ vobis hab. *CaGcPfTbTc; hab. vobis Mg

¹⁶ -etis *BeDbGcOaPfPhVo; -eatis CaMg; -eretis Tb; -ueritis Tc

¹⁷ corr. fr. uxores Ce

¹⁸ et *CaPfPrTbVo; om. BeMgTc

¹⁹ conc. et ux. *MgPfPkPrTbVo; ux. et conc. BeTc; conc. uxores Ca; uxores Ce; concubinas Ce²; non uxores Pa; uxores esse et conc. Pc

¹Item Augustinus²

Quale est et³ illud quod multi virorum ante nuptias concubinas sibi adherere non erubescunt, quas post aliquot annos dimittunt, et sic postea legitimas uxores accipiunt? Unde coram Deo et coram⁴ angelis eius⁵ contestor atque denuntio Deum et ista semper

¹ E add. Vo

² Item Aug. *BeCaMgPhPkTcVo; Aug. GcTb; Item Pf. De eodem add. Pa

³ et *GcOaPaPhPkTb; etiam BeCaMgPfTcTdVo²Vp; om. CeMqWc

⁴ coram *CaMgPfTb; om. Tc

⁵ eius *CaMgTbTc; om. Pf

prohibuisse, et nunquam ei placuisse, et precipue⁶ temporibus Christianis⁷ concubinas habere nunquam licet et nunquam⁸ licebit.

ID 8.154]

⁶ his *add. and canc.* Ra

⁷ temp. Chr. *CaMgPfTb; Chr. istis temp. Tc

⁸ et nun.] numquamque Ra

44

Augustinus¹ de bono coniugali²

Si quis aliquam sibi ad tempus³ adhibuerit⁴, donec⁵ dignam honoribus vel⁶ suis facultatibus inveniatur quam comparem ducat, ipso animo adulter est, nec cum illa quam cupit invenire sed cum ista cum qua sic cubat, ut cum ea⁷ non habeat maritale consortium.

ID 8.65 *mod., cf 6.27 above*] C 32 c 2 c 6b

¹ Aug. *BeCaTbTc; Idem Pf

² coniugii Pa; De – con. *om.* Ea

³ aliq. sibi ad temp. *CaEgPfTc; ad temp. sibi aliq. QeTb

⁴ *corr. fr.* habuerit Ra

⁵ illam *add.* BeFbGcMqOaPrRa, aliam *add.* Eg, ullam *add.* Tc, *om.* BdCaCeDaPaPcPfPkSbTbTcTdVo

⁶ vel *CaEgPfTb; et Tc

⁷ ea *CaEgPfTb; illa Tc

45

Item ibidem¹

Nec² concubine ad tempus adhibite³, si⁴ filiorum causa⁵ concumbant, iustum faciunt⁶ concubinatum⁷ suum⁸. Posse sane fieri nuptias ex male coniunctis, honesto postea placito consequente, manifestum est.

ID 8.10] C 32 q 2 c 5 *to conc. suum only*; C 31 q 1 c 2b *from Posse sane*

¹ Item ib. CaMqPfRaTbTc; Item Be; Aug. de bono coniugali EgMg; Idem ibidem Gc; Item idem Oa; Novell. const. c' lxxix Pw (*whose inscs. to cc 45-8 are displaced by one*); *om.* Vo. Qualiter concubine possint duci *add.* Pa

² Nec BeCaCbMgMqOaPa²PfPtQaTbTcVo; Hec CePk; Ut *Brant*

³ ad temp. adh. *CaMgPfTb; adh. ad temp. Tc

⁴ si *CaMgPfQaTbTc; etsi Cb

⁵ ss Tb

⁶ -unt *CaMgPfTb; -ent Tc

⁷ -inatum *CaEgPfTbTc; -itum GcMg

⁸ nec coniugate si cum maritis lasciviunt nuptiali ordini crimen imponunt *add.* ss. Bd

46

Novellarum Constitutionum¹ lxxviii²

Nemo intelligatur concubinam habere qui³ cum multis mulieribus⁴ concumbere⁵ cum aliqua⁶ solet. Nam quemadmodum qui legitimam uxorem habet, aliam habere durante eodem⁷ matrimonio non potest, ita⁸ et qui unam concubinam habet, non potest⁹ alias eodem tempore habere.

ID 8.60]

¹ Nov. Constitutionum BeGcPf; Constitutio Nov. CaFb; Nov. Constit' DaEgSb; Nov. Const' Mg; Nov. Constitio MqOaPhPrTb; Nov. Institutionum TcVo

² lxxviii *CaDaFbGcMgOaPfPhPrSb; lxxx BeMqPkTb; lxxxi CePa; l' xxix Ra; clxxviii Tc. Item de unico bapt. lib. I Pw; lxxx Vo. Quod nullus (nemo Be) potest habere duas concubinas insimul *add. in mg.* BeCaDaLn², Quod non sit concubinam habere cum sola concumbere *add. Pa*

³ non *add. Pa (om. CePk)*

⁴ multis mul. *BeCaGcPfPhPkTc; mul. mult. Mg; mult.. Tb

⁵ ut Oa; vel *add. Ph*

⁶ conc. (vel. *add. Ph*) cum aliqua EaFbOeMqPcPfPhPkPqPrRaSgTbVmVo; conc. BdBeCaCeDaDbGcLgMgObOcOdOfPwSlTc; ut cum aliqua Oa; conc. sed cum aliqua Pa; conc. eum aliquando (*corr. fr. aliquam*) Pk; conc. <non> cum aliqua Sb; <conc.> non cum aliqua Td

⁷ hab. dur. eodem *BeCaMgOaPfPhVo; dur. eadem hab. in Tb; hab. dur. Tc

⁸ ss Tb

⁹ et qui unam – potest] ut qui unam concubinam habet potest non ss Fb

47

Augustinus¹ de unico baptismo, libro I²

Ismael ut separaretur a populo Dei non obfuit mater ancilla³, sed obfuit fraterna discordia, et non profuit potestas uxoris cuius magis⁴ filius erat, quia per ipsius iura coniugalia⁵, et in ancilla seminatus erat, et ex ancilla susceptus.

ID 8.61] +D 56 c 9

¹ Aug. *FbPfRaTc; Idem BeCaCeDaGcMgMqOaPaPkTb; vel Idem *in mg.* Ra²; Item Vo

² Pand. lib. xxiii tit. ii Pw

³ non obf. mater anc. *in mg.* Td

⁴ magis *CaMgPfTb; maior PcTc

⁵ coniugalia *BeCaGcMgPcPfPkTc; legalia MqTc; et iugalia Vo

48

Pandectarum libro XXIII, tit.¹ ii²

In libere mulieris consuetudine, non concubinatus, sed nuptie intelligende sunt, si non corpore questum fecerit³.

ID 8.62].

¹ tit. CaMgPfTb; c. Tc

² Pan. - ii om. Pw (*cf n. to c 45*); Concil' II Pandectarum l' xxii Ra; tit. ii om. Be. De consuetudine libere mulieris utrum sit concubinatus *add. Pa*

³ fecerit *Be²MgOaPfPhTcVo; fuerit Ca; fecerint Tb

49

Toletano concilio¹ I, cap. xvii²

Si quis habens³ uxorem fidelem et⁴ concubinam habeat⁵, non communicet. Ceterum is⁶ qui non habet uxorem, et pro uxore concubinam habet⁷, a communione non repellatur, tantum⁸ ut unius mulieris aut uxoris aut concubine, ut ei⁹ placuerit, sit coniunctione contentus¹⁰. Alias vero abiciatur¹¹, donec desinat et ad penitentiam revertatur.

ID 8.64] D 34 c 4 has Is qui non - contentus *only*

¹ Toletano concilio BeCaEgMqOaPwRaTbTcVo; Ex Tol. conc. FbPf; Taletano concilio Lc; Ex concilio Toletano Mg; Toletanum concilium Qa

² I cap. xvii *BeCaDaEgFbMqOaPf?RaTbTc; cap. xvii GcMgVo; I cap. xvi Pk; I cap. xviii Ra²; om. Pw. Si quis habet uxorem et concubinam communione privetur [*etc Ca*] *add. in mg.* BeCaDaLn², De eo qui non habens uxorem si concubinam habeat quod non repellatur a communione *add. Pa*

³ habens *BeCaCeDaEgMqPaPcPfPkPwRaTbTcTdVo²; habeat GcMgPrWc; habeat vel habens Qa; fecerit Vo; ha't Wd

⁴ -lem et *CaFbGcMqTcVo; -elis et BePfRa; l' et EgMg; -elem et si Gc²; fidel' <et>Ph; -lis Tb

⁵ -eat *MgPfTbTc; -et Ca

⁶ is *MgPfTbTc; his Ca

⁷ habet *MgPfTbTc; om. Ca

⁸ tantum *CaMgPfTb; tamen Tc

⁹ ut ei *BeCaMgOaRaTb; que ei PfVo; ut eis Tc

¹⁰ -entus *CaMgPaPfPrTc; -emptus CePhPkTbTd

¹¹ -iatur *BeMgOaPfTbVo; -iat CaTc

50

Isidorus de consonantia¹ veteris et novi testamenti, cap. iii²

Christiano non dicam plurimas, sed nec duas simul habere licitum est³, nisi⁴ unam tantum aut uxorem, aut⁵ certe loco uxoris, si coniux deest⁶, concubinam.

ID 8.66] D 34 c 5

¹ consonantia *BeCaFcGcMgPkSbTbTcVo; constantia DaLcMqPf; concordia Ra

² xvii Fb. Quod liceat habere concubinam *add.* Pa

³ duas simul hab. lic. est *BeGcMgPfPkTbVo; hab. duas simul lic. est Ca; duas simul lic. est hab. Tc

⁴ nisi *BeCaFbGcMgOaPcPkTbTc; non Fc; non nisi Mq; ubi PfVo

⁵ unam *add.* Tc, *om.* *CaFcMgPcPfTb

⁶ si coniux deest] ut dictum est Pa (*not* Ce)

50A¹

Augustinus de bono coniugali, Require in tertio folio²

Solet queri cum masculus et femina et cetera³.

cf above 6.27]

¹ *in* BdCeDa(*after* c

51)EaFc(Gc)Ha(Ka)LaLbLkLmMqObOdOePaPfPhPkPrPtQeSbSdSeSg(Td)VmVq(Vt)WbZa; *om.*

AaAbAdBeCaCbEbEcEgFbGcLcLdLfLgLhLjLk(Titulo tercio *add in* mg.

Lk²)LnMgOaOcOfPc(Pw)PyQaRaSlTbTcVoVpWaWcWdBrant; Redire in iiii folio Pq; Db *has* Require in tertio folio *only*

² de bono coniug. – folio Mq; de coniug. Require – folio Bd; Constit. LXIII cp. i Da (*cf* c 52); de bono coniugali. Codicum lib' V cp. xv, titl. iii Ce; de coniug. Require tert. fol. Fc; de bono coniug. LmObOdSbSe; de bono coniug. Require – folio coniugali Oe*; de bono coniug. ut supra Pf; de bono con. Femina etc. require in ii folio Ph; de coniug. etc Req. in tert. fol. Pk; de bono con. Require in iiii folio Pq; de con. Require retro Pt; de codicum lib. VII cap. xv Sg; require retro in ii folio Vm; Req. retro in iiii folio Vq. *For the rubric see too under c 51 for* Td

³ etc HaMqPfQe; Require in iii (ii Pa) folio *add.* CeLmObOdPaQeSeSg; Q' in iii folio Da; Require in iii folio codicum lib. Ha; Require retro in iii folio Pr; *om.* SbPkPt. Solet – cet. *om.* PqTd

51

Codicum libro VII, cap. xv, tit. iii¹

Si quis sine uxore constitutus ancillam suam² nomine habeat concubine, et in eadem usque ad mortem suam consuetudine permanserit, et forsitan ex ea liberos

¹ Codicum (Pandectarum Pf; Constitutionum Tc) lib. VII (VIII EgPaPkTc) cap. xv (xii Oa, xxii Oc), tit. iii (tit. iii *om.* DaEgTc, tit ii Mg², iii *om.* PrVm) *BeCe(*repeated from* c

50A)EaEgFc(mg)Mg²MqOaOcOeOf(mg.)PfPhPkPtTbTcVmWc; tit. iii Cb; Aug. de bono coniugali (*cf* c 50A) CaFbFcGcLgMgPcPwQaVoVpWc; Cod. lib. VII Ob; Cod. lib. Od; Cod. l' VII cap. tercio (tii *in* mg.) Ra; Cod. lib. Sb; Require in iii folio codicum lib. vii cap. xv tit. iii Td (*cf* c 50A). Ut (*om.* Ca) si quis ex

susceperit, sancimus omnimodo³ non concedi heredibus defuncti eamdem vel liberos eius. si etiam liberos habuerit, in servitutem deducere⁴, sed post mortem domini eripiat⁵ in libertatem una cum sobole sua.

ID 8.31]

ancilla propria generaverit post mortem suam ancillam vel (*om.* Be) liberi servituti heredum non subiciantur *add. in mg.* BeCaDaLn², De concubinato ancille et de filiis inde procreatis [?] *add.* Pa

² sub *add.* Pf, *om.* *BeCaMgTbTc

³ omnimodo BeCaCeDaMqPaPfPhPkSbTbTcTdVo; omnino *GcMgRa

⁴ deduc- *BeCaPfRaTbVo; reduc- GcMgTc

⁵ eripiat⁵ *CaMgPfTb; recipiat⁵ Tc

52

Constitutionum LXIII¹, cap. xiv²

Si quis cum muliere libera consuetudinem habeat, non affectione maritali, et ex ea filios procreaverit³, eosque velit filios legitimos in potestate sua habere, liceat ei cum matre eorum instrumenta dotalia componere. Nam filii qui ante naturales erant, post compositionem strumentorum⁴ dotalium, sui et⁵ in potestate patris efficiuntur, sive postea nati filii vivunt, sive mortui sunt, sive omnino nullus alius procreatus est.

ID 8.36]

¹ Const. LXIII *BeCeFbMqOaPaPhPk; Const. XLIII CaCbPf; Const. LXIII Da, *cf c 50A*; Const. lib. XIII EgGcMgPrTbVpWc; Codicibus lib. VII Qa; Cap. const. LXIII RaVo; Ex libro capitulari Const. LXIII cp. i Sb; Const. lib. LXIII Tc

² xiv *BeCaEgGcMqOaPkPwRaTbTcWc; i DaSb; xviii Fb; xiii MgVo; ? Pf. Quod habens consuetudinem cum libera possit ei dotem componere *add. in mg.* Be?CaLn², De consuetudine libere et de filiis inde (*pc*) procreatis *add.* Pa

³ -erit *CaMgTbTc; -erint Pf

⁴ strum - GcMqPfTbVo; instrum- BeCaGc²MgTc; frum- Oa

⁵ et *CaMgPfTc; etiam PhTb

53

Isidorus, Etimologiarum libro V, cap. xxiiii¹

Raptus quippe² illicitus coitus a corrumpendo³ dictus. Unde et⁴ qui rapto potitur stupro fruitur.

¹ xxiiii *BeCaCbEgMgPfPhPkTc; xxvi DaSb; *om.* Tb. Quid sit raptus *add. in mg.* BeCaDaLn², De rapto illicito coitu *add.* Pa, Qui raptus *add. in mg.* Tc²

² Raptus quippe BeCaCbCeFbGcLgMgMqOaObOcOdOeOf²PaPfPhPrPtQaRaSgTbTcTd²VmWc; Raptum proprium est Da; Stuprum raptus proprie Eg; Captus quippe PcPkTd; Raptus quoque Pw; Raptus proprie (*after corr.*) Sb; Raptus (*with quippe after choitus*) Vo

ID 8.26a] C 27 q 2 c 48; C 36 q 1 c 1

³ est *add.* Pf, *om.* *CaMgPkTbTc

⁴ et *BeGcMgOa; *om.* CaPfPhPtTbTcVo

54

Decretum¹ Gregorii iunioris²

Si quis viduam rapuerit vel furatus fuerit uxorem, anathema sit. Si virginem, nisi desponsaverit in³ uxorem, anathema sit.⁴

ID 8.149-50 mod.] cf C 36 q 2 c 5 var.

¹ Decretum CaEgPfTbTcVo; Ex decretis Mg; *om.* Mq

² De puellis *add. and canc.* Vo. Quid faciendum sit de raptoribus puellarum aut viduarum et de cooperantibus eorum *add. in mg.* BeDaCa, De raptu vidue vel virginis *add.* Pa, Quid pena raptoris, utrum raptam ducere liceat *add. in mg.* Tc²

³ in BeFcGcLcMgMqOaPfPhTc²Vo; *om.* CaTbTc

⁴ Si virginem nisi – sit *om.* Ra

55

Ex concilio Cabilonensi, cap. xxvii¹

De puellis raptis² necdum³ desponsatis in Calcedonensi concilio scriptum est, Eos⁴ qui rapiunt puellas sub nomine simul habitandi cooperantes et connibentes⁵ raptoribus, decrevit sancta synodus ut si quidem clerici⁶ sunt, decidant de gradu proprio; si vero laici, anathematizentur. Quibus verbis datur intelligi qualiter huius mali actores⁷ dampnandi sunt, quando⁸ participes⁹ consilii¹⁰ connibentes¹¹ tanto anathemate feriuntur,

¹ Lc *omits insc. and runs on directly from c 54.* De puellis raptis nondum desponsatis *add.* Pa

² *om.* Pa (in CePk)

³ necdum *MgPfTbTc; necnon Ca

⁴ Eos *CaMgPfTb; ut eos Tc

⁵ connibentes CeDaFbGcMqOaPfPkPr(-oni ss)SbTbTd(*obsc. corr.*)Vo²; conniventes (vel consentientes ss) BeMgPa; conviventes CaRaTc; conubentes PcSbVo

⁶ clerici *BeCaMg²MqTbTcVo; cleri GcMgPf

⁷ act- Be²TbTc; auct- BeCaGcPfMgMqPhVo

⁸ magis *add.* Tc, *om.* *CaMgPfTb

⁹ vel particeps *add. ss* Mg

¹⁰ consilii BeCaGcMgOaTb; consilium PfVo; consilii et Tc

¹¹ connibentes Ce²Da²FbGcMqOaPfPkPrSb?Tb SbTbTd(*obsc. corr.*)Vo²; conviventes BeCa; inhibentes Ce; conniventes Da?MgPaRa; ; vel convenientes *add. ss* Sb²; conviventes Tc; conubentes Vo

et iuxta canonicam auctoritatem ad coniugia legitima raptas sibi iure vindicare nullatenus possunt.

ID 8.174] C 36 q 2 c 4

56

Ex concilio Meldensi¹, cap. lxxv²

Si autem³ necdum eas quas rapuerant cum voluntate parentum⁴ sub prefato desponsionis⁵ vel dotalitii nomine in coniugium⁶ sumptas habent, quando in omnium aures hec fuerit⁷ constitutio promulgata, ab earum coniunctione separentur et publice penitentiae subigantur. Rapte autem parentibus legaliter restituantur⁸. Post actam⁹ vero publicam penitentiam¹⁰, si etas incontinentiam¹¹ exegerit, legitimo et¹² ex utrisque partibus¹³ placito coniugio socientur. Nam¹⁴ in his¹⁵ non¹⁶ regulam¹⁷ constituimus, sed ut verbis magni Leonis utamur, quod¹⁸ sit tolerabilius estimamus. Quod si unus ex coniugatis obierit, is¹⁹ qui publicam penitentiam exegerit et superstes extiterit iterare²⁰ coniugium non presumat, nisi forte episcopus previderit aliquam concedere indulgentiam, ut graviolem possit amovere²¹ offensam.

ID 8.177] C 36 q 2 c 10

¹ Cab' Ra

² cap. lxxv PhTbTc; cap. lxxv BeCaDaGcMgMqOaPhSbVoVp; c. xxvii Ra; om. Pf. De eodem add. Pa

³ autem BdBeCaCeEg²Fb²FcGc²OaPaPcPfPkPwRaSbTbTcTdVmVo; om. EgFbGcMgMqPqPtVpWcWd

⁴ parentum *CaMgPfPkTbTc; om. Brant

⁵ -sionis *Be²GcMg(vel satio ss)PfTb; -sationis CaPhRaTc

⁶ -ium *BeCaMgPfPhVo; -ia TbTc

⁷ fuerit *MgPfTbTc; fuit Ca

⁸ leg. rest. *CaPfTbTc; rest. leg. GcMg

⁹ act- *MgPfTbTc; auct- Ca

¹⁰ pub. pen. *MgPfTbTc; pen. pub. Ca

¹¹ incont. MgPfTbTc; in penitentiam Ca

¹² et CaMgPfTc; om. Tb

¹³ partibus *BdBeCaCeDaFbOaPaPcPfPhPkPqPrPwRaSbTdVmVo; om. Tb; parentibus GcMgTc

¹⁴ Nam BeGcOaPfTbVo; Non CaDaMgPwRa; Nam non Tc

¹⁵ Nam in his om. MqPq

¹⁶ non *BeCePaPhPkPqPrSb(after regulam)Tb SbTbTd²VmVo; om. BdCaFbGcMgPcPfPwRaTcTd

¹⁷ -lam *MgPfTbTc; -la Ca

¹⁸ quod CaMgPfTb; quia Tc

¹⁹ is *MgPfTbTc; his Ca

²⁰ iterare *BeGcMgOaRaTbTc; iteratum CaPfVo; intrare Fb

²¹ pos. am. *CaMgPfTb; pos. am. iste Mq; am. pos. Tc

57

Hieronimus super Osee, libro I¹

Non est culpandus Osee propheta, si meretricem quam duxit converterit² ad pudicitiam, sed potius laudandus³ quod ex mala bonam fecerit. Non enim qui bonus permanet ipse polluitur, si societur malo, sed qui malus est⁴ in bonum vertitur, si exempla boni sectetur. Ex quo intelligimus non prophetam perdidisse pudicitiam⁵ fornicarie copulatum, sed fornicariam assumpsisse pudicitiam⁶, quam antea non habebat.

ID 8.38] C 32 q 1 c 14

¹ lib. I] *om.* Be. Quod coniugium potest contrahi cum fornicaria *add. in mg.* BeCaLn², De coniugio meretricum *add.* Pa, Quod meretrices nubere possunt *add. in mg.* Tc²

² -erit *CaPfTbTc; -it GcMgPr

³ *corr. fr.* lavandus Pf

⁴ mal. est *CaMgPfTb; est mal. Tc

⁵ -tie ?Ca

⁶ fornicarie copulatum – pud. ss Fb, *in mg.* Pc

58

Constitutio Novellarum¹ XLVI, cap. i²

Princeps constituit ut liceat meretricibus honestiorem vitam eligere sine aliquo timore, quamvis iuratoriam cautionem exposuerunt³. Hi⁴ autem qui tale iusiurandum exegerunt⁵, et contra castitatem operam suam⁶ dederunt, pene nomine x libras auri persolvant isdem⁷ meretricibus, que sacramenta dederunt⁸. Pena autem⁹ x librarum¹⁰ officio presidis flagitetur. Quod si preses neglexerit, de suo patrimonio penam prestare cogatur, et¹¹ magistratu¹² sibi commissio cadat¹³, et non solum mulieribus, sed etiam

¹ Constitutio Novellarum *BeCaOaPkPwTb; Const' Novellarum MgPh; Constitutionum Novellarum Pf; Constitutiones Novelle Tc; Constituit Novellarum Vo

² XLVI cap. i (cp. i ss Da) *CeDaOaPaPhPkPrSbTbVmVo; *om.*

BdBeCaFbGcMgMqPcPfPwRaTcTdVpWc. De illis qui iusiurandum a meretricibus exigunt contra castitatem *add.* Pa

³ -erunt CaMgTbTc; -erit Pf

⁴ Hi *CaMgPfTc; Illi Tb

⁵ -erunt *CaDbMgTb; -erit Pf; -erint Tc

⁶ operam suam *CaMgPfTc; opera sua PhTb

⁷ isdem TbTc; hisdem BeGcCaMgPf; his de Vo

⁸ -unt *CaMgTbTc; -int Pf

⁹ ss Ra

¹⁰ ab *add.* Tc, *om.* *CaDbMgPfTb

¹¹ de *add.* Db, a *add.* BeGcRa²TbTcVo, *om.* *CaMgOaPfRa

¹² *corr. fr.* magisterio Ra²

heredibus et aliis successoribus earum¹⁴ penam solvat. Hoc si probatum sit quod¹⁵ sacramentum a meretrice¹⁶ exegerit. Si autem¹⁷ ipse sacramentum¹⁸ exegerit a meretrice¹⁹, teneatur quidem ea pena²⁰.

ID 8.37]

¹³ cedat (vel a ss)Ra

¹⁴ earum *CaMgPfTc; eorum PhTb

¹⁵ quod *CaMgPfTb; quid Tc

¹⁶ tenetur *add. and canc.* La

¹⁷ Si autem *corr. to* Sin autem prese... Se

¹⁸ ipse sac. BeCaMgPhTcVo; sac. ipse Pf; sac. Tb

¹⁹ exegerit. Si – mer. *in mg.* Pc

²⁰ quid. ea (eadem Da²Sb²) pena *BeCaCeDaGc²MgPaPkSbTbTcVo; quid. ei pena Cb; ea quid. pena Gc; ea pena ducere uxorem Mq; quid. pena ea Pf

59

*Augustinus de bono viduitatis*¹

De tertiis et de² quartis³ et de ultra pluribus nuptiis⁴ solent homines movere questionem. Unde ut⁵ breviter⁶ respondeam⁷, nec⁸ ullas nuptias audeo⁹ dampnare, nec eis verecundiam numerositatis auferre. Item¹⁰. Nec contra humane verecundie sensum audeo dicere, ut quotiens voluerit, viris mortuis, nubat femina, nec ex meo¹¹ corde preter scripture sancte¹² auctoritatem, quotaslibet nuptias audeo condempnare¹³.

ID 8.268] +C 31 q 1 c 13 med. is remote

¹ Quod non sunt dampnande tertie vel (aut BeDa) quarte nuptie *add. in mg.* BeCaCeDaLn², Quod si liceat binas aut plures habere uxores *add.* Pa, Licita est digamia *add. in mg.* Tc²

² de *MgPfTbTc; *om.* CaRaWc

³ tert. – quart.] quartis et de tertiis Ad

⁴ nuptiis *CaMgPfPhTc; *om.* MqTb

⁵ ut *MqOaTc; et BeCaCbGcMgPfPhTbVo

⁶ dicitur Mq

⁷ -eam *CaGcPfTbTc; -eo Mg

⁸ nec *MgPfTbTc; *om.* Ca

⁹ -eo *CaMgPfTb; -ea Tc

¹⁰ Item *BeCaGcMgMqOaRaTbTc; Idem Pf; *om.* Vo. BeMqPfTb *break, while* GcMgRaTcVo *do not*

¹¹ meo *MgPfTbTc; in eo Ca

¹² sc. san. *BeCaLcOaPfPhVo; sc. sacre Mg; san. sc. Tb; divine sc. Tc

¹³ condempnare *BdCaCeDaFbMgMqPaPcPfPkPrPwRaSbTbTdVm; commendare GcTcWd

60

*Augustinus*¹

Iste Abrahe etiam² usque ad decrepitam³ senectutem fornicationis obicit⁴ crimen⁵; profecto quia et⁶ post mortem Sare alteram duxit. Ubi et si nullum intelligeretur rei abdite sacramentum, propter id solum hoc facere debuit Abraham⁷, ne putarent heretici adversus apostolum⁸ (quibus etiam⁹ Tertullianus astipulator¹⁰ assistit) post uxoris mortem, crimen esse ducere uxorem.¹¹

ID 8.269a] C 32 q 4 c 1

¹ Aug' BeCaGcMqPkSbTb; Faustus ss Da; Aug' de adulterinis coniugiis Mg; Idem Pf; Item idem Tc; Item Augustinus Vo. De eodem *add.* Pa

² Iste Ab. et. *BeCaFbMgOaPaPfPkPrPwTbVo; Iuste Ab. et. GcMg²Ra; Iniuste et. Ab. Tc; Abraham etiam Py

³ etatem vel *add.* Tc, *om.* *CaMgPfTb

⁴ -it *CaMgPfTb; -itur Tc

⁵ esse ducere uxorem, *omitting rest of cap.* Oa

⁶ et *Tc; *om.* BeCaMgPfTb

⁷ Abraham *CaMgPfTb; *om.* Tc

⁸ apostolum *CaMgPfPwTbTc; populum Dei *Brant*

⁹ etiam *CaMgPfPhTc; et Tb

¹⁰ astipulator *CaMgPfTb; *om.* Tc. Assertor. Iste secundas nuptias tanquam stupra sicut et Cathafrige *add.* ss Da

¹¹ crimen esse ducere uxorem] crimen non esse Mq

61

¹*Item*²

Deus qui masculum et feminam propagandi³ generis⁴ causa nuptiali⁵ castitate coniunxit, et secundas nuptias, que in Novo quoque Testamento permittuntur, licitas esse monstravit.

ID 8.269b] cf above 6.22; +C 31 q 1 c 12

¹ Break here FbMqPkTbVoWc, but not CaDaGcMgPfPtRaSbTc

² Ieronimus *add.* and *canc.* La. De eodem *add.* Pa

³ propagandi *CaMgOaPcPfTb; procreandi Tc

⁴ humani *add.* Tc, *om.* *CaMgPfTbVo

⁵ *corr. fr.* nut- Ca

62

*Hieronimus*¹

Aperiant, queso, aures obtrectatores mei, et videant me secundas et tertias nuptias² in Domino concessisse. Qui secundas et tertias non dampnavi³, primum⁴ potui dampnare matrimonium⁵? Item⁶. Non dampno digamos immo nec trigamos, et⁷, si dici potest⁸, octogamos. Item⁹. Ego nunc libera voce proclamo, non dampnari in ecclesia digamiam immo nec trigamiam¹⁰, et ita licere quinto et sexto et ultra quomodo et secundo marito¹¹ nubere¹².

ID 8.270] +C 31 q 1 c 11

¹ Hieronimus *BeCaGcMgPrSbTbTc; Item Aug. EaLcRa; Iher. ad Oa; ep... Pc; Item idem Pf; Item Vo; *om.* CeDaPa (*with break*), MqPk (*with no break*)

² et tert. nupt. *CaMgPfTc; nupt. et tert. PhTb

³ nec *add.* Ca, *om.* *MgPfTbTc

⁴ -mum *CaMgPfPhTc; -ma Tb

⁵ -ium *CaMgPfPhTc; -ia Tb

⁶ Item *BeCaMgPfPhTcVo; *om.* Sg; Idem Tb

⁷ et *CaMgPfTb; sed etiam Tc

⁸ si dici potest *BeMgOaTbTcVo; si dici potest nec Ca; dici si potest Pf

⁹ *om.* Oc

¹⁰ immo nec trig. CaMgPfTb; *om.* Tc

¹¹ marito *CaMgPfTb; viro Tc

¹² Item. Non dampno digamos (deg- Sg) - octogamos. Item. Ego - nubere

*BeCbGcLgMqOaObOcOdOeOfPkPtPwRaSgTbTcVmVo; Item. Ego - nubere. Item. Non dampno - octogamos Pf

63

*Ambrosius in epistola ad Vercellenses*¹

Qui² sine crimine est unius uxoris vir tenetur ad legem sacerdotii suscipiendi. Qui autem iteraverit coniugium, culpam quidem non habet coinquinati, sed prerogativa exiit sacerdotis. Item.³ Cognoscamus non solum de episcopo et presbitero apostolum statuisset, sed etiam patres in concilii Niceni⁴ tractatu addidisse⁵, clericum quemquam non⁶ debere esse, qui secunda coniugia sortitus sit.

¹ Verc- *CaMgTbTcVo; Verg- Pf. Quod digami non debeant ordinari *add. in mg.* BeCaDaLn², Quod iterans coniugia non peccat sed non potest ordinari *add. Pa.* Digamus clericus esse non potest *add. in mg.* Tc²

² Qui CeMgPaPfPk²TbTc; Quia BdCaDaFbHaPcPhPrQeSbTd

³ Vo *breaks here*

⁴ Niceni *MgPfTbTc; vicem Ca

⁵ *over erasure* Pf

⁶ non *MgOaPfTbTc; cum Ca

ID 8.290] +D 26 c 5 to sacerdotis, D 34 c 14 from Cognoscamus

64

¹Ambrosius² de officiis, libro I

Una tantum³ nec⁴ repetita nobis⁵ permittitur copula, et in ipso coniugio lex est non iterare coniugium, nec secunde⁶ coniugis sortiri coniunctionem. Quod plerisque mirum videtur⁷, cur etiam ante baptismum iterati⁸ coniugii⁹ ad electionem muneris et ordinationis prerogativam¹⁰ impedimenta generentur, cum etiam delicta obesse non¹¹ soleant, si lavacri remissa fuerint sacramento¹². Sed intelligere debemus, quia¹³ baptismo culpa dimitti potest, lex aboleri non potest. In¹⁴ coniugio non culpa¹⁵ sed lex est¹⁶. Quod culpe est igitur, in baptismo relaxatur: quod legis est, in coniugio non solvitur.

Quomodo¹⁷ autem potest hortator esse¹⁸ viduitatis qui ipse coniugia frequentaverit?

ID 8.291] D 26 c 4

¹ Digamus etiam ante baptismum non ordinetur *add. in mg.* Tc²

² Amb. *BeCaMgTbTcVo; Idem Pf

³ tamen MqVo; Tria tantum Py

⁴ nec *BeCaCeMqOaPaPfPkPrRaTbTcTd; non EgGcMgPhVoVpWcWd

⁵ nobis *BeCaGcMqPfTbVo; vobis MgRaTc

⁶ *after corr.* Pf

⁷ mir. vid. *CaGcOaPfTcVo; nimirum vid. Mg; vid. mir. PhTb

⁸ -ati *CaGcPfPrRaVo; -ata Be; -ari MgPhTbTc

⁹ -gii *Ca²GcMgPfPhRaTcVo; -gia Be; -giis CaTb

¹⁰ -ivam *BeCaPhRaTcVo; -iva GcMgPfTb

¹¹ ss Pc

¹² remissa fuerint sac. *BeGcMgOaTbVo; remisso sac. fuerint Ca; remissa fuerant sac. Pf; fuerint remissa sac. Tc

¹³ in *add.* Tc, *om.* CaMgPfTb

¹⁴ In *CaMgPfTb; *om.* Tc

¹⁵ dimitti potest *add.* Gc, *om.* CaMgPfTbTc

¹⁶ sed lex est *CaPfTbTc; est sed lex Mg. In coniugio – est *in mg.* Pg

¹⁷ Quomodo *BdBeCaCeDaFbMgPcPhPwRaSb(*pc*)TcTd; Quod GcMqPaPkPrVmVo; Qui Pf; Quis TbVo

¹⁸ pot. hort. (hortor GcVm) esse *CaGcMgPfTcVm; esse pot. hort. Tb

65

*Augustinus de bono coniugali*¹

Sacramentum nuptiarum² temporis nostri sic ad unum virum et³ unam uxorem redactum est, ut ecclesie dispensatorem non liceat ordinari, nisi unius uxoris virum. [66] Quod acutius intellexerunt, qui nec eum qui catechumenus vel paganus alteram habuerit, ordinandum esse⁴ censuerunt.⁵ De sacramento enim agitur, non de peccato. Nam in baptismo peccata omnia⁶ dimittuntur. Sed qui dixit, Si acceperis uxorem non peccasti, et si nupserit virgo non peccat, et quod vult faciat, non peccat si nubat, satis declaravit nuptias non esse peccatum. Propter sacramenti autem sanctitatem, sicut femina, etiam si catechumena fuerit vitata, non potest post baptismum⁷ inter Dei virgines consecrari⁸, ita non absurdum visum est, eum qui excessit numerum uxorum singularem, non peccatum aliquod commisisse sed normam quandam sacramenti amisisse, non ad vite bone meritum, sed ad ordinationis ecclesiastice⁹ signaculum necessarium.

ID 8.294] D 26 c 2a from Acutius intelligunt to signaculum is largely a paraphrase

¹ coniugio. De eodem Pa

² om. Be

³ et *BeOaPfTbTcVo; et ad CaMg

⁴ esse *CaMgPfPhTc; om. Tb

⁵ *At an uncertain point in the text Wc mg. adds: Set hec de illo intelligendum est qui vivente propria uxore aliam superduxerit*

⁶ pec. omn. BeCaGcMgPfVo; omn. pec. PhTbTc

⁷ corr. fr. -ma Tb

⁸ consecrari *CaMgPfTb; computari Tc

⁹ after corr. Mg

67

*Neocesariense concilium*¹, cap. vi²

Presbiterum in nuptiis bigami prandere non convenit, quia cum penitentia bigamus egeat, quis erit³ presbiter qui⁴ talibus nuptiis possit⁵ prebere consensum⁶?

¹ Neoc. conc. BeGcPtTbTcVo; Gneo conc. Ca; Ex conc. Neoc. Mg; Nic' cesaense conc. Mq; Ex Neoc. conc. Pf

² vi *BeCaEgGcMqPfPwTbTcVo; vii DaMgSb; v Ra. Quod non licet (-eat Ln) presbitero (*ss after* prandere Be) prandere in nuptiis digami *add. in mg.* BeCaDaLn², Quod presbiter non debet prandere in nuptiis bigami *add.* Pa, Bigamos penitentiam egere *add. in mg.* Tc²

³ erit *CaMgPfTc; iret Ph; om. Tb

⁴ qui *CaMgPfTc; ad convivium ut Ph; coniugium Pk; om. Tb

⁵ possit Ce; om. PaPk; audeat Pk²

⁶ assensum Wc

ID 8.48]

68

*Hieronimus ad Fabiolam de veste sacerdotali*¹

Vidua est cuius maritus² est mortuus³, eiecta que marito vivente proicitur,
meretrix que multorum libidini patet.

ID 8.297] +D 34 c 16

¹ de veste sac. *CaMgPfTb; om. Tc. Quid sit vidua, quid eiecta, quid meretrix *add. in mg.* BeDaCa, in *text* Pa.

² maritus *BeMgPfTbTc; vir Ca

³ est mort. *BeTb; mort. est CaFbGcLcMgMqOaPfPkPrRaTcVo; mort. Ph

69

*Lib. V, cap. xxxiii*¹

Matres² que amissis viris tutelam administrandorum negotiorum in liberos
postulant, priusquam confirmatio officii talis in eos³ iure eveniat⁴, fateantur actis⁵
sacramento prestito ad alias se nuptias⁶ non venire. Sane in optione huiusmodi nulla⁷
cogatur⁸, sed libera in conditiones⁹ quas prestitimus voluntate descendat¹⁰. Nam si
maluerit¹¹ alia optare¹² matrimonia, tutelas filiorum administrare non debent¹³.

ID 8.271]

¹ xxxiii *BeCaCeDaGcMqOaPaPhPkPrRa; xxxiiii MgPcPfTcVo; xxiii Tb. Idem libro v Vp; cap. xxiii *om.* Sb. Quod matres non debent tutelam filiorum administrare que secunda adoptant matrimonia *add. in mg.* BeCaCeDaLn², De mulieribus que post mortem virorum secundas nuptias postulant *add.* Pa, Idem de veste sacerdotali *add.* Tc (*cf c 68*)

² Patres Lg

³ eos *MgPfTbTc; eas Ca

⁴ ev- *BeCaGcOaPfTbVo; dev- Mg; perv- Tc

⁵ actis *Be²GcMgOaPfPhTcVo; actu Ca; eis Tb; *om.* Be; scriptis publicis *add. ss* Wd²

⁶ se nupt. *CaMgPfTb; nupt. se Tc

⁷ Pc fo. 88v *ends. Text resumes in 7. 6 below*

⁸ Sane in optione – cogatur *in mg.* Pa

⁹ *conditiones *CaMgPfPhTc; constitutiones Tb

¹⁰ -at *CaMgPfTb; -ant Tc

¹¹ -unt Tc

¹² alia opt. *CaPfTbTc; opt. al. GcMg

¹³ -ent MgPfPhPtTcWcWd; -et Tb?Ca?

70¹*Novellarum Constitutionum XXXVI, cap. xi*²

Si mulier post mortem mariti³ necdum annali spatio completo⁴ ad secundas nuptias properaverit, omni quidem modo inter infames erit, sed⁵ si quidem liberos ex priori⁶ matrimonio⁷ non habeat infamiam quidem solvere poterit, si preces imperatori porrexerit⁸, et divino principis nutu⁹ priori¹⁰ opinioni¹¹ restituta¹² fuerit, res autem a priore¹³ marito sibi relictas¹⁴ nullo modo lucrabitur.

ID 8.272]

¹ Before c 59 and here Vp

² Nov. Constitutionum (Const' Mg, constituto Oa, -io PkPhTbVo, -iones Tc) XXXVI (XXX Pr, XXXV TcWc, XXXVII VpID, om. Be) cap. xi BeCeDa(before Nov.)GcOaMgPaPfPkPrTbTcVoVp(omitting cap.xi)Wc; Cap. xi Nov. Constit' CaFbRa; Nov. const. Lc. Insc. in mg. La. De eodem add. Pa, Post mortem mariti ante annum infamis est add. in mg. Tc²

³ sui add. EgFbGcMgPrRa, om. *BeCaCeDbMqPaPfPkTbTcTdVo

⁴ compl- *CaMgPfTb; impl- Tc

⁵ sed *MgPfTbTc; om. Ca

⁶ obsc. corr. Ca

⁷ -ni- ss Pf

⁸ vel quod liceat ei nubere add. ss. MgWd

⁹ princ. nutu repeated Vo

¹⁰ priori BeCaGcMgOaPaTcTdVoWd; prioris CeMqPhPk; potiori Pf; priora Tb

¹¹ corr. fr. ione Tb

¹² per concessionem add. ss MgWd

¹³ -re *CaGcMgMqPfPhVo; -ri TbTc

¹⁴ sibi rel. *BeCaGcMgMqPfRaTbVo; rel. sibi Tc. quas lucraretur si annum expectaret add. Eg²Mg²Wd²

71

*Cap. xxiii*¹

Mulier que ad secundas migravit nuptias² privilegiis vel dignitatibus³ prioris mariti non utitur⁴.

ID 8.273a]

¹ cap. xxiii *BeCaGcMgMqPwTb; cap. xxiiii DaSbVoVp; Item cap. xxiii Pf; cap. xiii Tc. Ut comitissa maneat add. in mg. Mg², De eodem add. Pa

² mig. nupt. *BeCeGcMgOaPaPfPhPkPwVo; nupt. migraverit CaRaTc; nupt. migravit Mq; migraverit nupt. Tb

³ ut comitissa add. ss Wd²

⁴ utitur *BeGcOaPfPhRaTb; utatur CaMgPwTcVoWc

72

¹Cap. xxvii²

Si mulier liberorum suorum tutelam administraverit, et post inchoatam administrationem³ ad secundas nuptias migrare voluerit, prius filiis suis⁴ impuberibus tutorem⁵ petere debet, eique ministrationem⁶ administrationis sue reddere et post⁷ reddita ratione⁸, si debitor apparet, debitum suum persolvere debet. Deinde si velit ad matrimonium secundum perveniat⁹. Si autem hac observatione contempta secundas contraxerit nuptias, non solum res ipsius, id est matris, liberis eius hipotetice¹⁰ titulo supponatur¹¹, sed etiam res vitrici ex presentis constitutionis auctoritate¹².

ID 16.129 (IDcrsm, om. IDpv) as here; Arsenal 713 fo. 169v after ID 8.273 has Si mulier liberorum - to matrimonium secundum [perveniat]; ID 8. 273b has only end from Si autem hac, , cf Tc)

¹ Item add. Pf, om. *CaMgPkTbTcVo

² xxvii BeCaDaGcMgMqPfTbVo; xxiiii Tc; xviii Vp. De eodem add. Pa

³ inc. adm. *CaMgPfTb; inchoationem administrationis Tc

⁴ suis CaPfTbTc; om. GcMg

⁵ imp. tut. *BeMgPfTbVo; tut. imp. CaTc

⁶ ministrationem *CaMgPfTb; rationem Tc

⁷ post *CaMgPfTc; postea PhTb

⁸ reddita ratione *CaMgPfTb; redditam rationem Tc

⁹ tam res vitrici quam matris liberis obligantur add. in mg. Mg²; Tc canon ends

¹⁰ id est pignoris add. ss Ld²; pignoris vel conditionis add. ss Mg²

¹¹ -atur *CaMgPfPh; -antur Tb

¹² Si autem hac observatione - auctoritate *CaDaGcMgPfPhPkPrPtTbWcWd; om. Tc

73

Constitutionum LXXXIV¹, cap. i²

Si mater³ marito defuncto filiorum suorum tutelam gubernare maluerit, renuntiet secundis nuptiis in iudicio sine iusiurando⁴. Res autem suas filio suo impuberi obliget, atque ita ei tutela⁵ committatur.

ID 8. 274, 16.157]

¹ LXXXIV Be²CaCePfPkTbVoVp; LXXXVIII DaSb; lib. XXXIV GcMgPaRaWc; LXXXIII Tc

² De eodem add. Pa

³ maritus Py

⁴ iusiur. *MqOaPaPkTb; iureiurando BdBeCaCeGcMg(vel quod antiquitus faciebat add.

ss)PfPhPrPwRaTcVmVo

⁵ ita ei tut. *BeGcMgPfRa²Tc; ei tut. ita Ca; ita tut. ei Ce; ei ita tut. PhOaVo; ei tut. Ra; eius ita tut. Tb

74

*Augustinus de bono coniugali*¹

Usque adeo manent² inter viventes semel inita iura nuptiarum ut potius sint inter se coniuges etiam separati quam cum his quibus aliis adhererunt.

*Item de eodem*³

Et⁴ post⁵. Manet inter viventes quoddam⁶ coniugale⁷ quod nec separatio nec cum altero⁸ copulatio possit auferre, sicut apostata anima velut de coniugio Christi recedens etiam fide perdita sacramentum fidei non amittit⁹, quod lavacro regenerationis accepit. Redderetur enim procul dubio redeunti si amisisset abscedens. Habet autem hoc qui recesserit¹⁰ ad cumulum supplicii, non ad meritum premii.

ID 8.12-13] C 32 q 7 c 28

¹ de bono coniugali BeCaCeMgMqOaPfPkTbTcVo; de bono coniugio Pa; de nuptiis et concupiscentia *Eg. De coniugibus quorum alter sine altero continentiam vovit vel religionis habitum sumpsit *add. in mg.* EgLj, Quanta sit firmitas coniugii *add. Pa*, Vinculum coniugale inter viventes manet *add. in mg.* Tc²

² -ent *BeDbEgMgOaTbTcVo; -et Ca; -eant Pf

³ Item de eodem BeCaCeFbPaPfTcVo; *om.* DaGcMgPrSbWd; Item Mq; Item ibidem de eodem Oa; Item idem Pf; Item in eod. PhTb; Item eiusdem Pk; De eodem Ra

⁴ Ut Vo

⁵ obitum *add.* Td²Vo

⁶ vinculum *add. Brant, om.* CaDbMgPfTbTc

⁷ -iulale Tb

⁸ altero MgPfTbTc; adultero Ca

⁹ am- *CeMgPaPfPkPrTcVo; dim- Ca (*after corr.*)Td; adm- PhTb

¹⁰ -erit *CaPfTbTc; -it GcMg

75

*Item idem*¹ *de eodem*²

Quibus vero placuerit³ ex consensu ab usu⁴ carnalis concupiscentie in perpetuum continere absit ut vinculum inter illos⁵ coniugale rumpatur. Immo firmitus erit quo magis

¹ *om.* BeGcPaPkRa

² de eodem *BeCaCeMgOaPkTcVo; *om.* GcPf; in eodem Tb; *no insc.* Da. v. De coniugibus quorum altera sine altero continentiam vovit vel religionis habitum sumpsit *add. in mg.* Bd

³ -uerit *BeOaPfTcVo; -uit CaGcMgRaTb

⁴ ab usu *CaMgPfTb; *om.* Tc

⁵ illos *CaMgPfTb; eos Tc

ea pacta secum inierunt⁶, que carius⁷ concordiusque servanda sunt, non voluptariis corporum nexibus sed⁸ voluntariis affectibus animorum.

ID 8.14a]

⁶ inierunt BeCa²GcMgTbTcVo; inerunt Ca; inhierunt Oa; ingerunt Pf

⁷ carius *MgPf?TbTc; carnis Ca

⁸ non volupt. (volunt- Be) corp. nex. sed *BeCaGcMgPfPkPtVo; non Ph; non in vol. corp. nex. sed Tc; om. Tb

76

Eugenii pape sinodus tempore Ludovici et Lotharii augustorum, cap. xxxvi¹

Si vir et uxor divertere pro sola religiosa inter se consenserint vita² nullatenus sine conscientia³ episcopi fiat, ut ab eo singulariter proviso constituentur loco⁴. Nam uxore nolente aut⁵ altero eorum etiam pro tali re matrimonium non solvitur.

ID 8.127] +C 27 q 2 c 23

¹ Eug. pape sin. tempore (om. Da) - augustorum cap. xxxvi (xxxiii DaSbVo, xxx Vp)

*BeCaCeDaDbFbGcMqOaPaPkPrPtRaSbTbVoVp; Sinodus Eug. pape temp. - aug. cap. xxxvi Eg; Eug. papa Lc; Aug. cap. xxxvi Eugenii pape sinodus temp. Lud. et Loth. Mg; Eug. pape sin. sub Ludovico et Lothario augustis, cap. xxxiii Pf; Eugenius papa sinodo temp. - aug. cap. xxxvi Tc. Quod coniuges converti non debent nisi utroque consensu (utr. cons. Ca, utrorumque cons. utroque Da) religionem appetente add. in mg. BeDaCa (cf c 77 for Ln), De coniugibus quorum alter sine altero continentiam vovet vel religionis habitum sumit add. Pa

² divertere pro sola rel. inter se cons. vita CaMgPfTbTc; diverse inter se pro sola rel. vita con. Brant

³ conscientia *CaMgPfPhTc; consensu Tb

⁴ const. loco CaPfTbTc; loco const. GcMg

⁵ cum add. Tb, om. *CaMgPfPhTc

77

Nicolaus papa Carolo regi¹

Scripsit nobis² Tetberga³ regina⁴ se velle dignitate seu copula exui et sola privata vita esse contentam⁵ desiderare. Cui nos scripsimus non hoc⁶ aliter fieri posse⁷ nisi eandem vitam coniunx eius Lotharius⁸ elegerit.

¹ Quod coniuges – appetente (cf c 76) in mg. Ln², De eodem add. Pa

² nobis *MgPfTbTc; om. Ca

³ Tet- BeGcMgPf; Tetherga CePk; Theib- Ca; Terb- DaQa; Tib- Mq; Theot- Pa; Teib- Ra; Thet- Tb; Thege- Tc; Teht- Vo; om. Oa

⁴ regia add. CaEgMgRa²Sb², om. BdBeCeDaFbGcMqPaPfPhPkPqPrPwRaSbTbTcTdVm

⁵ contentam *BeDaGcMgOaPrPwRaTbTcTdVmVo; contemptam BdCaCeFbMqPaPfPhSb; contempta Pk; contenta ?Qa

⁶ non hoc *Ca(repeated)MgPfPkPwTb; hoc non Tc

ID 8.128] + C 27 q 2 c 26a

⁷ fieri posse *CaPfPwTbTc; posse fieri GcMg

⁸ Ioth- Ca

78

*Gregorius Theotiste patricie*¹

Si dicunt aliqui religionis causa coniugia debere² dissolvi³, sciendum est quia et si⁴ hoc lex humana concessit⁵, lex tamen divina prohibuit. Per se enim Veritas dixit, Que⁶ Deus coniunxit homo non separet. Que⁷ etiam ait, Non licet dimittere uxorem excepta causa fornicationis. Item⁸. Si vir et uxor⁹ una caro sunt et religionis causa¹⁰ vir¹¹ dimittit uxorem, vel mulier virum in hoc mundo remanentem, vel fortasse¹² ad illicita migrantem, que est¹³ ista conversio¹⁴ in qua eadem caro ex parte transit ad continentiam¹⁵ et ex parte remanet in pollutione¹⁶? Si vero utrisque conveniat¹⁷ continentem vitam ducere, hoc quis audeat accusare?¹⁸ Item¹⁹. Cum boni coniuges aut meritum augere desiderant, aut ante acte²⁰ vite²¹ culpas delere, ut se ad continentiam²² astringant²³, et meliorem vitam appetant, licet. Si vero continentiam quam vir appetit²⁴, mulier recusat²⁵, dividi coniugium non licet²⁶.

¹ patricie *BeCaFcMgPfPwTbTcVo; regine Eg. De eodem add. Pa

² debere *CaCbLdLflJmMgQaPfPhTcVo; non posse Tb

³ dissolvi *CaMgPfPhQaTbTcVo; solvi Ld

⁴ quia et si *CaMgPfQaTbTcVo; quod si et Lf

⁵ hum. concessit *CaGcPfQaTbTcVo; hum. consensit Lf; concessit hum. Mg

⁶ Que *BeCaCbGcLdLflJmMgMqPfRaVo; Quod OaQaRa²TbTc

⁷ Que *BeCaCbGcLdLflJmMgMqPfPhQaTb; Qui Tc; Quod Vo

⁸ om. Qa. Vo breaks here

⁹ uxor *CaCbLdLflJmMgPfPhQaTc; mulier Tb

¹⁰ et rel. causa *CaMgPfQaTbTc; om. Ld

¹¹ vir *CaMgPfQaTbTc; om. Lm

¹² fortasse *BeCaCbLdLflJmMgPfPhPrQaVo; forte TbTc

¹³ est BeCaCbLdLflJmMgPfQaTc; om. *CeLmPaPhPkTb

¹⁴ conversio *BeCaCeLdLmMgPaPkQaTbTcTdVo; conversatio CbFbLjPfPrVm

¹⁵ ex parte trans. ad cont. *BeCaMgPfQaTbTcVo; trans. ex parte ad cont. CbLj; trans. ad cont. ex parte Ld

¹⁶ pollutione *BeCaCbLdLflJmMgPfQaVo; pollutionem PhTb; corruptione Tc

¹⁷ conveniat *CaCbLdLflJmMgPfPhQaTcVo; placet Tb

¹⁸ Lc ends cap. here

¹⁹ Item *BeCaMgPfQaTbVo(with break); Sermo Lm; om. Tc

²⁰ ante acte *BeCa²CbLdLflJmMgPfTb; acte Ca; ante QaTc; ante acta Vo

²¹ in mg. Be

²² aut ante - continentiam over erasure Cb

²³ astr- *CaMgPfQaTbTc; abstr- Lm

²⁴ -etit repeated ss Mg

ID 8.129] C 27 q 2 c 19 originally as here to audeat accusare, then var.; later enlarged

²⁵ recusat LmMgPfQaTb; accusat Ca

²⁶ quia scriptum est, Mulier potestatem sui corporis non habet, sed vir; similiter et vir potestatem sui corporis non habet, sed mulier *add. Brant with Ctp 1.55.31 (cf Gratian); om.*
AbBdBcCaCbCeEcEgFbFcGcKaLbLdLfLgLjLmMgMqOaObOcOdOeOfPaPfPhPkPrPtPwRaQaSbSdSeSg
SITbTcVoVpWaWbWcWdW *with ID*; Si vero continentiam quam – licet *om.* Ce (*in* PaPk)

79

*Sermo*¹

Si tu abstines sine uxoris voluntate tribuis illi² fornicandi³ licentiam, et peccatum illius tue imputabitur abstinentie.

*Augustinus de adulterinis coniugiis*⁴

Apostolus⁵ nec ad tempus ut vacetur orationi, nisi ex consensu, voluit⁶ coniuges carnali invicem fraudare⁷ debito. Item.⁸ Si dicat vir, Dimitto quidem uxorem meam⁹ sine ulla causa fornicationis, sed continens permanebo, ideone dicemus eum impune¹⁰ fecisse, quod fecit? Quis hoc dicere audebit¹¹ qui voluntatem Domini hec dicentis intelligit? Quoniam nec¹² continentie causa dimitti coniugem voluit¹³, qui solam fornicationis causam excepit?¹⁴ Item¹⁵. Ecce placuit continentia mulieri¹⁶, viro non placuit. Discessit a viro mulier¹⁷, et cepit vivere continenter, ipsa scilicet¹⁸ casta mansura, sed factura quod

¹ Sermo DaMqOaPfPhPkPrPwRaTbVo; Sermo Augustini Be; Aug. de adulterinis coniugiis CaEgFbGcMgPhVp; Sermo Aug. de adult. con. CePt; Sermo Augustini de eodem Pa; *om. with no break* Sb; Ex sermone sancti Augustini Tc

² illi *BeMgPfTbVo; ei CaTc

³ -andi *CaMgTbTc; -ationis Pf

⁴ Aug. - con. BeDa(ss)MqPaPfPrPwTbTcVo; Item CaEgGcMgVp; Idem de eodem Ce; Item Augustinus Fb, *and see above*

⁵ Amplius Py

⁶ vol- *BeCaMgPkTb; nol- CePfTcTdVo

⁷ -are CaMgPfTc; -ari PhTb

⁸ Vo *breaks here*

⁹ meam *BeMgTc; *om.* CaPfPhTbVo

¹⁰ eum impune *CaMgPfTb; impune eum Tc

¹¹ dic. aud. *CaMgPfTb; aud. dic. Tc

¹² ss Ca

¹³ vol- *MgPfTbTc; nol- Ca

¹⁴ Lc *lacks all from* Item. Si dicat vir - excepit

¹⁵ Vo *breaks here*

¹⁶ mul. *BeCaMgOaPfPhVo; mul. que Tb; dimittere coniugem mul. Tc

¹⁷ a viro mul. *CaMgPfTc; mul. a viro PhTb

¹⁸ vel sola *add. in mg.* Ra²

Dominus¹⁹ non vult, adulterum virum quia²⁰ cum se non continuerit²¹ alteram queret.

Quid sumus dicturi mulieri? Nonne quod dicit ecclesie sana doctrina? Redde debitum viro, ne dum²² tu queris unde amplius honoreris, ille unde dampnetur inveniat.

ID 8.130 to abstinentie, rest 8.133] + C 27 q 2 c 24 to abstinentie; C 33 q 4 c 12 has Apostolus - fraudari debito

¹⁹ Dominus *CaMgPfTb; om. Tc

²⁰ quia BeCaMgMqPfTbVo; qui *Tc

²¹ tinuerit Ca

²² ne dum *BeCaMgOaTcVo; nec dum Cb; nondum CeGcPaPfPkTb; nam dum Ph

80

*Augustinus ad Editiam*¹

Quod² Deo pari³ consensu ambo⁴ voveratis⁵, perseveranter⁶ usque in finem reddere debuistis. A quo proposito si lapsus est ille, tu saltem constantissime⁷ persevera. Quod te⁸ non exhortarer⁹, nisi quia tibi ad hoc ipse¹⁰ consenserat. Nam si nunquam tenuisses¹¹ eius assensum, numerus te nullus defendisset annorum. Item. ¹²Non quia pariter temperabatis a commixtione carnali, ideo tuus maritus¹³ esse destiterat, immo¹⁴ vero tanto sanctius¹⁵ inter vos coniuges manebatis, quanto sanctiora concorditer placita servabatis. Nihil ergo de tua veste, nihil de auro vel¹⁶ argento, vel quacumque pecunia, vel rebus illis¹⁷ terrenis¹⁸ sine arbitrio eius facere¹⁹ debuisti. Item²⁰. Est²¹ quidem pro

¹ Euticiam Ra. Quod coniuges non debeant indui viduitatis vestibibus sine consensu maritorum *add. in mg.* Be, De eodem *add.* Pa, Si ambo castitatem voverint a proposito lapsi alter non sequatur *add in mg.* Tc²

² Idem Pk

³ pari *BdBeCaDa²FbGcLfLj²MqOaPa²PfPhPwRa²SbSeTbTcTdVoWc; patri CbCeDaEgFc(pari ss)MgLjPa?PkPqPyQaVm; pat Ra

⁴ par. consensu (-sum Mg) ambo (ss Gc) *CaCbGcLjMgOaPfQaTbTcVoWc; ambo pari cons. Lf

⁵ vov- *BeMgMqPfPr(*after* persev.)TbTcVo; nov- CaCbQa

⁶ *corr. fr.* perseverantis *in mg.* Ra²

⁷ *after corr.* Lf

⁸ te *CaMgPfTbTc; om. Qa

⁹ exhortarer *BeGcLfOaPrQaRaTbTc; exhortare Ca; hor- CbLdLjMgPf; exhor. non Lm; exhortaret Mq; ottaretr *obsc. corr.* Vo

¹⁰ tibi ad hoc ipse *CaMgPfQaTbTc; ipse tibi ad hoc Lf

¹¹ -ses *BeCaCbLdLfLjLmMgPfTc; -se Qa; -sem PhTb

¹² Vo *breaks here*

¹³ tuus maritus *BeLmOaTb; mar. tuus CaCbGcLdLfLjMgQaPfRaTcVo

¹⁴ immo *CaMgPfQaTbTc; in uno Lf

¹⁵ sanctius *CaLj²MgOaPfQaTbTcVo; sacratius Ld; santius BeLj

¹⁶ vel CaCbLdLfLjMgOaPfQaRaVo; vel de BeLmTb; et Tc

¹⁷ illis *CaCbLj; ullis BeDaGcMgOaPfQaRaTbTcVo²; vel Vo

modulo²² persone habitus matronalis²³ a viduali veste distinctus²⁴, qui potest fidelibus coniugatis salva religionis causa vel observantia convenire. Hunc²⁵ te maritus si deponere²⁶ noluit²⁷, ne te²⁸ velut viduam²⁹ illo vivente³⁰ iactares, puto quia non fuerat in hac re³¹ usque ad dissensionis³² scandalum³³ perducendus, magis inobedientie malo quam³⁴ ullius³⁵ abstinentie³⁶ bono. Quid enim est³⁷ absurdus quam mulierem de humili veste viro³⁸ superbire, cui te potius³⁹ expediret obtemperare candidis moribus⁴⁰ quam nigellis⁴¹ vestibus repugnare⁴²? Quia etsi te indumentum monache delectabat, etiam hoc gratius⁴³ posset marito observato exoratoque⁴⁴ sumi, quam illo inconsulto contemptoque⁴⁵ presumi. Quod si omnino non sineret, quid⁴⁶ tuo proposito deperiret? Absit ut⁴⁷ hinc displiceret Deo quod coniuge tuo⁴⁸ nondum⁴⁹ defuncto non indueris sicut Anna sed sicut Susanna⁵⁰.

¹⁸ tuis *add. ss* Da

¹⁹ fac. *repeated and canc.* Cb

²⁰ Quod coniuges non debent indui viduitatis vestibus sine consensu maritorum *add. in mg.* CaDa, Mulier etiam post complacitum votum castitatis habitum matronalem sine viri consensu non deponat *add. Tc, om.* *AbBdBcCbDbEaEbEcEgFcGcKaLbLdLfLgLjLmMgMqOaObOcOdOeOfPfPhPkPtPwQaRaSdSeSgTbVmVoVtWaWbWcZa Brant. VoWc break here

²¹ Est *BdBcCaCbEgMgPfPwQaTbTcVo; Et LmPk

²² -ulo *CaMgPfQaTbTc; -ule Lf

²³ matronalis *CaMgPfQaTbTc; matrimonialis Lf

²⁴ -inctus *CaMgPfQaTbTc; -entus Lf

²⁵ H. cum PrVm

²⁶ dep- *BeCaCbLdLfLjLmMgPfPhQaTc; disp- TbVo

²⁷ noluit *BeCbDbLdLjLmMgMqPhTbVo; noluerit CaPh²; voluit LfPfPrQaTc

²⁸ ne te *ss* Ld

²⁹ -uam *CaMgPfQaTbTc; -ua Lf

³⁰ illo viv. *BeCaCbLdLjLmMgQaTbTc; viv. illo LfPf; illo veniente Vo

³¹ re *CaCbLdLfLjLmMgPfQaTb; *om.* Tc

³² dissensionis *BeCaMgPfQa²TbTcVo; discessionis Cb; dissentionis Qa

³³ -alus Ca

³⁴ in *add.* Ca, *om.* *MgPfTbTc

³⁵ ullius *PfMgTbTc; in ullius Ca; *om.* Qa

³⁶ abstinentie *CaMgPfQaTbTc; continentie Lf

³⁷ est *CaMgPfQaTbTc; *om.* CbLj

³⁸ viro *CaMgPfQaTbTc; *om.* Lf

³⁹ cui te potius *BeCaMgOaPfQaTbTcVo; cui potius te CbLj; cuius te potius Lf

⁴⁰ moribus *CaCbLdLfLjLmMgPfQaTb; *om.* Tc

⁴¹ nigellis *BeCaMgPfQaTbVo; ingellis Cb; negellis Tc

⁴² rep- *CaCbLdLfLjLmMgPfQaTb; imp- Tc

⁴³ gratius *BeCaCeLdLfLmOaPaPkPrTbTdVo; gravius CbLjGcMgMqPfQaTc

⁴⁴ exoratoque *CaCbLdLfLjLmMgPf²PhQaTc; exorato Tb

⁴⁵ *obsc. corr.* Ld

⁴⁶ quid *BeCaMgPf²TbTcVo; quod Qa. quid de Cb

⁴⁷ ut *BeCbLdLfLjPfQaVo; ut et CaTc; et Gc(vel ut *ss*)Tb; ut ex Mg

⁴⁸ tuo *CaMgPfQaTbTcVo; *om.* CbLj

ID 8.136] C 33 q 5 c 4 originally to defendisset annorum; later as here

⁴⁹ nondum *CaCbLdLfljLmMgQaTbTc; om. Pf

⁵⁰ Anna – Susanna] Susanna sed sicut Anna Pt

81

Augustinus in epistola ad Armentarium¹ et² Paulinum³

Possim⁴ pro modulo meo eosdem ipsos pertinentes ad dexteram regnumque celorum in suis gradibus meritisque⁵ distinguere, atque ostendere quo differat vita coniugalis filios procreantium, patrum⁶, matrum⁷ familias, verumtamen religiosorum ac piorum ab ea vita quam⁸ Deo vovistis⁹, si nunc ad eam vovendam exhortandus esses. Sed quia iam vovisti, iam te obstrinxisti, aliud tibi facere non licet. Priusquam esses voti reus, liberum fuit quo esses inferior, quamvis non sit gratulanda libertas, qua fit ut non debeatur quod cum lucro redditur¹⁰. Nunc vero quia tenetur apud Deum sponsio tua, non te ad magnam iustitiam invito, sed a magna¹¹ iniquitate deterreo. Non enim talis eris, si non feceris quod vovisti, qualis mansisses, si nihil tale vovisses¹². Minor enim tunc esses non peior. Modo autem tantum¹³ quod absit inferior, si fidem Deo freris, quanto beatior si persolveris. Nec ideo te vovisse peniteat, imo gaude iam tibi¹⁴ non licere quod cum tuo detrimento licuisset. Aggredere itaque intrepidus¹⁵, et dicta imple factis, ipse adiuvabit qui vota tua¹⁶ expetit. Felix est necessitas que in¹⁷ meliora compellit. Una sola esse

¹ Armentarium *CaMgPfPhTcVo; Armanitarium Tb

² et *MgPFTbTc; om. Ca

³ Quod vota (non *add.* Be) sunt (sint Da) solvenda que facta (non *add.* ss Da²) sunt pari consensu coniugum *add. in mg.* BeCaDaLn², Quod vota sunt solvenda que consensu pari coniugum sunt facta *add. in mg.*

Ld²Mg, De eodem *add.* Pa, Votum castitatis consensu factum non reliquatur *add. in mg.* Tc²

⁴ Possim *CeFbGcOaPaPfPhPkPr; Possem AdBeCaDaMgRaTbTcTdVo; possum Mq

⁵ grad. meritisque *CaMgPfTcVo; grad. meritis Ph; meritis gradibusque Tb

⁶ et *add.* Tc, om. *CaMgPfTb

⁷ matrum GcOaPfTbVo; matrumve BeCa; matru Mg; et matrum Tc

⁸ vos *add.* *CePaPhPkPrTb, nos *add.* Oa, om. BdBeCaFbMgPfPwRaSbTcTdVo

⁹ -istis *BeGcPfRaTbTcVo; -isti CaMgPrRa²

¹⁰ -itur *CaPfTbTc; -atur GcMg

¹¹ magna *CaPfTbTc; maligna Mg

¹² nov- Ca

¹³ tantum CaMgPfPhTc; tanto Tb

¹⁴ gaude iam tibi *BeMgOaSb²TbTcVo; gaudere te decet Ca; gaude te Pf

¹⁵ intepidus Ca

¹⁶ tua *MgPfTbTa; sua Ca

¹⁷ in *MgTbTc; ad Ca; om. Pf

causa¹⁸ posset qua te id quod vovisti non solum non¹⁹ hortaremur, verumetiam prohiberemus implere, si forte tua coniunx hoc tecum suscipere animi seu carnis infirmitate²⁰ recusaret. Nam et vovenda²¹ talia non sunt²² coniugatis nisi ex consensu et voluntate communi. Et si prepropere²³ factum fuerit, magis est²⁴ corrigenda temeritas²⁵ quam persolvenda²⁶ promissio. Neque Deus exigit si quis ex alieno aliquid voverit²⁷, sed potius usurpare vetat alienum. Divina quippe per apostolum de hac re est prolata²⁸ sententia, Uxor non habet potestatem corporis sui²⁹, sed vir, similiter et³⁰ vir non habet potestatem corporis sui, sed mulier.³¹

ID 8.137] C 33 q 5 c 6, Una sola – vetat alienum

¹⁸ esse causa *BeCaGcPfTc; causa esse MgTbVo

¹⁹ non *CaGc²MgPf²Tc; om. GcTb

²⁰ corr. fr. -atis to -ati Ca

²¹ vov- *CaMgTbTc; mov- Pf

²² a add. Tb, om. *CaMgPfPhTc

²³ prep- *BeGcPfTbTcVo; perp- CaMg

²⁴ est CaMgPfTbTc; om. Ph

²⁵ corr. tem. *CaMgPfPhTc; tem. corr. Tb

²⁶ persol- *BeCaMgPfPhVo; sol- TbTc

²⁷ vov- *CaMgTbTc; nov- Pf

²⁸ est prol. *CaGcPfTbTc; prol. est Mg

²⁹ corp. sui MgPfTbTc; sui corp. Ca

³⁰ et *MgPfTbTc; om. Ca

³¹ similiter et vir – sed mulier in mg. Vo

82

Ex concilio Remensi, cap. iii¹

Qui uxorem suam permiserit velari, aliam non accipiat, sed similiter convertatur.

ID 8.184] C 33 q 5 c 10

¹ iii BeCaCeGcMgPaPfPkPrTbVm²(mg.)Vo; iiii PhTc; om. LcVm. Ut aliam non ducat uxorem qui suam velare permiserit add. in mg. BeCaCeDaLn², Similiter vir non habet potestatem sui corporis sed mulier also in mg. in another hand Be, De eodem add. Pa

83

Nicolaus papa¹ ad Lotharium²

¹ papa BeCaMgOaPfTbTcVo; om. Lf; ? Qa

² -arium *CaMgPfTbTcVo; -arinus Lf. Quod non valeant vota uxorum absque consensu maritorum add. in mg. BeDaLn²Mg (om. Ca), De eodem add. Pa

Itaque summo studio³ Thiebergam⁴ coniugem tuam tanquam propriam carnem fovere ac diligere procurato, et ne illam⁵ a te ullo pacto⁶ consentias discedere, vigilanter⁷ attende⁸. Unde si vult a te discedere⁹, corripe, immo corrige¹⁰ eam, et a tali intentione per omnia revocare satage. Iam vero si amore pudicitie separationem querit, et coniugalis connubii solutionem efflagitat, certum est Apostolo dicente, quia¹¹ mulier sui corporis potestatem non habet, sed vir. Verum¹² si et¹³ ipse pudicitiam sectatus religionis obtentu copulam dissolvere vis¹⁴ tantum ne simulate fiat concedimus. Nam licet sit scriptum, Quod Deus coniunxit homo non separet, Deus tamen et non homo separat quando divini amoris intuitu¹⁵ ex consensu utriusque coniugis matrimonia dissolvuntur. Si ergo¹⁶ hoc modo ius gratuito permittimus animo, celeremque prebemus assensum. Aliter autem¹⁷ fieri mutuum separationem vestram¹⁸ prohibemus.

ID 8.188] + C 27 q 2 c 26b has most of Nam licet sit - prohibemus, but beg. wholly var.

³ summo stud. *after* coniugem tuam Ra

⁴ Thieb- CeLmOaPfPhTcVo; Teb- BdBcLjPrVm; Tetb- Be; Tietb- Gc; Theb- Ld; Teib- CaLfMqRaWc; Titb- Mg; Thetb- Tb

⁵ coniugem tuam tanquam propriam *add. Brant*, *om.*

*BeCaCbEaEgFcGcLdLgLfLjLmMgMqOaObOcOdOeOfPfPkPrPtPwQaRaSeSgTbTcVmVoWc

⁶ a te ullo pacto BeCaMgPfTbTc; ullo pacto a te Lf; ullo pacto Vo

⁷ *after corr.* Pf

⁸ -de *BeGcLdLmMgPfTbVo; -das CaLfRaTc

⁹ vigilanter - discedere (vigilanter *add.* CaLdLfRa)

*BeCeFbGcLdLfMgMqOaPaPfPhPkPqPwRaSbTbTcVmVo; *om.* BdBcLj

¹⁰ corrige *CaMgPfTbTc; corrigere Lm

¹¹ quia *BeCaMgPfTbVo; quod CbLjTc

¹² Verum *BeCaCbLdLfLjLmMgPfPhTc; Unde Tb

¹³ et *BePfMgTbTc; *om.* Ca

¹⁴ copulam dissolvere vis *BeCeLmPaPhPkPrTb; copulam diss. velis CaEgMgTc; copulam dissolvere velis (Pf *corr fr.* -lit) CbDaLjPf; copulam solvere velit EaFbPqVp; copulam diss. *and lacuna* Oa; copulam dissolvere velit DaGcMqPkPtPwSbTdVo; copulam diss. queris Ra; copulationis solvere velit *Brant*; copulationem solvere velit *Vosm.*

¹⁵ et *add.* LdLf, *om.* *BeCaMgPfTbTc

¹⁶ Si ergo *BeCeGcLfLmMqOaPaPkPrTbVm; Ergo BdBcCbDaLdLjMgPfPwRaSbVo; Ergo si Tc. homo *add. and canc.* Vo

¹⁷ autem *BeMgOaPfRaTbTcVmVo; enim CaLdLf

¹⁸ vestram *BeMgPfTbTc; nostram Ca

84

Ex registro¹ ad Adrianum notarium², cap. lxxx³

Agathosa⁴ latrrix presentium questa est, maritum suum contra voluntatem suam in monasterio Urbici abbatis esse conversum. Quod quia ad⁵ eiusdem abbatis culpam et invidiam non est dubium pertinere, experientie tue precipimus ut diligenti inquisitione discutiat, ne⁶ forte cum eius voluntate⁷ conversus sit vel ipsa se mutare⁸ promiserit⁹. Et si hoc¹⁰ repererit¹¹, et illum in monasterio permanere provideat¹² et hanc sicut promisit mutare compellat. Si vero nihil horum est, nec¹³ quoddam fornicationis crimen¹⁴ propter quod viro licet uxorem dimittere¹⁵ predictam mulierem commisisse¹⁶ cognoveris,¹⁷ ne illius conversio uxori relicte in¹⁸ seculo fieri possit¹⁹ perditionis occasio, volumus ut maritum suum illi vel si iam tonsuratus est reddas, omni excusatione²⁰ cessante. Nam excepta fornicationis causa virum uxorem relinquere²¹ nulla ratione conceditur, quia postquam²² copulatione coniugii²³ viri atque²⁴ mulieris unum corpus efficitur, non potest ex parte converti, et ex parte in seculo remanere²⁵.

ID 8.186] C 27 q 2 c 21

¹ Gregorii *add.* BeCaFbGcMgTc, *om.* PfTb

² Adr. notarium *BeCaDbGcMgMqOaPkSbTcVo; Lotharium DaRa; Adr. Pf; Arrianum not. PrVm; Adr. et Etharium Tb; Adr. Panormitanum not. *Brant*; Adr. not. Panorm. *Migne*

³ Ex – lxxx] Adrianum Lc. Quod vir absque consensu uxoris factus monachus uxori reddi debeat *add. in mg.* BeCeDaLn² (*om.* Ca), De eodem *add.* Pa

⁴ mulier *add.* Tb, *om.* *CaMgPfPhTc

⁵ ad *MgPfTbTc; *om.* Ca

⁶ ne *PaPhPkTb; si BdBe²CaCeDaFbGcMgPfPwSbTcTdVmVo

⁷ forte cum eius vol. CaMgPfPhTc; eius cum vol. forte Tb

⁸ mutare *CaMgTbTcVo; imitare Pf

⁹ prom- *CaMgPfPhTc; perm- Tb

¹⁰ si hoc *CaMgPfPhTc; hoc si Tb

¹¹ repererit *BeCaTbTcVo; reperit GcMgPf

¹² provideat *MgPfTbTc; previderet Ca

¹³ nec *CaMgTbTc; ne Pf

¹⁴ forn. crim. *CaGcPfTbTc; crim. forn. Mg

¹⁵ ux. dim. BeMgOaPfPhSbTcVo; dim. ux. CaTb; ux. relinquere *ID*

¹⁶ *in mg.* Vo

¹⁷ et *add.* CaGcPfTcVo, *om.* *BeMgPhTb

¹⁸ hoc *add.* Tb, *om.* *CaMgPfPhTc

¹⁹ fieri *add.* Tc, *om.* *CaMgPfTb

²⁰ excusatione *CaCeMgPaPfPkPrTcTd; occasione PhTb

²¹ relinquere *CaMgPfTb; dimittere Tc

²² quam *in mg.* Ra²

²³ *corr. fr.* -gium Pf

²⁴ atque *CaMgPfTb; et Tc

²⁵ rem- CaMgPfTb; perm- Tc

85

Alexander II¹ Landulfo² in Corsica³

Notificasti te morte tenus infirmatum⁴ et peccatorum tuorum recordatione et terrore valde pavefactum, anxie quesisse monachum fieri, et a⁵ tua uxore minis et terroribus⁶ eam occidendi⁷ ad hoc licentiam extorsisse, et sic te monachicam⁸ vestem sine abbate sumpsisse⁹ et monasterium petisse. Postea vero cum sanus factus esses, tue uxoris reclamationibus, eiulatibus¹⁰ et planctibus tueque familie dispersionibus utpote¹¹ penitus devictus, domum remeasse et post multos dies quorundam sapientium¹² consilio ad iam dicte¹³ mulieris cubile redisse¹⁴. Nunc autem si tibi tua uxore uti liceat¹⁵ nostrum requiris consilium. Si ita denique¹⁶ est ut tuus nuntius narrat, non videtur¹⁷ nobis rationabiliter neque sana mente id factum, quoniam¹⁸ cum omni homini ad monachicam¹⁹ vitam tendenti legaliter sancte et iuste sit peragendum²⁰, tu contra leges minaciter et violenter a tua uxore partim terrore mortis, partim tue²¹ infirmitatis doloribus exanimatus, devia secutus, nulla ut dicitur licentia accepta, recessisti et monasterium²² petisti. Non enim

¹ II *BeMgOaPfTbTcVo; III Ca; I Fb; Primo Vp

² Laud- Gc; -ulforum Vp

³ Quod vir absque consensu uxoris factus monachus uxori reddi debeat *add. in mg.* Ca (*cf c* 84), De eodem *add.* Pa

⁴ esse *add.* CaTc, *om.* *BeGcMgPfTbVo

⁵ a *CaMgPfTc; ab Tb

⁶ minis et terr.] nimis terroribus (vel minis et terroribus *in mg.*) Ra

⁷ eam *add.* Tc, *om.* *CaMgPfTb

⁸ monachicam *BeCaMgOaPwTbVo; monachiam Pf; monasticam Tc

⁹ sump- *BeCaMgPfPrTbVo; sine sump- Ca; presum- Tc. Mq *fo. 64v ends; leaves missing. Text resumes on fo. 65 in 7.56 below*

¹⁰ eiulatibus DbGcMgPfTcVo; et eiulatibus BeOa; et eiulationibus CaPhTbBrant; *om.* Migne

¹¹ *after corr.* Pf

¹² -ium CaMgPfTb; -tum Tc

¹³ dicte *CaPfTbTc; predictae GcMg

¹⁴ redisse *BeCeFbOaPaPfPhPkPrPwTbVo; red. diceris BdCaDaSbTcTd; diceris red. GcMg

¹⁵ tibi (*ss* Be) tua ux. (*after corr.* Oa) uti lic. *BeCaMgOaPfPhVo; tibi lic. tua ux. uti Tb; tibi ux. tua lic. uti Tc

¹⁶ ita denique *CaMgPfTb; itaque Tc

¹⁷ -etur *CaMgPfTb; -ebitur Tc

¹⁸ *after corr.* Ra

¹⁹ monachicam *CaMgTbTc; monachiam Pf

²⁰ perag- *BeCaPfTbVo; perg- GcMgTc

²¹ tue *MgPfTbTc; *om.* Ca

²² -erium *BeOaTbTcVo; -eria CaMgPf

violentia, sed ex pari voluntate et consensu²³, sicut sancti Patres dicunt, hoc fieri debet, neque vir in monasterium recipiendus est nisi uxor illius²⁴ femineum monasterium²⁵ elegerit aut professa continentiam habitum cum festinatione mutaverit. Sanctus enim Basilius episcopus de hac re taliter dicit, Si quis coniugatus vult converti ad monasterium²⁶, non est recipiendus nisi prius a coniuge²⁷ castimoniam profitente²⁸ fuerit absolutus. Nam si illa vivente illo per incontinentiam²⁹ alteri nupserit procul dubio adultera erit, nec³⁰ recipitur³¹ apud Deum eiusmodi³² viri conversio, cuius sequitur coniugalis federis prostitutio. Tales igitur tunc sine culpa relicto seculo sequuntur Christum, si habeant ex pari voluntate castitatis consensum. Itaque, fili charissime, perpende et vide si sic canonice a tua es absolutus uxore³³, et tua uxor ita pollicita est, et tu et illa adimplete bonum inceptum et votum vestrum. Aliter autem³⁴ non debemus vobis necessitatem imponere³⁵ separationis.

ID 8.220] C 33 q 5 c 2 to habitum cum festinatione debet mutare; C 27 q 2 c 22, Si quis coniugatus – castitatis consensum

²³ voluntate et consensu *BeCeOaPaPhPkRaTb; voluntate BdCaDaPfPtPwSbTdVo; voluntate ex consensu FbPrVm; voluntate et ex cons. GcMg; voluntatis consensu Tc

²⁴ illius *CaPfTbTc; eius Mg

²⁵ recipiendus est nisi – mon. *in mg.* Td

²⁶ conv. ad mon. *CaPfTbTc; ad mon. relicto seculo conv. Gc; ad mon. conv. MgPr

²⁷ pr. a con. *CaMgPfTc; a con. pr. PhTb

²⁸ *corr. fr.* profet- Mg

²⁹ *corr fr.* coniventiam Mg

³⁰ nec CaMgPfTc; neque PhTb

³¹ -itur *CaPfTbTc; -iatur Mg

³² eiusmodi *MgPfTbTc; huiusmodi- Ca

³³ absolutus uxore *BeCeGcMgOaPaPfPkPrRaVo; solutus uxore CaPhPwTb; uxore separatus Tc; uxore absolutus Td

³⁴ autem *BeMgOaPfTb; enim CaTc

³⁵ nec. imp. *CaMgPfTc; imp. nec. PhTb

86

¹Ex epistola² Leonis pape, cap. xlii³

¹ Ut si mulier putans virum in captivitate defunctum alteri nupserit, priori revertenti reddatur *add. in mg.* BeCaDaLn²; vi. (*om.* PhTc) De uxoribus que viris in captivitatem ductis aliis nupserunt *add. in mg.* BdLj²Tc², *in text* Ph; Explicit liber undecimus. Incipit duodecimus *add.* Pa (*which has a large initial for Quod below*); Ce has lacuna for rubric and large initial to Quod; Pk shows no signs of a significant break

² Ex ep.] Exemplaria Vp

³ lxii CePa; xl Gc; xliii Ra. vi *add. in mg.* Be²

Quod debeant femine que captis viris et in captivitatem ductis aliis viris⁴
nupserant putantes interemptos maritos⁵, remeatis de captivitate prioribus viris⁶ copulari,
ut cuique id⁷ quod legitime habuit⁸ reformetur⁹, et recipiat unusquisque quod suum est, et
redintegrentur federa nuptiarum.

ID 8.190]

⁴ duc. al. vir. *CaMgTbTc; al. vir. duc. Pf

⁵ et add. CaTc, om. *BeMgOaPfTb

⁶ pr. vir. *BeCaOaPfTbTcVo; vir. pr. EgGcMgPr

⁷ id *CaMgPfTb; hoc Tc

⁸ -uit *CaMgPfTb; -uerat Tc

⁹ reservetur add. Brant, om. BeCaDbGcMgPfPwPfTbTcVo

87

Leo¹ Nicete² Aquileiensi³ episcopo, cap. i⁴

Cum per bellicam cladem⁵ et per gravissimos hostilitatis incursus ita quedam
dicatis⁶ esse divisa⁷ coniugia ut, abductis in captivitatem⁸ viris, femine eorum remanserint
destitute, que viros proprios interemptos putarent⁹, aut¹⁰ nunquam¹¹ dominatione
crederent¹² liberandos, et in aliorum coniugio¹³ sollicitudine cogente transierunt, cumque
statu rerum auxiliante Domino¹⁴ in meliora converso¹⁵ nonnulli¹⁶ eorum qui putabantur
perisse remearint¹⁷, merito caritas tua videtur ambigere quid de mulieribus que aliis sunt

¹ papa add. Tc, om. *CaCbLdLfLjLmMgPfTb

² Tucete Ca

³ Aquileiensi *CaCbGcLmMgPkRaTbTcVoVp; Aquillensi BePf; Aquiliensi LdLj; Aquilesi Lf; Aquileisensi Oa; Aquilensi Brant; om. Lc

⁴ i *BeCaGcPfTbTcVo; ii MgVp. De eodem add. Pa

⁵ add. Vo²

⁶ in mg. Ra

⁷ divisa BeDaLfMgPfPhRaTcTdVo; divina Ca; diversa BdCbCeFbGcLjLmPaPkPrOaSbTbTd²; aut add. Sb²; om. Ld

⁸ -tem *CaCbLdLfLjLmMgPfTb; -tis Tc

⁹ vir. prop. int. put. *BeMgOaPfTbVo; vir. int. prop. put. Ca; prop. vir. int. put. Lf; vir. prop. put. int. Tc

¹⁰ ab (ob Migne) iniqua add. Brant, om. *BeCaCbLdLfLjLmMgOaPfTbTcVo

¹¹ nunq. *CaCbLdLfLjLmMgPfTb; om. Tc

¹² dom. cred. *CaMgPfTbTc; cred. dom. CbLj; dom. (cred. in mg.) Sb

¹³ -gio BeCaCbGcLfLjLmTbTc²; -gia LdPfVo; -gium MgTc

¹⁴ Domino *CaCbLdLfLjLmMgPfPhTc; Deo Tb

¹⁵ in mel. conv. *BeCaCeDbEaGcMgOaPaPfPkSbTbTcVo; converso Bd; om. CbLj. ut si add. Brant, om.

*BeCaCbDbGcLdLfLjLmMgPfTbTcVo

¹⁶ ss Ld

¹⁷ -int *CaCbLdLfLjLmMgPfTb; -unt Tc

iuncte¹⁸ viris a nobis debeat ordinari. Sed quia novimus scriptum quod a Domino iungitur viro mulier, et iterum preceptum agnovimus ut que¹⁹ Dominus iunxit homo non separet, necesse est ut legitimarum²⁰ federa nuptiarum reintegranda credamus, et remotis his²¹ que hostilitas²² intulit²³, unicuique id²⁴ quod legitime intulit²⁵ reformetur. Omnique²⁶ studio²⁷ procurandum est ut recipiat unusquisque quod proprium²⁸ est, nec tamen²⁹ culpabiles iudicentur³⁰ si in ius alienum transire potuerunt, et tamen plenum iustitiae³¹ est ut eisdem reversis³² propria reformentur. Quod si in³³ Mancipiis vel in agris aut³⁴ etiam in domibus ac³⁵ possessionibus recte servatur, quanto magis in coniugatorum redintegratione faciendum est, ut quod clade bellica turbatum³⁶ est pacis remedio reformetur? Et ideo si viri post longam captivitatem reversi ita in dilectione suarum coniugum³⁷ perseverant ut eas cupiant in suum redire³⁸ consortium, obmittendum est et inculpabile³⁹ iudicandum quod necessitas intulit, et restituendum quod fides poscit⁴⁰.

ID 8.244a] C 34 q 1/2 c 1a

¹⁸ sunt iun. *CaCbLdLfLjLmMgPf; iun. sunt PhTbTc

¹⁹ ut que *CaCbLdLfLjLmMgPfTb; q' Tc

²⁰ -rum *ss and in mg.* Ra

²¹ his *CaMgPfSbTbTc; iis CbLj; malis Sb²

²² *obsc. corr.* Ld

²³ intulit *BdCaCbLdLfLjLmMgPfPhTb; habuit Tc

²⁴ id *CaCbLjMgTbTc; ratio LdPfVo; *om.* Lf

²⁵ intulit CaCbLdLfLjLmMgPfTc; habuit Tb

²⁶ Omnique *CaCbLdLfLjLmMgPfRaTbTc; Denique omni *Brant*

²⁷ id *add. ss.* Ra

²⁸ proprium *CaCbLdLfLjLmMgPfTb; suum Tc

²⁹ tamen *CaMgPfTbTc; inde Lf

³⁰ et tanquam alieni iuris pervasor habeatur, qui personam eius mariti, qui iam non esse estimabatur, assumpsit. Sic enim multa que ad eos qui in captivitatem ducti sunt pertinebant *add. Brant (as Ctp 1.43.29, Grat. in later form), om.*

*AbBdBcCaCbCeDaDbEaEcEgFcGcKaLbLcLdLfLgLjLmOaObOcOdOeOfPfPhPkPrPtPwQaRaSbSdSeSgTbTcVmVoWaWbWc

³¹ plen. iust. *CaMgPfTbTcVo; iust. plen. CbLj

³² reversis *CaMgPfTbTc; diversis Lf

³³ in *CaCbLdLfLjLmMgPfTb; *om.* Tc

³⁴ aut *CaCbLdLfLjLmMgPfTb; vel Tc

³⁵ ac *CbLdLfLjLmMgPfTbVo; aut Ca; et Tc

³⁶ bell. tur. *corr. fr.* bellicatur beatum Lf

³⁷ -gum *GcPf²TbTcVo; -gium CaMg

³⁸ in suum redire *MgPfTbTcVo; red. in suum CaLf

³⁹ inculpale Ld

⁴⁰ poscit *BeCaCeCbGcLdLfLjLmMgPf²TbVo; possit Pk; reposcit Tc. Pa *has* quod fides poscit *in mg.*

88

Eiusdem Leonis¹, cap. xlv²

Si autem aliquae mulieres ita posteriorum virorum³ amore sunt capte ut malint⁴ his coherere quam ad legitimum redire consortium, merito sunt notande ita ut ecclesiastica communione priventur que de re excusabili contaminationem criminis elegerunt, ostendentes sibimet pro sua⁵ incontinentia placuisse quod iusta remissio poterat expiare. Redeant ergo in suum statum voluntaria redintegratione coniugia, neque ullo modo ad opprobrium male voluntatis trahatur quod conditio necessitatis extorsit, quia sicut he mulieres que ad viros suos reverti noluerint impie sunt habende, ita ille que in affectum ex Deo⁶ initium⁷ redeunt, merito⁸ sunt laudande.

ID 8.192, cf ID 8.244b to priventur only] C 34 q 1/2 c 1b

¹ Eiusd. Leonis *BeCaGcMgPkTb; Eiusdem Pf; Ex eodem Leonis Ra; Idem Tc; Eiusdem Leonis pape Vo

² De eodem *add.* Pa

³ virorum *BeCaMgTcVo; virorum suorum Oa; suorum *after lacuna* Pf; suorum Tb

⁴ -int *CaMgTbTcVo; -unt Pf

⁵ sua *CaMgPfTb; sui Tc

⁶ ex Deo *CaMgPfPhTc; *om.* Tb

⁷ initium BdCeDbPaPfPkPrSbTdVo; initum BeCaDaMgOaPhPwRa; initu Fb; iunctum Gc; *om.* TbTc

⁸ merito *MgPfTbTc; *om.* Ca

89

Innocentius Probo¹

Cum in captivitate Ursa mulier teneretur aliud coniugium cum Restituta Fontanum² inisse³ cognoscimus⁴, sed favore Domini reversa Ursa nos adit, et nullo diffiniente⁵ uxorem se⁶ memorati⁷ esse perdocuit. Qua de re, domine fili⁸ merito illustris, statuimus, fide Catholica suffragante, illud esse coniugium quod erat primitus gratia

¹ De eodem *add.* Pa

² Fontanum *BeDaDbFbGcOaPaPfPhPkPqPrRaTcVmVo; Funtanum CaPw; Fortunium *add. ss* Da²; Fortunum Eg; Fontunium MgTb; Fortum Sb; Fortanium (virum eius *add. ss.*) Wd

³ inisse *CePaPhPkSbTb; commisisse BdBeCaDaFbGcPfPqPrPwRaTcTdVmVo; virum eius commisisse Mg; cum misisse Oa

⁴ cognoscimus *BeCeDbPaPfPhPkPrSbVo; cognovimus CaDaMgPwRaTbTcTd

⁵ diffiniente CaEgPfTbTc; diffidente Mg

⁶ ux. se *CaMgPfPkVo, se PhTb; se ux. Tc

⁷ *corr. fr.* rem- Ca. Fortunii *add.* Mg, *om.* *CaEgPfTbTc

⁸ carissime *add.* EgGcMgRa², *om.* *BdBeCaCeDaDbFbPaPfPrPwRaSbTbTcVmVo

divina fundatum⁹, conventumque secunde mulieris priore superstite nec divortio eiecta¹⁰ nullo pacto esse posse¹¹ legitimum.

ID 8.245] C 34 q 1/2 c 2

⁹ div. fund. *CaMgPfTb; fund. div. Tc

¹⁰ eiecta *CaMgPfTb; eiecte Tc

¹¹ esse posse (ss Wc) *CaMgPfTcWc; posse esse Tc

90

Pandectarum lib. XXIV¹, tit. ii²

Generaliter³ definiendum est, donec certum est⁴ maritum vivere in captivitate, constitutum nullam habere licentiam uxores eorum migrare ad aliud matrimonium.

ID 8.246]

¹ lib. XXIV *GcMgOaPrTcWc; XXIII Be; LXXIV BdCaCeDaFbPaPfPhPkPtPwRaSbVo; ?Tb; lxxx.iii Vp

² tit. ii *BeCaEgGcPfPkTbTc; tit. lib. ii CeDaPa; tit. lii Ra; tit. iii Sb; tit. i Vo; om. Mg. De eodem add. Pa

³ Naturaliter Pk

⁴ cert est *CaMgPfTb; est cert. Tc

91

Ex concilio apud Vermeriam cap. vi¹

Si quis necessitate inevitabili cogente in alium ducatum seu provinciam fugerit et uxor eius cum valet et potest, amore parentum aut rerum suarum eum sequi noluerit, ipsa omni tempore quamdiu² vir eius quem secuta non fuit vivit, semper innupta permaneat.

ID 8.189] +C 34 q 1/2 c 4

¹ Ex conc. apud - vi (i Pt) *EgLGmGpKPtVp; Ex conc. apud BdCeDaFbGcOaObOcOdOePfPhPkPwSgVmWc; Ex conc. CaTb; Item in eodem Lc (cf c 88); Of illeg.; De illo qui inevitabiliter ad aliam fugit provinciam uxore remanente (no insc.) Pa; Ex conc. cp. PrVm; Ex Ra; Ex conc. apud Vermeriam Sb; Item Tc; om. BePa

² vivit add. and canc. Ra

92

Ex decretis Fabiani pape, cap. v¹

Neque furiosus, neque furiosa matrimonium contrahere possunt, sed si contractum fuerit, non separetur².

¹ Ut furiosus aut furiosa matrimonium non contrahant sed contractum non solvatur (solvant Be) add. in mg. BeCaDaLn², De matrimonio furiosi et furiose add. Pa

ID 8.168] +C 32 q 7 c 26

² -etur *CaGcMgPfTb; -entur RaTc

93

Ex epistola Nicolai ad Carolum Magontiensem¹ episcopum missa²

Si³ qui matrimonium sani contraxerint et uni ex duobus amentia aut furor aut aliqua infirmitas accesserit⁴, ob hanc infirmitatem coniugia talium solvi non possunt. Similiter sciendum⁵ de his qui ab adversariis excecantur, aut membris detruncantur⁶.

ID 8.166] C 32 q 7 c 25 with added sentence

¹ Mag. *BeCaPfTbVo; Mog. MgVp; magnum ac Vertuensem Tc

² Ut si sani contraxerint matrimonium non solvatur causa supervenientis infirmitatis *add. in mg.*

BeCaCeDaLn², De coniugibus quorum alteri furor vel cecitas accidit, vel detruncantur membris *add. Pa*

³ Hi Wc

⁴ *corr. fr. -int Ca*

⁵ Sim. sc. CaCeGcMgPaPfPkRaTbTdVo; Sim. sc. <est> Be; Sim. faciendum Pt; Sc. sim. PwTcVp; Sim. sentiendum ID

⁶ aut (ac Ob, a *add. Ca, corr. fr. a Od, an Vo*) - detr. *BeCaEgGcOaObOdOeOfPfPkPtRaSgTbTcVoVp; *om. Mg*

94

¹Apostolus² dicit³

Si quis frater uxorem habet infidelem et hec consentit habitare cum illo, non dimittat⁴ illam. Et si qua mulier habet virum infidelem et hic consentit habitare cum illa non dimittat virum⁵. Sanctificatus enim vir erit⁶ infidelis in muliere fidei, et sanctificata erit mulier infidelis per virum fidelem.

ID 8.147] da C 28 q 1 c 1 med.

¹ Ut fidelis infidelem coniugem non dimittat si infidelis habitare consentit. *add. in mg. CaDaLn². vii. (om. Ph) Quod fit coniugium inter personas eiusdem religionis, hoc est inter gentiles et (om. Ph) inter (ss Bd) Iudeos. Inter personas vero que non sunt eiusdem religionis vel fidei non potest fieri coniugium in mg. Bd, in text Ph; Ex decr. Euticiani pape add. and canc. Mg*

² *corr. fr. Ambrosius Be*

³ ad Corinth' epistola prima *add. Eg, om. *CaGcMgPfPkPwTbTc. vii add. in mg. Be². De matrimonio fidelis et infidelis add. Pa*

⁴ -at *CaGcPfPkTbTc; -et Mg

⁵ et hic cons. - virum (illum CaMgSb) *CaCbMgPkSb²TbTcVoVp; *om. PfSb*

⁶ enim vir erit *MgPfTbVoVp; enim erit vir BeCaGcOaTc; est enim vir Ra

95

Innocentius Rufo et Eusebio episcopis Macedonibus¹

Nunquid non erunt admittendi in hereditatis consortio² qui ex ea suscepti³ sunt que ante baptismum fuit uxor? Eruntque appellandi naturales vel⁴ quia non legitimum est matrimonium⁵ ut vobis⁶ videtur, nisi⁷ illud quod post baptismum assumitur. Ipse Dominus dum interrogaretur a Iudeis si liceret dimittere uxorem atque⁸ exponeret fieri non debere, addidit, Quod Deus coniunxit, homo non separet. Ac ne de his locutus esse⁹ credatur¹⁰ qui post baptismum uxores sortiuntur, meminerint hoc et a Iudeis interrogatum et Iudeis esse responsum¹¹. [96] Quero¹² et sollicitus¹³ quero si una et eadem sit uxor¹⁴ quam ante catechumenus¹⁵ postea fidelis sit¹⁶, filiosque¹⁷ ex ea cum esset catecuminus suscepit¹⁸ et postea alios¹⁹, cum²⁰ fidelis, utrum sint fratres appellandi, an non habeant postea defuncto patre hereditatis²¹ consortium quibus filiorum nomen regeneratio spiritualis dicitur abstulisse. Quod cum ita²² iudicare atque sentire absurdum sit, que ratio est hoc malum defendi et vacua magis²³ opinione iactari quam aliqua auctoritate roborari,

¹ Quod debeant fieri participes hereditatis ante baptismum nati *add. in mg.* CaDaLn², De matrimoniis que fiunt ante baptismum *add. Pa*, Quod fit coniugium - fieri coniugium *add. in mg.* Tc² (*cf Bd, c 94*)

² -tio *CaMgPfTb; -tium Tc

³ susc- *MgPfTbTc; conc- Ca

⁴ nat. vel BeCaGcPfTbVo; nat. Mg; vel nat. vel spurii Tc

⁵ est mat. *CaMgPfPhTc; mat. est Tb

⁶ vobis *CaMgPfTb; nobis Tc

⁷ nisi *MgPfTbTc; ubi Ca

⁸ atque *CaMgPfTb; et Tc

⁹ non *add.* Tb, *om.* *CaMgPfTc

¹⁰ -atur *MgPfTbTc; -eretur Ca

¹¹ esse resp. *BeMgOaPfPhVoVp; resp. CaTc; esse Pk; resp. esse Tb. *Large lacuna follows in Pk*

¹² Quero *BeCaEgLgMgQaRaTbVo; Avero Gc; At vero quero Tc; At vero et solutus Wc; *om.* Brant

¹³ sollicitus *BeFbMgPrRaTbTcMigne; solutus CaGcWcBrant

¹⁴ sit uxor GcSeTbTcVmVp; sit uxor eius BeEgLgMgQa; uxor sit CaRa; uxor sit eius Ra²

¹⁵ duxit *add.* Ph; suscepit *add.* TbTc, et *add.* Vp, *om.* *BeCaEgMgQaSe

¹⁶ fid. sit *BeMgTbTc; sumpsit Ca; fid. sique Wc

¹⁷ filios Wc

¹⁸ postea fidelis fit - suscepit (*corr. fr.* superit Ca) *BeCaGcMgTbTcWc; suscepit Brant

¹⁹ alios *BeGcMgOaTbTc; *om.* Ca. suscepit *add.* Brant ; [filios] suscepit *add.* Migne

²⁰ est *add.* Oa, esset *add.* Tc, *om.* *BeCaEgGcMgTb

²¹ hered. *BeCaFbGcPhPqSeTbTcVmWd; cum ceteris hered. herciscunde EgFb²Mg(herciscunda dividenda *add. in mg.*)QaRa; hurciscunde *add. ss* Wd² (*with* inter heredes dividenda *in mg.*); hered. familie herciscunde Brant. id est dividende inter fratres hered... *add. in mg.* Ra²

²² cum ita *ss* Ra

²³ magis *MgTbTc; *om.* Ca

cum non possit²⁴ inter peccata deputari quod lex precipit et²⁵ Deus coniunxit et lex iungit²⁶?

ID 8.303b] C 28 q 1 c 1

²⁴ possit BeMgTbTc; posset *Ca

²⁵ et *BeCaMgTb; om. Tc

²⁶ et lex iungit (iunxit Be, coniungit EgTc) *BeCaDaEgFbGcOaPhPkRaSeTbTcVmWcWd; om.

LgMgQaVpBrant. Quero et - (iungit) (i.e. all c 96) in

*AbBeCaDaEbEcEgFbGcLgMgOaOd²PhPqPrQaQeRaSdSeTbTcTd²VmVpVtWaWbWcBrant; om.

AaBdCbCeEaFcKaLbLcObOcOdOeOfPaPfPk(with large lacuna)PtPwSbSgSlTdVoVqZa

97

Ex decretis Euticiani pape¹

Si quis gentilis gentilem dimiserit² uxorem ante baptisma, post baptismum³ in potestate eius erit eam⁴ habere vel non habere⁵.

Ex decretis eiusdem⁶

Simili modo si unus ex⁷ coniugatis baptizatus est et alter gentilis, et sequi non vult, sicut dicit Apostolus, infidelis si discedit discedat.⁸

ID 8.195-6] C 28 q 1 cc 2-3

¹ De gentili qui ante baptisma uxorem dimiserit *add.* Pa

² vel duxerit *add.* ss Ra

³ -isma post -ismum *CaEgPfTb ?Tc; -ismum post -isma Mg

⁴ eam *CaMgPfTb; ea Tc

⁵ vel non habere *CaMgPfTb; non potest Pq; vel non Tc

⁶ Ex dec. eiusdem *BeCaCbCeMgPaPfPkPwTbVo; Eiusdem Tc; om. Brant. De coniugibus quorum alter baptizatus est, alter gentilis *add.* Pa

⁷ ex *CaMgTbTc; de ss Pf

⁸ Simili - discedat om. Pq

98

Ex concilio Meldensi, cap. i¹

Si quis habuerit² uxorem virginem ante baptisma, vivente illa post baptisma³, alteram⁴ habere non potest. Crimina⁵ in baptismo⁶ solvuntur, non coniugia.

¹ i BeCaEgPfPwTbTcVo; ii Mg. Quod in baptismo crimina (crim. in bapt. Da) solvuntur non coniugia *add.* in mg. CaCeDaLn²Pq, Crimina – coniugia in text Pq, De illo qui habuerit uxorem virginem ante baptisma, alteram habere non potest *add.* Pa

² -uerit *CaMgTbTcVp; -uit Pf

³ baptisma *BeMgPf; baptismum CaTb; bapt' Tc

ID 8.197] C 28 q 2 c 1

⁴ alteram *CaMgPfTb; aliam Tc

⁵ enim *add.* gcMgTc, *om.* *BeCaLcOaPfTbVo

⁶ -ismo *BeCaOaPfTbTcVo; -ismate EgMg

99

Ex¹ concilio Triburiensi, cap. viii²

Perlatum³ est ad sanctam synodum quod quidam ingenuus ingenuam acceperit uxorem, et post filiorum procreationem occasione divortii cuiusdam servum se fecerit⁴, utrum necessario⁵ mulierem tenere debeat, et si tenuerit, utrum illa quoque⁶ secundum secularem legem servituti subici debeat. Iudicatum est uxorem minime debere dimitti, non tamen ob Christi legem mulierem in servitutem redigi, dum ille non ex⁷ consensu coniugis se servum fecit quem liberum ipsa maritum⁸ accepit⁹.

ID 8.212] +C 29 q 2 c 7

¹ Ex *CaGcMgPfTc; *om.* Tb

² viii. Quibus de causis non debeat solvi coniugium *in mg.* Bd, Ut post contractum coniugium si maritus servum se fecerit ideo non separentur nec uxor libera servituti subiciatur *add. in mg.* CaDa, De coniugibus ingenuis quorum alter divorcii causa se fingit servum alterius *add.* Pa

³ Elatum PkPr; Relatum CePa

⁴ et quesitum est *add.* Tc, *om.* *CaMgPfPkTb

⁵ *in mg.* Sb²

⁶ quoque *CaMgPfTb; que Tc

⁷ ex *CaMgPfTb; *om.* Tc

⁸ -itum *CaMgTbTcVo; -ita Pf

⁹ -erit Ra

100¹

Augustinus ad Pollentium²

Iam³ nunc illud videam⁴ quod ait apostolus, Ceteris autem ego dico non Dominus, ad imparia scilicet, hoc est ubi⁵ non ambo⁶ Christiani fuerant⁷, coniugia locuturus, quod

¹ Be has c 102 both before c 100 and after c 101

² Quod apostolus consulit non autem Deus precipit ut fidelis (ut fid. Da; infidelis Ca) infidelem non dimittat si infidelis habitare consenserit *add. in mg.* CaDaLn², De matrimonio fidelis et infidelis quod non expedit solni *add.* Pa

³ Nam Pk

⁴ -eam BeCaCeGcOaPfPkPwTbTcVo; -eamus EgMgPa [with CSEL]

⁵ hoc est ubi BeCa²EgMgPfPkVo; ubi PwTc; hoc est ut PhTb

⁶ ambo ubi non marked for reversal Ca

⁷ -ant CaMgPfPhTc; -int Tb

mihi visum est, eum monendo dixisse⁸. Quia enim coniunx fidelis relinquere coniugem licite potuit infidelem, ideo hoc fieri non Dominus sed apostolus prohibet. Quod enim Dominus prohibet, fieri⁹ omnino non licet. Monet ergo apostolus quod possit esse multorum occasio lucrandorum, ut fideles coniuges in relinquendis infidelibus permissa licentia non utantur. Tibi autem videtur¹⁰ infideles quoque dimitti a fidelibus¹¹ non¹² licere quia hoc¹³ vetat apostolus, cum ego¹⁴ dicam licere, quia hoc non¹⁵ vetat¹⁶ Dominus¹⁷, non tamen expedire¹⁸, quia hoc ne fiat monet apostolus, qui reddit etiam rationem¹⁹ cur fieri non expediat, quamvis liceat. Quid enim scis, inquit²⁰, mulier si virum salvum facies²¹? Aut unde scis, vir, si uxorem salvam facies?²² Cum etiam²³ superius dixisset, Sanctificatus est²⁴ vir infidelis²⁵ in muliere²⁶, et, Sanctificata est mulier infidelis²⁷ in fratre, hoc est, in Christiano. Alioquin filii vestri, inquit, immundi essent, nunc autem sancti sunt. Sed²⁸ ad lucrandos coniuges et filios²⁹ Christo etiam³⁰ exemplis que iam provenerant, videtur hortatus. Cur³¹ ergo³² non expediat etiam³³ infideles

⁸ eum (cum Mg) mon. dixisse GcMgOaPfPhPkRaTcVo; eum dixisse monendo Be; commonendo dixisse Ca; eum. commonendo dix. Ra²; non iubendo dix. sed monendo Tb

⁹ enim Dom. proh. fieri BeGcMgPfPhVo; Deus enim proh. fieri Ca; enim fieri Dom. proh. Tb; enim Dom. proh. Tc

¹⁰ videtur CaMgPfTbTc; vider' Ph

¹¹ a fid- CaMgPfTc; ab fid- Ph; ab infid- Tb

¹² non CaMgPfTb; om. Tc

¹³ om. Brant

¹⁴ ego CaMgPfTb; ergo Tc

¹⁵ om. Brant; ne Vosm.

¹⁶ apostolus cum ego - vetat BeCaCbMgPfTbTc Brant; om. Migne

¹⁷ Dominus MgPfTbTc; Deus Ca

¹⁸ exp. BeCaMgPfTbTc; dico exp. quidem Brant

¹⁹ et. rat. CaMgPfTb; rat. et. Tc

²⁰ scis inq. BeCaMgTbVo; inq. scis PfTc

²¹ -ies BeCaMgPfTb; -ias Tc

²² aut unde scis - facies in mg. Be²Pt

²³ etiam BeCaMgPfVo; et PhTb; om. Tc

²⁴ enim add. PhTb, om. CaMgPfTc

²⁵ videlicet add. Brant, om. CaMgPfTbTc

²⁶ fidei add. Tc, om. CaMgPfTb

²⁷ Sanct. est mul. inf. MgPfTbTc; mul inf. sanct. est Ca

²⁸ Sed CaPfTdVo; Si GcMgOaPhTc; Sic Tb; om. Be

²⁹ in add. Ca, om. MgPfTbTc

³⁰ etiam BeMgPfTb; et Ca; in Tc

³¹ Cur CaMgTbTc; Cum Pf

³² ergo CaMgPfTb; etiam Tc

³³ etiam CaMgPfTb; om. Tc

coniuges dimitti a fidelibus causa evidenter expressa est³⁴. Non enim propter vinculum cum talibus³⁵ coniugale est servandum³⁶, sed ut querantur in Christo recedi³⁷ ab infidelibus coniugibus apostolus vetat. Multa sunt autem facienda non iubente lege sed libera caritate, et ea sunt in nostris officiis gratiora que cum liceret nobis etiam³⁸ non impendere, tamen causa dilectionis impendimus. Unde prior ipse Dominus cum se tributum non debere³⁹ monstrasset, solvit tamen ne scandalizaret eos quibus ad eternam salutem gerens hominem⁴⁰ consulebat. Iam vero apostolus quemadmodum ista commendat eius verba testantur ubi dicit, Cum enim⁴¹ liber sim ex omnibus omnium me servum feci, ut plures lucrifacerem; cum paulo superius⁴² dixisset, Nunquid non habemus licentiam manducandi et bibendi? Nunquid non habemus licentiam sororem mulierem circumducendi⁴³, sicut et ceteri apostoli, et fratres Domini et Cephas? An ego solus et Barnabas non⁴⁴ habemus potestatem⁴⁵ hoc operandi? Quis militat suis stipendiis unquam? Quis plantat⁴⁶ vineam et de fructu eius non edit? Quis pascit gregem, et de lacte gregis non percipit⁴⁷? Et paulo post. Si alii, inquit, potestatis vestre⁴⁸ participant, non magis nos? Sed non sumus usi hac potestate, sed omnia toleramus ne quod impedimentum demus Evangelio Christi.

Augustine, De adulterinis coniugiis i. xiii. 14, xiv. 15 in CSEL 41 362-3] C 28 q 1 c 8

³⁴ ev. exp. est CaMgPfTb; exp. est ev. Tc

³⁵ pactum *add. Brant, om.* BeCaMgPfTbTc

³⁶ est *add. Pf, om.* CaMgTbTc

³⁷ -edi CaMgPfTb; -edere Tc

³⁸ liceret nobis etiam CaPfTbTc; licerent etiam nobis Mg

³⁹ solvere *add. Brant, om.* CaMgPfTbTc

⁴⁰ hominem CaMgPfTbTc; morem *Brant*

⁴¹ dicit *add. and canc.* Ca

⁴² paulo superius BeCaMgTb; Paulus Pf; superius Tc

⁴³ sor. mul. circ. BeCaMgPfPhVo; sor. circ. mul. Tb; circ. sor. mul. Tc

⁴⁴ ss Pf

⁴⁵ pot. CaMgPfPhPkTc; licentiam Tb

⁴⁶ -at CaMgPfPhTc; -avit Tb

⁴⁷ gregis (eius Mg, *before corr.*) non perc. CaGcMgPfTbTc; eius non comedit *Brant*

⁴⁸ potestatis vestre BdBeDaPaPfPhPqPrPwRaTdVmVo; potestatis vestre iure Ca; potestatis nostre iure EgGcMg; potestatis nostre CeFbPk; potestati vestre Sb; potestati nostre Tb; potestati vestre iure Tc; potestatis nostre iure *Brant*

101

*Item*¹

Sic enim recedere ab infidelibus uxoribus vel maritis fideles viri vel femine non prohibentur a Domino, ut neque iubeantur. Nam si dimittere tales coniuges iuberentur, nullus locus esset consilio monentis apostoli ne² hoc fieret. Nullo modo enim quod Dominus iubet³ servus bonus prohiberet. Item. Cum ergo⁴ cepisset⁵ gentibus evangelium predicari vinctos⁶ gentiles gentilibus comperit⁷ coniugibus, ex quibus si non ambo crederent sed unus aut una, et infidelis cum fidele⁸ consentiret habitare, nec prohiberi a Domino debuit fidelis infidelem dimittere, nec iuberi. Ideo scilicet non prohiberi quia iustitia permittit a fornicante discedere⁹, et infidelis hominis fornicatio est maior¹⁰ corde, nec vera eius pudicitia cum coniuge dici potest, quia omne quod¹¹ non est ex fide peccatum est, quamvis veram fidelis habeat¹² pudicitiam, etiam cum infideli¹³ coniuge que non habet veram. Ideo autem nec iuberi debuerunt fideles ab infidelibus separari, quia non contra iussionem Domini gentiles fuerunt ambo¹⁴ coniuncti. Quoniam ergo ab infideli fidelem discedere non prohibet nec iubet Dominus, ideo ut non discedat apostolus dicit non Dominus, habens utique Spiritum sanctum in quo dare posset utile et fidele¹⁵ consilium. Unde cum dixisset de muliere cuius vir mortuus fuerit¹⁶, Beatior autem erit si sic permanserit¹⁷ secundum meum consilium, ne quis hoc consilium tanquam humanum et non divinum contempnendum putaret, adiecit¹⁸, Puto autem quod et ego Spiritum Dei habeam. Proinde intelligendum est etiam ipsa que non a Domino iubentur, sed a sancto

¹ Item BeCaMgTbTc; Idem Pf; *om. with no break* Vo

² ne CaGcPfTbTc; nec Mg

³ -bet CaGcPfTbTc; -beret Mg

⁴ ergo CaGcMgPfTc; vero PhPkTb

⁵ cep- CaGcPfTbTc; accep- Mg

⁶ vinctos CaGcMg²PfTbTc; cunctos Mg

⁷ *in mg.* Ra²

⁸ fid- CaMgPfPhTc; infid- Tb

⁹ disc- CaMgPfTb; rec- Tc

¹⁰ forn. est maior CaMgPfTb; est maior forn. Tc

¹¹ *ss* Pf

¹² fid. hab. CaMgPfTb; hab. fid. Tc

¹³ infid- CaMgPfPhTc; fid- Tb

¹⁴ gent. fu. ambo CaMgPfTb; ambo fu. gent. Tc

¹⁵ coniugii *add.* Tc, *om.* CaMgPfTb

¹⁶ -rit CaMgPfTb; -rat Tc

¹⁷ si sic. perm. *before* Beatior Ca

eius famulo utiliter suadentur, eodem Domino inspirante suaderi. Absit enim ut quisquam¹⁹ catholicus dixerit quando suadet Spiritus sanctus non Dominum suadere, cum et ipse Dominus sit, et inseparabilia sint²⁰ opera Trinitatis.²¹ Dicit tamen²², De virginibus autem preceptum Domini non habeo, consilium autem do. Non ut hoc consilium alienum existimemus²³ a Domino, cum continuo sequatur et dicat, Tanquam misericordiam consecutus a Deo ut fidelis essem. Secundum Deum ergo dat²⁴ consilium fidele in eo²⁵ Spiritu de quo ait, Puto autem²⁶ quod et ego Spiritum Dei habeam. Verumtamen aliud est²⁷ Domini iubentis²⁸ imperium, aliud conservi²⁹ secundum misericordiam caritatis que illi a Domino est³⁰ inspirata atque donata, fidele consilium. Ibi aliud facere³¹ non licet, hic autem licet, ita sane ut ipsum licitum partim quidem³² expediat, partim vero non expediat. Expedit tunc quando non solum per³³ iustitiam que coram Deo est permittitur, sed etiam hominibus³⁴ nullum ex hoc impedimentum salutis infertur³⁵, velut cum dat consilium non nubendi apostolus virginibus³⁶, unde preceptum Domini³⁷ se non habere testatur, licet aliud facere, id est nubere, et minus continentie bonum tenere in nuptiis ipsumque licitum etiam³⁸ expedit, quoniam in vetita et illicita re³⁹ ruituram carnis infirmitatem sic excepit honestate nubendi ut neminem impediatur ad salutem, quamvis magis expediret⁴⁰ magisque honestum esset, si virgo consilium quo preceptum eam non compellit, arriperet. Tunc

¹⁸adi- CaMgTbTc; abi- Pf

¹⁹-quam CaMgPfPhTc; -que Tb

²⁰sint CaMgPfTb; sunt Tc

²¹Cum et ipse *add. in mg.* Ra²

²²tamen BeCaGcMgOaPhVo; enim Pf; autem TbTc

²³*corr. fr.* -amus Ca

²⁴Deum ergo dat BeCaGcPfTcVo; ergo Deum dat MgOa; ergo Deum dicat (-it Tb) PhTb

²⁵eo BeOaPfTbTc; eodem CaMg

²⁶autem CaMgPfTb; *om.* Tc

²⁷est CaCeMgPfTb; *om.* PkTc

²⁸*om.* Pk (*in* Ce)

²⁹conservi BeCaCeGcMgTbTc; servi PfVo; inservi Pk

³⁰a Dom. est CaGcMgPfVo; est a Dom. BePhTbTc

³¹facere BePfTbTcVo; fieri CaGcMg

³²quidem CaMgPfTb; *om.* Tc

³³per CaPfTbTc; propter GcMg

³⁴et. hom. CaMgPfTb; hom. et. Tc

³⁵sal. inf. CaMgPfTb; inf. sal. Tc

³⁶ap. virg. CaMgPfTb; virg. ap. Tc

³⁷prec. Dom. CaMgPfTb; Dom. prec. Tc

³⁸*ss* Mg

³⁹re CaGcPfTb; *om.* MgTc

⁴⁰exp- CaMgPfTc; imp- PhTb

autem non expedit id quod licitum est quando permittitur quidem, sed usus ipsius potestatis aliis affert impedimentum salutis, sicut est unde iam diu loquimur, discussio coniugis fidelis ab infideli, quam non prohibet⁴¹ Dominus precepto legis, quia coram illo iniusta non est, sed prohibet apostolus consilio caritatis quia infidelibus affert impedimentum salutis⁴². Non solum quia⁴³ perniciosissime scandalizantur offensi, verum etiam quia in alia⁴⁴ coniugia cum ceciderint, viventibus eis a quibus dimittuntur, adulterinis nexibus colligati difficile⁴⁵ resolvuntur. Ideo hic ubi⁴⁶ quod licet non expedit, non potest dici, Si dimiserit infidelem bene facit, si non dimiserit melius facit, sicut dictum est, Qui dat nuptum bene facit, et qui non dat nuptum melius facit⁴⁷, quoniam illud non solum⁴⁸, utrumque pariter⁴⁹ licet. Unde ad nihil horum precepto Domini quisque compellitur, sed etiam utrumque expedit, aliud minus aliud amplius. Unde ad id quod amplius expedit consilio apostoli quicumque potest capere provocatur.⁵⁰

⁴¹ apostolus *add. and canc.* Ca

⁴² inf. aff. (auf- Ca) imp. sal. CaMgPfTb; imp. sal. aff. inf. Tc

⁴³ quia MgPfTbTc; *om.* Ca

⁴⁴ in alia CaMgPfTc; mala PhTb

⁴⁵ *repeated* Mg

⁴⁶ ubi CaMgTbTcVo; non Pf

⁴⁷ sicut dictum – melius facit *in mg.* Wc

⁴⁸ ill. non sol. GcOaPhTbTcVo; ill. non sol. sed BeCaMg; non sol. ill. Pf

⁴⁹ parit Ca

⁵⁰ *ss* Vo

Hoc¹ autem² ubi³ de dimittendo vel non dimittendo⁴ infideli⁵ coniugio queritur⁶, utrumque quidem pariter licitum est per iustitiam que coram Domino⁷ est, et ideo nihil horum prohibet Dominus⁸ sed non utrumque expedit propter infirmitates hominum, et ideo id quod non expedit apostolus prohibet, dante sibi Domino liberum prohibendi locum, quia neque id quod monet apostolus prohibet Dominus⁹, neque id quod prohibet

¹ Hoc BeOaPwTbVo; Hic CaGcMgSITcWdBrant; Hec Pf

² *om.* Of

³ ubi MgPfTbTc; nisi Ca

⁴ vel non dim. *ss* Be

⁵ infideli BeCaMgPfPhPkTcVo; infideli cum fideli Gc; aliquid infideli Tb; infidelis cum fideli *Brant*

⁶ et *add.* GcMg, *om.* CaPfTbTc

⁷ Domino BeOaPfTbTc; Deo CaGcMgVo

⁸ Dominus MgPfTbTc; Deus Ca

⁹ Dominus MgPfTbTc; Deus Ca

apostolus iubet¹⁰ Dominus. Quod nisi ita esset, neque contra prohibitionem Domini apostolus¹¹ aliquid moneret, neque contra¹² iussionem eius¹³ aliquid prohiberet. Proinde in his duabus causis, una de nubendo vel non nubendo, altera de infideli coniuge dimittendo vel non dimittendo, aliquid simile est in verbis apostoli¹⁴, aliquid dissimile. Simile quidem¹⁵ illud quod et ibi dicit, Preceptum Domini non habeo, consilium autem do, et hic dicit, Ego dico, non Dominus. Quale est enim¹⁶, Preceptum Domini non habeo¹⁷ tale est, Non dicit Dominus. Et quale est Consilium do¹⁸, tale est, Ego dico. Illud autem dissimile est quia de nubendo et non¹⁹ nubendo potest dici, Hoc bene fieri potest²⁰, illud melius, quoniam utrumque expedit, unum minus, aliud magis. At vero de coniuge infideli dimittendo vel non dimittendo quoniam unum horum non expedit, aliud expedit, dici non oportet, Qui dimittit bene facit et qui non dimittit melius facit, sed dici²¹ oportet, Non dimittat, quia scilicet²² non expedit. Sic ergo possumus dicere, melius esse infidelem coniugem non dimittere quamvis liceat et dimittere, quemadmodum recte dicimus melius esse quod et licet et expedit quam id quod licet nec²³ expedit.

¹⁰ lacuna follows Pf

¹¹ ap. CaMgPfTb; om. Tc

¹² prohibitionem Domini – neque contra in mg. Vo²

¹³ in mg. Ra

¹⁴ est in verb. ap. CaMgPfTbTc; invenitur in verbis apostoli Vosm; invenitur Migne

¹⁵ est add. CaGcMg, om. BePfPhTbTcTd

¹⁶ enim CaMgObOdOfPhTc; ergo Tb

¹⁷ consilium autem do - habeo CaCbGcLgMgOaObOcOdOeOfPkSgTbTcVmVo; om. Pf

¹⁸ tale est, Non - do add. Ca²

¹⁹ de add. Ca, om. MgPfTbTc

²⁰ potest MgPfTbTc; licet Ca

²¹ non add. Vosm., om. CaMgPfTbTc

²² scil. CaMgPfTcWd²; et scil. Gc; et solis Tb; et solvi Wd

²³ nec CaMgPfTc; non Ph; et non Tb

His de causis factum est ut exponens Domini sermonem quem prolixum in monte habuit¹, ubi ventum est ad questionem² de coniugibus dimittendis vel³ non dimittendis adhibitum⁴ ab apostolo⁵, non preceptum Domini ubi ait, Ceteris⁶ autem ego⁷ dico, non

¹ in monte hab. CaGcPfTbTc; hab. in monte Mg

² et add. GcMg, om. CaPfTbTc

³ vel CaGcPfTb; et MgTc

⁴ adhibitum CaGc(in mg.)PfPhRaTc; adhib. est BeTb; adhibitum OaVo; adhibueri concilium Brant; adhiberi consilium Vosm.; adhibui consilium Migne

⁵ lacuna followsTc

Dominus, monens eos qui haberent⁸ coniuges infideles ut consentientes habitare secum non dimitterent. Quod⁹ utique ideo¹⁰ monendum non iubendum fuit, quia non tanto pondere prohibendi sunt homines facere licita¹¹ quamvis non expediant, quanto pondere prohibentur¹² illicita. Si¹³ autem alicubi apostolus etiam illa que iubenda sunt monere dignatur, hoc fecit¹⁴ parcendo infirmitati, non preiudicando¹⁵ iussioni. Unde sic¹⁶ dixit, Non ut confundam vos hec scribo, sed ut filios carissimos moneo. Quid habet questionis ubi ait, Ego dico non Dominus. Item. Ubi ait¹⁷, Ecce ego Paulus dico vobis quia si¹⁸ circumcidamini Christus vobis nihil proderit? Nunquid etiam¹⁹ hic dixit, Ego dico, non Dominus? Non sunt itaque²⁰ ista similia, quia etiam illa que iubet Dominus, non est indignum nec²¹ contrarium si eadem monet apostolus. Monemus enim²² quos²³ caros habemus ut faciant Domini precepta vel iussa. Cum vero ait, Ego dico, non Dominus, satis ostendit²⁴ Dominum non prohibere²⁵ quod²⁶ ipse prohibebat. Prohibuisset autem Dominus, si esset illicitum.

⁶ *lacuna follows*Tc

⁷ *ss* BeDa

⁸ -erent BeCaPfTbVo; -ent GcMgTc

⁹ Sed Gc. dixi *add. ss* Mg²

¹⁰ ut. ideo CaMgPfTc; ideo ut. PhTb

¹¹ prohibendi (*corr. fr.* prohibiti Tb) – facere licita (licita fac. Be) BeCaPfPrTbTcTd; prohibentur licita facere homines (vel prohibendi sunt hom. fac. lic. *in mg.* Mg²) EgMg; prohibentur hom. facere licita Gc

¹² prohibentur CaGcMgTbTc; prohibenda sunt Pf

¹³ Si CaMgPfPhTc; Sic Ph²Tb

¹⁴ fecit CaMgPfTb; facit Tc

¹⁵ preiud- CaMgPfPhTc; pred- Tb

¹⁶ sic CaMgPfTb; *om.* Tc

¹⁷ Ego dico - ait CaMgPfTbTcBrant; *om. Migne*

¹⁸ si MgPfTbTc; *om.* Ca

¹⁹ etiam MgPfTbTc; et Ca

²⁰ itaque CaMgTbTc; *om.* Pf

²¹ nec MgPfTc; vel Ca; neque PhTb

²² enim CaMgPfTb; itaque Tc

²³ quos TbTc; quia BeCaMgPfVo; eos quos Brant

²⁴ *obscurely corr.* Ca

²⁵ -ere CaMgTbTc; -eat Pf

²⁶ quod CaMgPfTb; que Tc

Ergo secundum ea que supra¹ diximus multumque versavimus² licitum erat³ per iustitiam, sed etiam licitum non erat faciendum propter liberam benevolentiam⁴. Tu

¹ que supra BeCaGcPfTb; supra que Mg; que Tc; quam supra diu Vo

² multumque versavimus BeCaGcMgTcVo; multum versamus Pf; multumque servavimus PhTb

autem cui placet ita non⁵ licere quod non vetat Dominus sed apostolus, quemadmodum non licet quod vetat Dominus⁶, cum exponere voluisset⁷ quid sibi vellet quod ait, Ego dico, non Dominus, cum alloqueretur fideles, quibus essent⁸ coniuges infideles, dixisti quia⁹ Dominus iussit, ne coniugia sibimet diverse religionis copularentur, et ipsum adhibuisti testimonium Domini dicentis¹⁰, Non accipies uxorem filio tuo a filiabus alienigenarum, ne traducat eum post deos¹¹ suos ut pereat anima eius. Addidisti etiam verba¹² apostoli ubi dixit, Mulier alligata est quamdiu vir eius vivit¹³. Quod si mortuus fuerit vir eius, liberata est, cui vult nubat, tantum in Domino, quod ita exposuisti ut adiungeres, Id est¹⁴ Christiano. Deinde secutus es et addidisti, Hoc est ergo¹⁵ Domini preceptum¹⁶ tam in Veteri Testamento quam in Novo et¹⁷ hoc iubet Dominus, hoc docet apostolus¹⁸, ut non nisi unius¹⁹ religionis et fidei maneant copulata coniugia²⁰. Si²¹ hoc ergo est²² Domini preceptum tam in veteri testamento quam in novo, et hoc iubet Dominus²³, hoc docet apostolus²⁴, ut non nisi unius religionis et fidei maneant copulata coniugia²⁵, quare contra²⁶ Domini²⁷ iussum, contra doctrinam sanctam²⁸, contra

³ erat CaMgPfTb; *om.* Tc

⁴ lib. ben. CaMgPfPhTc; ben. lib. Tb

⁵ ita non CaMgPfTb; non ita Tc

⁶ sed apost. quemadm. - Dominus BeGcMgOaTbTcVo; *om.* CaPf

⁷ -set Ca

⁸ *corr. fr.* esse coniuges essent Ca

⁹ quia BeCaGcMgTbTc; quod PfVo

¹⁰ Dom. dic. CaPfTbTc; dic. Dom. Mg

¹¹ deos CaMgPfTc; ? Ph; oculos Tb

¹² et. verba CaMgPfTb; verba et. Tc

¹³ vir eius viv. BeCaGcMgPfPh; viv. vir eius TbTc

¹⁴ Id est *over eras.* Pf

¹⁵ *ss* Be

¹⁶ Dom. prec. CaMgPfTb; prec. Dom. Tc

¹⁷ et CaGcMgPf; *om.* TbTc

¹⁸ [et] hoc iubet - apost. CaMgPfTc; *om.* Tb

¹⁹ unius GcMgPfPkTbTcVo; eiusdem CaPw

²⁰ man. (moneant Vo) cop. con. CaGcMgPfVo; con. sibi man. cop. TbTc

²¹ Si CaGcEgMg; Sed Tb

²² hoc ergo est BeEgMg; ergo est hoc CaDaTdVm; ergo hoc est Fb; hoc est Tb; ergo est hoc Vm

²³ et *add.* Tb, *om.* CaEgMg

²⁴ et hoc iubet Dominus, hoc docet apostolus - docet apostolus *om.* Ph, *but see note below*

²⁵ [Si hoc ergo est] - cop. con. BeCaDaEgFbGcLgMgOaPqPrSbTbVmVpWc [*and CSEL*]; ut non nisi unius religionis et fidei coniugia sibi maneant copulata Ph; Si hoc ergo est Domini preceptum etc Ra; Si hoc ergo Domini preceptum tam in veteri Sl; Si ergo est hoc repetatur superior versus *add. in mg.* Td²; *om.* BdCeEaObOcOdOeOfPaPfPkPwSbSgTcVoBrant

²⁶ *ss* Be

²⁷ -ini CaMgTbTcVo; -inum Pf

preceptum Testamenti Veteris et Novi iubet apostolus ut diverse fidei coniugia maneat copulata²⁹? Quia Paulus, inquit³⁰, predicator gentium et apostolus iam in coniugio positos non solum monet sed etiam iubet, ut si alter e³¹ coniugibus credidisset, alterum non credentem, secum tamen habitare consentientem³², non dimitteret.

²⁸ sanctam GcMgPfRaTb; suam BeCaTcVo; vel suam *in mg.* Ra

²⁹ con. man cop. BeOaPkTbTc; man. cop. con. CaVo; man. con. cop. GcMg; man. cop. PfPw

³⁰ Paulus inq. BeCaGcOaPfTbVo; Paulus inquis qui Mg; inq. Paulus Tc

³¹ e CaMgPfTb; ex Tc

³² secum tam. (tantum Ph) hab. con. BeCaOaPfPhPkPwVo; hab. tamen secum con. GcMg; secum tam. con. hab. Tb; secum hab. tam. con. Tc

His verbis tuis aliud hoc, aliud esse¹ illud satis evidenter ostendis². Illud enim de his coniugiis agitur³, que sibi⁴ primitus copulantur, ne nubat femina non sue religionis viro, vel ne vir talem ducat⁵ uxorem. Id enim, ut dicis, iubet Dominus⁶, docet apostolus, utrumque precepit testamentum. Hoc autem diversum esse⁷ quis abnuat⁸? Ubi igitur⁹ non de¹⁰ coniungendis sed de coniunctis, ambo quippe unius eiusdemque infidelitatis fuerunt quando coniuncti sunt, sed Evangelium cum venisset, alter sine altera vel¹¹ altera sine altero credidit. Si ergo aliud est hoc¹², quod sine¹³ scrupulo ullius dubitationis apparet, cur fidelem cum infideli coniugio permanere non et¹⁴ Dominus¹⁵ sicut apostolus iubet? Nisi forte isto loco vacat illud quod¹⁶ tam fideliter ipse ait, An vultis experimentum accipere eius¹⁷ qui in me loquitur Christus? Et utique Dominus est Christus. Intelligisne

¹ aliud hoc aliud esse BeCaGcPfTbTcVo; aliud esse hoc aliud Mg; aliud hoc aliud etiam Pk

² *corr. fr.* ostensis Mg. Aliud esse illud satis evidenter ostendis *add. Brant, om.*

BeCaLgMgObOcOdOeOfPfSgTbTcVmVo

³ agitur CaPfTbTc; ait Mg

⁴ sibi CaMgPfTbTc; non sunt *Vosm.*

⁵ *corr. fr.* dicat Pf

⁶ ut *add. Pf, om.* CaMgTbTc

⁷ esse CaMgPfTb; *om.* Tc

⁸ abnuat CaMgPfTb; abnegat Tc

⁹ Ubi igitur BeGcCaPfTbVo*Brant*; Ubi agitur Mg; Ibi igitur Tc; Ibi agitur *Vosm.*; Ibi enim agitur *Migne*

¹⁰ *ss* Be

¹¹ vel CaMgPfTb; *om.* Tc

¹² hoc CaMgTbTc; *om.* Pf

¹³ *ss* Be

¹⁴ non et BeCaGcMgPfTbVo; nonne et Tc; non licet? Non licet nam et *Brant*; non licet? Nonne etiam *Vosm.*

¹⁵ Dominus MgPfTbTc; Deus Ca

¹⁶ quod CaMgPfTc; q' Ph; quidem Tb

¹⁷ vultis exp. acc. (suscipere Be) eius BeGcMgPfTbVo; exp. vultis capere eius Ca; vultis eius exp. acc. Tc

quid dicam? An in hoc explanando aliquanto diligentius immorabor? Attende ut¹⁸ rem ipsam¹⁹ tanquam in conspectu considerandam planiore sermone ponamus. Ecce coniuges duo unius infidelitatis ita fuerunt quando iuncti sunt²⁰. Nulla de his questio est que pertineat ad illam Domini iussionem doctrinamque apostolicam et preceptum Testamenti Veteris et²¹ Novi, quo prohibetur fidelis cum infideli copulare coniugium. Iam sunt coniuges, et adhuc ambo sunt infideles. Adhuc tales sunt quales fuerunt antequam coniungerentur, qualesque²² coniuncti sunt. Venit Evangelii predicator, credidit eorum aut unus aut una, sed ita ut infidelis cum fideli²³ habitare consentiat. Iubet fideli Dominus ne infidelem²⁴ dimittat²⁵ annon iubet? Si dixeris²⁶, Iubet, reclamatione Apostolus, Ego dico, non Dominus. Si dixeris, Non²⁷ iubet, causam requiro. Neque illam mihi responsurus es²⁸ quam tuis litteris indidisti, quia Dominus prohibet fideles infidelibus iungi. Hic enim nullo modo est ista causa, de iam iunctis loquimur non de iungendis²⁹. Si³⁰ ergo tuam causam non invenisti cur non vetet³¹ Dominus quod prohibet Apostolus? Cernis³² enim iam, ut³³ existimo, non esse ipsam³⁴ quam esse putaveras³⁵.

CSEL 41. 367-74] C 28 q 1 c 9

¹⁸ ne add. Vo

¹⁹ explanandam add. CaMgPwTc, om. BeCeFbGcPaPfPkSbTbVmVo

²⁰ quando iuncti sunt CaMgTbTc; om. Pf

²¹ et CaMgPfTb; ac Tc

²² -que MgPfTbBe; om. CaTc. Here the text ends in mid-leaf in Sg, and resumes after a further blank leaf on fo. 89, with the opening of c 102

²³ fid- CaMgPfPhTc; infid- Tb

²⁴ corr. fr. fid- Tb

²⁵ uxorem add. Tc, om. CaMgPfTb

²⁶ non add. PhTb, om. CaMgPfTcTd

²⁷ Non CaMgPfTcTd; om. PhTb

²⁸ resp. es CaMgPfPhTc; es resp. Tb

²⁹ iungendis BeGcMgTbTcVo; coniungendis Ca; iungentibus Pf

³⁰ Si CaMgPfTbTc; Sicut Brant; sicut (sic) Migne

³¹ -et CaMgPfPhTc; -at Tb

³² carnis Pk

³³ enim iam ut CaGcOaPfPwTbVoVosm.; enim ut iam Be; iam ut Mg; enim ut Pk; ergo iam ut Tc

³⁴ causam add. Vosm., om. CaMgPfPtTbTc

³⁵ -eras BeGcCaMgOaPfPhTcVo; -eris Tb; estimaveris Wc

102¹*Ex eodem concilio², cap. xv³*

De Francia nobilis quidam homo⁴ nobilem de Saxonia Saxonum lege duxit uxorem. Tenuit multis annis et⁵ ex ea filios procreavit. Verum⁶ quia non isdem⁷ utuntur legibus⁸ Saxones et Franci⁹ causatus est quod eam non sua, id est Francorum lege desponsaverit vel acceperit aut dotaverit, dimissaque illa duxit alteram. Definivit super hoc sancta sinodus¹⁰ ut ille transgressor evangelice legis subigatur penitentiae, a secunda coniuge separetur, priorem resumere¹¹ cogatur.

ID 8.213]

¹ Be has this cap. both before c 100 and here; readings from the second text, where they differ from the first, are marked Be(2)

² eodem conc. *BeCaGcOaPtRaTbTc; conc. Triburiens' cap. xv AdBe(2); eodem Lc; conc. Triburiensi Mg; conc. Pf; conc. eodem Tiburiensi Vo

³ viii in mg. Be(2)²; no insc. Sb. Ut vir uxorem non dimittat, licet more alterius patrie eam desponsaverit add. in mg. CaDaLn², Quibus de causis non debeat solvi coniugium add. PaPh

⁴ quid. homo *CaFcMgPfTbTc; vir quid. Brant

⁵ et *CaTc, om. BeGcMgPfTbVo

⁶ Unde Vo

⁷ isdem *BeGcOaPkTb; hisdem Be²Be(2)CaLcMgRaPfVo; eisdem Tc

⁸ ut. leg. *BeCaGcOaPfPhTcVo; leg. ut. MgTb

⁹ Sax. et Fr. *CaMgPfTb; Fr. et Sax. Tc

¹⁰ super hoc. s. sin. *CaMgPfPhTc; s. sin. hoc Tb

¹¹ resum- *CaMgPfTb; sum- Tc

103

Exameron Ambrosii¹

Horrendus et incultus est vir, semel placuit. Nunquid vir alius est eligendus?² Comparem suum et equus diligit et si mutetur, alius³ trahere iugum nescit, compar alterius⁴ et se non totum⁵ putat. Tu iugalem repudias tuum, et sepe putas mutandum⁶, et si uno defecerit die super ducis rivalem, et statim incognita causa quasi cognita pudoris exsequeris iniuriam.

¹ Exam. Ambr. *BeCaCeEgPaPfPwTbTc; Exameron Ambrosii ii GcPrVmWc; Ambrosius in Exameron, lib. II Mg; insc. erased Pk. Ut uxor maritum suum non dimittat, licet sit horrendus et incultus add. in mg. Ln², De eodem add. Pa

² al. est el. BeGcMgPfTbVo; est al. el. CaTc; alius Oa; al. elig. est ID

³ alius *MgOaPfTbTc; om. Ca

⁴ nesc. compar alt. *BeGcMgPfTbVo; alt. nesc. compar Ca; nesc. par. alt. Tc

⁵ totum *CaGcEgPfTbTc; tutum Mg

⁶ muta add. Brant, om. *CaMgPfTbTc

ID 8.232] C 32 q 5 c 17

104

Augustinus de sermone Domini in monte¹

Si uxorem quisque² habeat sive sterilem, sive deformem corpore, sive debilem membris, vel cecam vel surdam vel claudam, vel si quid³ aliud sive morbis et⁴ doloribus laboribusque confectam, et quicquid excepta fornicatione⁵ cogitari potest vehementer horribile⁶, pro societate et fide sustineat.

ID 8.238] C 32 q 5 c 18

¹ in monte CaMgPfPhTc; om. Tb. Similiter nec vir uxorem nisi causa fornicationis *add. in mg.* Ln², De eodem *add.* Pa, Si uxorem quisque habeat *add.* Vo

² -que CaGcMgPfTb; -quis Tc; quis Wc²

³ aliquid *add.* Pf, om. *CaMgTbTcVo

⁴ morbis et *CaGcPfTbTc; morbisve Mg

⁵ -ione *CaMgPfTbTc; -ionis causa *Brant*

⁶ -ile *CaMgPfTb; -ilem Tc

105

Augustinus¹ de bono coniugali²

Tantum³ valet sociale vinculum ut cum causa procreandi colligitur, nec ipsa causa procreandi solvatur. Posset enim homo dimittere sterilem⁴ uxorem et ducere de qua filios habeat, et tamen non licet. Item. Manet vinculum nuptiarum etiamsi proles cuius causa initum⁵ est manifesta sterilitate non subsequatur, ita ut iam scientibus coniugibus non se filios habituros separare se tamen vel ipsa causa filiorum atque aliis copulare non liceat. Quod si fecerint, cum eis quibus se copulaverint adulterium committunt. Ipsi autem coniugi⁶ manente, plane uxoris voluntate adhibere aliam unde communes filii nascantur⁷,

¹ Aug. *CaMgTbTc; Idem Tc

² Quod causa [] non solvendum coniugium *add. in mg.* Ln²; De eodem *add.* Pa, Quibus de causis non debeant solvi coniugia *add. in mg.* Tc²

³ Quantum Qe

⁴ dim. ster. *BeGcMgOaPfTbVo; ster. dim. CaTc

⁵ initum *BeCaMgOaPwPhTb; initium GcTc; iunctum PfVo

⁶ coniugi *MgPfTbTc; coniugio Ca

⁷ -antur *CaMgPfTb; -erentur Tc

unius commixtione ac semine alterius autem iure ac potestate apud antiquos patres fas erat, utrum et⁸ nunc fas sit⁹ temere¹⁰ non¹¹ dixerim.¹²

ID 8.254, see above 6. 28 also for beginning] C 32 q 7 c 27

⁸ et *CaGcMgPfPkPwTb; etiam PtTc

⁹ stare add. BdBe²CaFb²DaMgPtPwRaSb, om. *BeCeDa²EgFbGcOaPaPf²PhPkPqPrTbTcVm; erasure Pf

¹⁰ lacuna follows Tb

¹¹ om. PtVo

¹² -erint Pa

106

Ex concilio Carthaginensi IV, huic interfuit Augustinus¹, cap. xxv²

Hi³ vero seculares qui coniugale consortium nulla culpa⁴ graviore dimittunt, vel etiam dimiserunt et⁵ nullas causas⁶ discidii probabiliter proponentes propterea sua matrimonia dimittunt, ut aut illicita aut aliena presumant, si antequam apud⁷ episcopos comprovinciales discidii causas⁸ dixerint, et prius uxores quam iudicio dampnentur abiecerint, a communione ecclesie et sancto populi cetui, pro eo quod fidem et coniugia maculant, excludantur.

ID 8.328, om. Idclr, cf 8.231] C 33 q 2 c 1

¹ Cart. – Aug.] Agathensi DaSb (cf 4L etc)

² huic int. Aug. (episcopus add. Pa) cap. xxv BeCaCePaPkPwTbVo; huic int. Aug. cap. xv GcMgOaRaTc; cap. xxv cui int. Aug. Pf. Quod ut pr[] excommunicatione qui absque [] ecclesie [] dimiserit add. in mg. Ln², De eodem add. Pa

³ Hi *Ph²PrQeTbVmVp; Si AdBeCaCeDaEaFbGcHaLaMgOaPaPfPhPtPyRaTcTdVoVqWc

⁴ culpa *CaMgPfTb; causa Tc

⁵ et *MgPfTbTc; om. Ca

⁶ nullas causas *CaMgTbTcVo; nulla causa Pf

⁷ apud *MgPfTbTc; ad Ca

⁸ -as *CaMgPfTb; -am Tc

107

Nicolaus¹ Hicmaro² episcopo³

Sufficiat⁴ secundum leges solus eorum consensus quorum de⁵ coniunctionibus⁶ agitur, qui⁷ consensus cum⁸ solus in nuptiis⁹ forte defuerit cetera omnia etiam cum ipso

¹ papa add. Tc, om. CaMgPfTb

² Hicmaro BdDaFbLcPhPrRaSbVp; Ithmaro Be²; Hiemaro CaCeGcPa; Ingmaro Mg; Hiero [?] Oa; Igmaro PfTb; Hieriano Pk; Higmario Pt; Eimario Tc; hinc Marino Vo; Hennaro Wc

³ Cuiusmodi coniunctio non facit coniugium add in mg Lj² (cf Bd c 108), Quod coniugium non facit consensus ... add. in mg. Ln², Cuiusmodi coniunctio non facit coniugium add. Pa

coitu celebrata, frustrantur, Iohanne Crisostomo magno doctore testante, qui ait,
Matrimonium non facit coitus sed voluntas.

ID 8.17] C 27 q 2 c 2 from Sufficiat – frustrantur; c 1a for Iohanne - voluntas

-
- ⁴ -iat *BeCaGcMgRaPhVo; -iant Pf?TbTc
⁵ quorum de *CaMgPfTb; de quorum Tc
⁶ -nibus *CaPfTbTc; -ne GcMg
⁷ qui *CaMgPfTb; si Tc
⁸ cum CaMgPfTb; om. Tc
⁹ nuptiis *CaGcPfTbTc; nuptus Mg

108

Iudicium Urbani pape de filia Iordanis principis¹ unde supra²

Si verum esse constiterit quod nobis legati Iordanis principis retulerunt, scilicet quod ipse coactus et³ dolens filiam suam infantulam nolentem, flentem et pro viribus renitentem, non assentientibus sed valde dolentibus matre et parentela⁴, Rainaldo Ridelli filio desponsaverit, quoniam canonum et legum auctoritas talia sponsalia, ut infra ostendetur, non⁵ approbat, ne ignorantibus leges et canones nimis durum quod dicimus videatur, ita sententiam temperamus, ut si princeps cum assensu⁶ filie⁷, matris et parentele id quod ceptum⁸ est perficere voluerit, concedamus⁹. Sin autem, legatus noster utrasque partes audiat, et¹⁰ si nihil fuerit ex parte supradicti Rainaldi quod amplius impediatur, ab ipso Iordane sacramentum quod¹¹ constant hec ut¹² dicta sunt accipiat, et nos canonum

¹ Iord. princ.] Iordani principit Oa

² unde sup. *BeCaGcMgPkTbTcVo; de supra Ph; om. Pf. ix. Cuiusmodi coniunctio non facit coniugium
add. in mg. Bd, ix in mg. Be², De eodem add. Pa

³ et *GcMgPfTbTc; om. Ca

⁴ -ela *MgPfTbTc; -entibus Ca

⁵ non *MgPfTbTc; ne Ca

⁶ ass- *CaMgPfPhTc; cons- Tb

⁷ et *add. BeCaMg, om. *GcPfRaTbTcVo*

⁸ cep- *CaMgPfTc; precep- PhTb

⁹ -amus *BeGcMgPfTbVo; -imus CaTc

¹⁰ et *MgPfTbTc; ut Ca

¹¹ quod *MgPfTbTc; quo Ca

¹² ut *CaPfTbTc; que Gc; qui Mg

ac¹³ legum scita sequentes deinceps non prohibemus quin alii¹⁴ viro si voluerit predicta filia eius tantum in Domino nubat¹⁵.

ID 8.23] C 31 q 2 c 1

¹³ ac *CaMgPfPhTc; et Tb

¹⁴ alii *BeCaGcPfTbVo; alio MgTc

¹⁵ tant. in Dom. nub. *BeCaGcOaPkRaTbVoWc; nub. tant. in Dom. Mg; tant. nub. in Dom. PfTc; in Dom. tant. nub. Pw

109

Urbanus Sanctio¹ regi² Aragonum³

De neptis tue coniugio quam te cuidam militi daturum necessitatis⁴ instante articulo⁵ sub fidei pollicitatione⁶ firmasti, hoc equitate⁷ dictante decernimus⁸ ut⁹ si illa virum illum omnino, ut dicitur, renuit, et in eadem voluntatis auctoritate¹⁰ persistit, ut¹¹ viro illi prorsus se¹² deneget nupturam, nequaquam eam invitam et renitentem¹³ eiusdem¹⁴ viri cogas coniugio sociari¹⁵. Quorum enim unum corpus est unus debet esse et animus, ne forte cum virgo¹⁶ fuerit alicui invita copulata, contra Domini¹⁷ apostolique preceptum aut reatum discidii aut crimen fornicationis incurrat¹⁸, cuius videlicet peccati¹⁹ malum in eum²⁰ redundare constat qui eam coniunxit invitam, quod²¹ pari tenore de viro est etiam²² sentiendum.

¹ Urbanus Sanctio] Ursancio CePk; Ur'sancio Pa

² Sanctio regi MgPfOd²SbTbTcWc; Santio regi (regi *after* Arag.) Be; regi Sanctio CaVp; regi Sancio Fb; Sanctioni regi Gc; Santio DaLcRaSb; Sancio regi Oa; Santio regi PhVo; *om.* ObOeOf

³ Ne femina [] copuletur *add. in mg.* Ln²; De eodem *add.* Pa, Cuiusmodi coniunctio facit coniugium *add. in mg.* Tc² (*cf c 107*)

⁴ necessitis Tb

⁵ articulo *CaMgObOdOeOfPfTb; periculo Tc

⁶ pollicione Of

⁷ equitante Of

⁸ dec- *BeCaGcMgObOdOePfTbVo; decrevimus OaOf; disc- Tc

⁹ ut *CaObOdOeOfPfTbTc; et Mg

¹⁰ *corr. fr.* -ate -atei Od

¹¹ ut CaObOdOfMgPfPhTc; *om.* Tb

¹² pr. se *BeCePhPkTbOa; se pr. CaGcMgObOdOeOfPfRaTcVo

¹³ ren- *CaGcObOdOeOfPfTbTc; rem- Mg

¹⁴ eius Of

¹⁵ sociari *CaMgObOdOeOfPfTb; copulari Tc

¹⁶ viro *add.* Tc, *om.* *CaMgObOdOeOfPfTb

¹⁷ Domini *BeCaGcMgObOdOeTbTcVo; Deum OfPf

¹⁸ -at *CaObOdOeMgPfTb; -it Tc

¹⁹ aut reatum disc. - pecc. *om.* Migne

²⁰ *corr. fr.* meum Od

ID 8.24] C 31 q 2 c 3

²¹ *corr. fr.* quoniam Od

²² de viro est et. *BeCaGcOaObOdOeOfPfPhPwTcVo; de viro est Lc; est et. de viro Mg; de viro quoque est Ra; de viro et. est Tb

110

*Novellarum constitutionum*¹ xxxvii²

Si quis per errorem ancillam mulierem³ duxerit uxorem, liberam eam esse⁴ putans, vel ex contrario⁵ si libera mulier servo per errorem iuncta sit, posteaque veritas reperta fuerit, dicendum est omnino nuptias non constitisse. Inter liberum enim et ancillam, servum et liberam mulierem nuptie contrahi non possunt. Quod si⁶ calliditate et conniventia⁷ domini servus vel ancilla matrimonium contraxerit cum libera persona, forte enim dominus ancillam suam ut liberam viro ingenuo coniunxit et dotem pro ea⁸ prestitit⁹, ut propter¹⁰ nuptias donationem lucretur totam vel¹¹ pro parte. Si quid ergo tale contigerit, ipsam donationem dotis et ancillam liberam facit et nuptie consistent, nulla lege quantum pertinet ad servitutem huiusmodi matrimonium concutiente. Sin autem dominus¹² specialiter quidem nuptias ancille sue vel servi¹³ non consenserit¹⁴, sciens autem¹⁵ quod non¹⁶ concubuerit¹⁷, forte enim ideo hoc facit ut postea negotium moveat homini libero quod ancillam eius duxit uxorem, vel ingenue mulieri quod servo eius¹⁸

¹ -ionum PfTc (*c 111*); -io CaTbVo; constit' Mg

² *corr. fr.* xxxviii Fb; xxxv cp. iii Da; xxxvii cp. ii... Sb; *om.* VoVp. De separatione coniugii non ob causam fornicationis *add in mg.* Lj², De coniugio [] servum et ancillam et [] et ancillam *add. in mg.* Ln²

³ mul. *MgPfTb; *om.* Ca

⁴ eam esse *CaMgPfSgTb; *om.* Brant

⁵ ex con- *CeGcMgPfPk; econ- BeCaTb

⁶ Quod si] Idem. Si Ra; Idem quod si (vel Quod si tantum *in mg.*) Ra²

⁷ id est consensu *add. ss* Ld²

⁸ pro ea *BeOaTbVp; postea CaGcMgPkPr; propterea PfVo; propter eam Ra

⁹ -itit *MgPfTb; -iterit Ca

¹⁰ propter *MgPfTb; per Ca

¹¹ vel *CaMgPfPh; *om.* Tb

¹² dominus *MgPfTb; Deus Ca

¹³ *after* consenserit *but with mark for reversal* Pf

¹⁴ servi non con. *BeGcMgTbVoVp; servi sui non con. Ca; servi con. Oa; non con. servi Pf

¹⁵ autem *BeCaGcMgPfPhVo; ante Oa; *om.* Tb

¹⁶ quod non *PfTbVoVp; quod agitur non Be; quod agitur Ca; quando Mg?; non OaRa

¹⁷ concub- GcMgPfTbVo; prohibuerit BeRa; conibuerit Oa; reprohib- Ca

¹⁸ eius *MgPfTb; *om.* Ca

nupta est. Si quid ergo tale evenit¹⁹ specialiter²⁰ dominus non²¹ consenserit, attamen nesciens²² non²³ prohibuerit, et nuptie integro²⁴ iure consistent, et servilis conditionis persona eripiat ad ingenuitatem illo²⁵ sine dubitatione aperto, quod liberi qui ex huiusmodi nuptiis procreati fuerint tam ingenui quam legitimi sunt²⁶.

ID 8.56]

¹⁹ licet *add.* BeCaCeDaMg, si *add.* Oa; ut *add.* Pq; *om.* *BdFbGcPaPfPhPkPwSbTbVmVo

²⁰ *corr. fr.* spiritualiter Mg

²¹ *ss* Ra

²² nesciens BdFbMgPaPkPqPrSgTbVm; rescians BeCeDaGcPh²Wc; sciens CaPa²; reciens Oa; vel nesc. PfPwRaSbVo; rescians Ph; rem sciens VpBrant; res sciens Migne

²³ *ss* Ra²

²⁴ *corr. fr.* integro Ra

²⁵ illo *CaPfTbTc; iure illo Mg, *add. in mg.* Ra; illo scilicet Ra

²⁶ sunt *GcMgPfTb; appareant Ca; sint Ra

111

Ex concilio apud Vermeriam¹ cui interfuit Pippinus rex, cap. vii²

Si quis ingenuus homo ancillam alterius³ uxorem acceperit⁴, et existimat quod ingenua sit, si ipsa femina postea fuerit in servitute⁵ detecta, si eam a servitute redimere potest, faciat. Si non potest, si voluerit aliam accipiat. Si autem servam eam scierat⁶ et collaudaverat, post ut legitimam habeat.⁷ Similiter et mulier ingenua de servo alterius facere debet.

ID 8.164, cf 6.41 above] C 29 q 2 c 4

¹ Verm- BeCaDaOaPkSbTb; Vermeriam GcPr; Guerm- Pf; Warmatiam Ra; Vermenniam Vm; Verb- Vo

² Ex - vii (xvii Ra) BeCaPfPkRaTbVo; Novellarum constitutionum (*cf c 110*) Tc. De separatione coniugii non ob causam fornications *add.* Pa

³ anc. alt. *CaPfTb; alt. anc. Tc

⁴ ux. acc. CaPfTb; acc. ux. Tc

⁵ -ute *PfPrTbVo; -utem CaGcTc

⁶ scierat CaPfTbTc; esse sciebat Brant

⁷ non tenet ecclesia *add. in mg.* Gc

112

*Gregorius iunior*¹ *Bonifacio episcopo*²

Quod posuistis³ si mulier infirmitate correpta nunquam⁴ valuerit viri⁵ debitum reddere, quid eius faciat⁶ iugal⁷? Bonum esset si sic permaneret ut abstinentie vacaret, sed quia hoc magnorum⁸ est, ille qui se non poterat continere⁹ nubat magis.¹⁰ Non tamen ei subsidii opem subtrahat quod¹¹ infirmitas prepedi¹², cum¹² non detestabilis culpa excludit¹³.

ID 8.78] C 32 q 7 c 18

¹ minor SbTd

² (x. add. Bd) De separatione coniugii non ob causam fornicationis in mg. BdTc², x. in mg. Be², nec hoc add. in mg. Gc (cf c 111), De eodem add. Pa

³ posuistis CaCeMgPfPkTb; proposuistis PaTc

⁴ nunquam *CaGcMgOaPrRaTc; non BePfTbVo

⁵ viri CaGcOaPfPhPrVo; viro BeMgRaTc; om. Tb

⁶ eius faciat *CaGcMgPfPhRa²Tc; ius faciat Ra; ei faciet Tb

⁷ iug- *BeCaPfRaTb; coniug- GcMgTc

⁸ magn- *CaMgPfPhTc; man- Tb

⁹ non pot. cont. *CaMgPfTb; cont. non pot. Tc

¹⁰ Hoc non tenet ecclesia add. in mg. Be² Da

¹¹ quod *GcPfTbTcVo; quam BeCaMgRa

¹² cum BeMgOaPfRaTcVo; om. Ph; eum Tb?; tamen Brant

¹³ -it *CaMgPfTb; -at Tc

113

*Codicum*¹ lib. V², cap. xviii, tit. x³

Si maritus uxori⁴ ab initio matrimonii usque ad duos continuos annos computando coire minime propter naturalem⁵ imbecillitatem valeat, possit mulier⁶ vel eius parentes sine periculo dotis amittende⁷ repudium marito ducere⁸.

ID 8.79]

¹ Codicum *CaMgPfPkTb; Const. Tc

² lib. V *BeCaGcMgPkSbTb; lib. DaPfVo; om. Tc

³ cap. xviii tit. x *BeCaCeDaGcMgOaPaPfPrSb; cap. xviii tit. x PhPtTb; xviii cap. x Tc. De coniugibus qui (after corr.) [] reddere debitum non possunt add. in mg. Ln², De eodem add. Pa

⁴ cum uxore Pa (not CePk)

⁵ -alem *CaMgPfPhTc; -ale Tb

⁶ possit mul. *GcMgOaTbVo; mul. possit BeCa; mul. potest PfTc

⁷ am- *BeCaMgTcVo; adm- PfPhTb

⁸ ducere BdCeFbOaPaPhPkPqPrPtPwSbVmVoVp; dicere MgPf; dare BeCaDaRaTbTc; mittere Brant

114

Capitularum¹ lib. VI², cap. xci³

Si vir et mulier coniunxerint se in matrimonio et postea dixerit mulier de viro non posse nubere⁴ cum ea⁵, si poterit probare⁶ quod verum sit, accipiat alium, eo quod iuxta apostolum non potuit illi reddere vir suus⁷ debitum.

ID 8.80]

¹ Capitularum Pf; Capitulo Ca; Cap' GcMgOaVo; *om.* Be

² VI *BeCaEgGcMgPkVo; V Pf; *om.* PhTb

³ Cap. - xci (xii Oa, xcl Pr) *CaMgOaPfPrTb; Item Tc. De eodem *add.* Pa

⁴ nubere *CaMgPfTc; concumbere Tc

⁵ ea Pf²TbTcVo; eo BeCaGcMgOaPf

⁶ per iustum iudicium *add.* EgMg, iusto iudicio *add.* Fb², *om.*

*BdBcCaCeDaGcLcOaPaPfPkPrPwRaSbTbTcVo

⁷ red. vir suus *CeLcOaPfPhSbTbVo; vir reddere suus Be; vir suum red. CaDaPw; vir suus red. GcMgRaTcVpWd

115

Ex epistola Gregorii ad Iohannem¹ Ravenatem episcopum²

Quod autem³ interrogasti de his qui in matrimonio iuncti sunt et nubere non possunt, si ille aliam vel illa⁴ alium ducere possit, quibus⁵ scriptum est, Vir et mulier si se coniunxerint⁶ et postea dixerit mulier de viro quod non possit coire cum ea, si potest probare per iustum iudicium quod verum sit, accipiat alium, si autem⁷ ille aliam acceperit⁸, separentur.

ID 8.178] C 27 q 2 c 29 to accipiat alium

¹ Yb'm Vo

² De eodem *add.* Pa, De repudio causa frigide nature *add.* in mg. Pt³

³ autem *CaMgPfTb; ante Tc

⁴ illa *MgPfTbTc; alia Ca

⁵ quibus *BeCaGcMgOaPf?Vo; ita Tb; de his Tc

⁶ vir et mul. si se con. *BeCaGcMgPfPhPkVo; ut mul. si se coniunxerit Tb; si coniunxerint se vir et mul. Tc

⁷ autem *CaMgPfTb; vero Tc

⁸ ille al. acc. *BeGcMgOaPfPhTcVo; aliam ille acc. Ca; ille acc. al. Tb

116

Ex epistola¹ Gregorii²

¹ Ex ep.] Exempla Be

² II *add.* BdDaMgPfSbTcVo, De eodem *add.* Pa, pape *add.* FbRa, *om.* *BeCaCeGcOaPkPrPwTbVm

De his requisitis³ qui ob causam frigide nature se dicunt non posse⁴ invicem operam carnis dantes commisceri. Iste vero si non potest ea uti pro uxore habeat quasi sororem. Quod si retinaculum iugale volunt⁵ rescindere⁶ maneant utrique innupti⁷. Nam si huic non potuit naturaliter concordare, quomodo alteri conveniet? Igitur si vir aliam vult uxorem accipere⁸ manifesta ratio⁹ patet quia succedente¹⁰ diabolo odii fomitem¹¹, exosam eam habuit¹², et idcirco eam dimittere mendacii falsitate molitur. Quod si mul¹³ier causatur et dicit, Volo mater¹⁴ esse et filios procreare, uterque eorum septima manu¹⁵ propinquorum tactis sacrosanctis reliquiis iureiurando dicat ut nunquam per commixtionem carnis coniuncti una caro effecti fuissent¹⁶, tunc videtur mulierem secundas¹⁷ posse contrahere¹⁸ nuptias. Humanum dico propter infirmitatem carnis eorum. Vir autem qui frigide nature est maneat sine coniuge. Quod si et ille aliam copulam acceperit¹⁹, tunc hi²⁰ qui iuraverint²¹ periurii crimine rei teneantur, et penitentia peracta priora cogantur recipere connubia.

ID 8.182] C 33 q 1 c 2

³ -istis Be²CaOaPfTbVo; requisitis Be; -isti GcMgTc; qui reliquistis Pk

⁴ non posse *CaMgPfTb; om. Tc

⁵ vol- *CaMgPfTc; nol- Tb

⁶ resc- *BeGcMgPfTbVo; rec- Ca; disc- Tc

⁷ utr. inn. *BeCaGcMgPfPhVo; inn. utr. TbTc

⁸ vult ux. acc. GcMgRaTc; vult ducere ux. Be; vult ux. CaPfVo; vult acc. ux. Oa; acc. vult ux. PhTb

⁹ -io *CaMgPfTb; -ione Tc

¹⁰ quia succ. BeOaPfPkTbTcVo; quia suggerente CaEgGcMg; quod suggedente Brant

¹¹ -item MgPf?TbTc; -ite Ca

¹² -uit *BeGcPfTbTc; -uerit CaMgVo

¹³ Be mf breaks off here, and resumes near the end of 6. 124, qv

¹⁴ Volo mat. *CaMgPfTb; Mat. volo Tc

¹⁵ manu *CaPfTbTc; manibus GcMg

¹⁶ eff. fu. *CaMgPfTb; fu. eff. Tc

¹⁷ sec. *CaMgPfTb; om. Tc

¹⁸ posse cont. *CaGcPfTbTc; cont. posse Mg

¹⁹ -perit *GcMgTbTcVo; -pit Ca; ? Pf

²⁰ tunc hi CaGcMgOaTbVo; tam hi Pf; tunc illi Tc

²¹ -erint *CaPfTbVo; -erunt GcMgTc

117

*Hicmarus*¹

Si per sortiarias² atque maleficas, occulto, sed³ nunquam vel nusquam iniusto⁴ Dei iudicio permittente et diabolo preparante, concubitus non sequitur, hortandi sunt quibus ista eveniunt ut corde contrito et spiritu humiliato Deo et sacerdoti de omnibus peccatis suis puram confessionem faciant⁵, et⁶ profusis⁷ lacrymis ac largioribus elemosinis et orationibus atque ieiuniis Domino satisfaciant⁸, et per exorcismos ac cetera medicine ecclesiastice munia, ministri ecclesie tales quantum annuerit Dominus⁹ qui Abimelech ac domum eius¹⁰ Abrahe orationibus sanavit, sanare procurent. Qui forte si sanari¹¹ non potuerint, separari valebunt. Sed postquam alias nuptias expetierint, illis in carne viventibus quibus iuncte fuerint¹², prioribus quos reliquerant, etiam si possibilitas concumbendi eis reddita fuerit¹³, reconciliari nequibunt.¹⁴

ID 8.194] C 33 q 1 c 4

¹ Hicmarus CaDaGcMgOaPhPrRaSb; Igmarus CeTb; Higmarus FbPt; De eodem Pa; Higmarus archiepiscopus Pf; Heimarus TcWc; Hycinarus Vo; Hismarus Vp; *om.* Pk; contrarietas *add. lower in mg.*

Lj²

² -ianas Ca

³ *ss* Sb²

⁴ vel nusquam iniusto CaFbGcMgOaPqPrTc; iniusto BdCePaPfPkPwSbVm²; vel nusquam PhTb; vel numquam iniusto Vm; iusto Vo

⁵ faciant *MgPfTbVo; faciat Ca; *om.* Tc

⁶ et *CaPf?TbTc; ac GcMg

⁷ *obsc. corr.* Ca

⁸ -iant *MgPf?TbTc; -iat Ca. ac profusus lacrimis – satisfaciant *in lower mg.* Gc

⁹ Dominus *MgPfTbTc; Deus Ca

¹⁰ dom. eius *CaMgTbTcVo; dominum Pf

¹¹ *corr. fr.* -are Pf

¹² -erint *CaGcPkTb; -erunt MgPfTc; -erant Vo

¹³ prioribus - fuerit *GcMgPfTbTcVo; *om.* Ca

¹⁴ Of *fo.99r ends*

118

*Ex concilio apud Vermeriam*¹ *temporibus Pippini regis*², *cap. xvii*³

Si qua mulier se proclamaverit quod vir suus nunquam coisset cum ea, exeant inde ad crucem, et si verum fuerit⁴ separentur, et illa faciat quod vult.

¹ Vermeriam *CaDaOaPkSbTc; Vermeriam GcMg; Guermeriam Pf; Warmatiam Ra; Giniam Tb?; Verberiam Vo

² temp. Pip. reg. *CaMgPkTbTcVo; *om.* Pf

ID 8.179]

³ cap. xvii *CaMgPfPkTb; om. Tc. De eodem add. Pa

⁴ fuerit *MgPfTbTc; fuit Ca

119

Ex concilio apud Compendium¹, cap. xx²

Si quis accepit³ uxorem et habuit⁴ eam aliquo tempore, et ipsa femina⁵ dicit quod non coisset cum ea, et ille vir dicit quod sic fecit, in veritate viri consistat⁶, quia vir caput est mulieris.

ID 8.180] C 33 q 1 c 3

¹ corr. fr. Triburiensi Oa

² De eodem add. Pa

³ -epit *CaPkTb?; -eperit FbGcLcMgOaPfRaSbTcVo

⁴ -uit *PkTb; -uerit CaFbGcMgOaPfPrRaTcVo; ? Ph

⁵ femina CaMgPfTbTc; mulier Brant

⁶ -at *CaMgTbTcVo; -it Pf

120

Ex concilio Triburiensi¹, cap. iii²

Vir si³ duxerit uxorem⁴, concumbere cum ea⁵ non valens⁶, et frater eius clanculo eam vitiaverit⁷ et gravidam reddiderit⁸, separentur. Considerata autem imbecillitate misericordia eis impertiatur ad coniugium tantum in Domino.

ID 8.181]

¹ Trib- *CaMgPfPhTc; Tib- Tb

² cap. iii *CaMgPfTb; om. Tc; De incestu add. in mg. Lj²; De eodem add. Pa

³ add. ss. Ca

⁴ uxorem *CaDaDbOaPfTbVo; mulierem EgGcMgPr; ux. et Tc

⁵ conc. cum ea *CaPfTbTcVo; cum ea conc. EgGcMg

⁶ -ens *CaMgPfTb; -uerit Tc

⁷ vitiaverit *CaMgTbTc; vitiavit Pf

⁸ reddiderit *CaMgPfTb; fecerit Tc

121

¹Ex concilio Maguntiensis², cap. vi³

¹ De his qui feminam cum filiastra sua [] cum duabus maribus et his similibus add. in mg. Ln²

² Mag- *CaEgGcPfTbTcVo; Mog- Mg

³ vi *CaGcPfPkTbTcVo; v Eg; ii Mg; iii Vp. De eodem add. Pa

Si quis viduam uxorem duxerit⁴ et postea⁵ cum filiastra fuerit fornicatus seu cum duabus sororibus⁶, aut si qua cum duobus fratribus, seu cum patre et filio, si quis relictam fratris, si quis neptem aut novercam, aut nurum aut consobrinam⁷, aut filiam avunculi, aut eius relictam, aut privignam polluerit, eos disiungi⁸ et ulterius nunquam coniugio⁹ copulari precipimus.

ID 9.77] C 32 q 7 c 20

⁴ ux. dux. *CaMgPfTb; dux. ux. Tc

⁵ postea *CaPfPkTbTcVo; post EgGcMg

⁶ altera manente uxore *add. Vosm., om.* *CaDbEaGcLgMgOaObOdOeOfPfPhPtRaSgTbTcVmVoWcBrant

⁷ aut cons. *MgPfTbTc; *om.* Ca

⁸ eos dis. *CaMgPfTb; dis. eos Tc

⁹ nunq. con. *MgPfTbTc; con. nusq. Ca

122

[Item]¹

Ubi non est consensus² utriusque non est coniugium³. Ergo qui pueris dant puellas⁴ in cunabulis, vel e converso, nihil faciunt nisi uterque puerorum consentiat⁵ postquam venerint ad tempus⁶ discretionis. Non⁷ est coniugium nisi fiat utriusque consensu⁸, etiam si pater et mater hoc fecerint et voluerint.

C 30 q 2 c 1

¹ Item TbPt; Gregorius Da(*mg.*)Sb [*cf* XP 7.25.3]; Nota Lc; Nato Ph; Nich' papa ad consulta Bulgarorum Ra; De eodem Vo; Nicholaus papa Vp; *om.* CaCeFbGcMgPaPfPkTcWc

² non est cons. (*corr. fr.* confessus Gc) CaGcMgPfPkTbTc; cons. non est Eg

³ non est con. CaGcMgPfTbTcVo; con. non est Eg; con. Pk

⁴ puellas GcTbTcVo; puellulas CaDaMgPf

⁵ -iat CaMgPfPhTc; -iant Tb

⁶ ven. ad tempus CaGcMgPfTbVo; ad temp. ven Tc; venerit ad annos Brant

⁷ Non CaRaTbTc; Nec EgGcMgPfPhVo

⁸ consensu PfRaTcVo; consensus CaEgFbGcPhPkTb; assensus Mg

123

Nicolaus papa¹ ad consulta Bulgarorum²

Ita diligere³ debet homo⁴ eum qui se suscepit⁵ a sacro fonte sicut patrem. Item. Est⁶ inter fratres et⁷ filios spirituales⁸ gratuita et sancta communio que non est⁹ dicenda

¹ Nich. papa CaMgPfTbVp; Nich. Gc; *om.* Tc

² Bulg- CaGcMgPfPhVo; Burg- Oa; Bug- TbTc. De separatione coniugii non ob causam fornicationis *add. in mg.* Eg; Quod non sit [] spirituales [] *add. in mg.* Ln², De eodem *add.* Pa

consanguinitas, sed potius habenda spiritualis proximitas. Unde inter eos¹⁰ arbitramur fieri non¹¹ posse quodlibet¹² coniugale¹³ connubium, quando quidem nec inter eos qui natura et eos qui¹⁴ adoptione filii sunt, venerande¹⁵ Romane leges¹⁶ matrimonia contrahi¹⁷ permittunt. Item. Si¹⁸ inter eos non contrahitur matrimonium quos adoptio iungit, quanto potius¹⁹ a carnali oportet²⁰ inter se contubernio²¹ cessare quos per celeste sacramentum regeneratio sancti Spiritus vincit²²? Longe, inquit, igitur²³ congruentius filius patris mei vel frater meus appellatur is²⁴ quem gratia divina quam quem humana voluntas ut filius eius vel frater meus esset elegit, prudentiusque ab alterna corporis²⁵ commixtione secernimur²⁶.

ID 1.135, 9.34] C 30 q 3 c 1

³ corr. fr. intelligere Ce

⁴ dil. deb. homo *CaMgPfPhTb; deb. dil. homo Ra; homo dil. deb. Tc

⁵ se suscepit *CaMgPfRa; suscepit Gc²OaPhPrVo; suscipit se Tb; se suscepit Tc

⁶ Est *CaPfTbTc; Eest Vo; om. EgGcMg

⁷ fratres et CaMgPfTc; om. PhTb

⁸ est add. EgGcMg, om. *CaPfTbTcVo

⁹ est *CaMgPfTb; om. Tc

¹⁰ eos *CaMgPfTb; om. Tc

¹¹ non CaCeGc²MgPaPwTbTc; om. BdFbGcPfPhPrSbVmBrant

¹² quodlibet *GcMgPfTbTc; quidem Ca; quodlibet non Fb

¹³ coniugale *CaGc²MgPfTbTc; non con. GcBrant; non legale Vosm.

¹⁴ etiam add. PfTb, in add. PhVo; om. *CaGcMgTc

¹⁵ et add. GcTc, om. *CaMgPfTb

¹⁶ leges *CaEgFbGcPfTbTc; laudes Mg

¹⁷ non add. TbTc, om. *BdCaCeDaEgFbGcMgPf?PhPkPrPwSbVmVo

¹⁸ Si *CaMgPfTbTc; om. Brant

¹⁹ potius *CaMgPfTbTc; magis Brant

²⁰ oportet *CaMgPfTb; om. Tc

²¹ contubernio *CaGcMg²OaPfTbVo; contubernia Mg; connubio Tc

²² vel ligat add. ss Mg

²³ inq. ig. MgPfTb; ig. Ca; ig. inq. Tc; inquis ig. Vo

²⁴ is *MgPf?TbTc; his Ca

²⁵ corporis *BdCaCeMgPaPfPhPkPwSbTcVmVo, om. *Tb

²⁶ -imur *BdCaMgPfSbTcVm; -itur CePaPkTb?; -untur FbGcPrWd; -imus PhWc

124

Nicolaus¹ Salemonio² episcopo³

¹ Nicholaus *CaGcMgPfTb; Item de eodem Ra; Nich. papa Tc

² Salemonio CeMgPaPhPkTbTc; Salomonio CaFbPr; Saleminio Pf; Salomoni Vo. Salomitano Brant; Salomitano Vosm. Gg' Maximo presumptori (vel preceptori ss) Salone add. in mg. Mg

³ De eodem add. Pa

Nosse⁴ desideras utrum mulier que⁵ viri filium ex alia femina genitum de⁶ sacro fonte levaverit, postmodum possit cum eodem viro copulari, quos ideo iungi posse⁷ decernimus quia secundum sacros canones nisi amborum consensu nullius religionis obtentu debet coniunx dimittere coniugem. Pertinet autem ad ingens uxoris exitium que habens odio virum vel infirmitatem⁸ eius non considerans quasi causa pietatis operatur impietatem⁹, maxime cum precipiat apostolus, Nolite, inquiens, fraudare invicem, nisi ex consensu ad tempus ut vacetis orationi¹⁰, et iterum revertimini in idipsum, ne temptet vos Satanas propter incontinentiam vestram. Ergo si non ex consensu utriusque coniugis hoc factum esse probatur, non fraudentur invicem, sed revertantur in idipsum, presertim cum dicat Apostolus, Uxor sui corporis potestatem¹¹ non habet¹² sed vir, sicut¹³ vir non habet potestatem sui corporis¹⁴ sed mulier.

ID 1.136] C 30 q 1 c 3

⁴ Posse LgPy

⁵ sui *add.* Mg, *om.* *CaEgGcPfTbTc

⁶ de *CaMgPfTb; ex Tc

⁷ iun. posse *GcMgOaPfTbVo; iun. Ca; posse iun. Tc

⁸ *corr. fr.* infirma- Ca

⁹ imp. *BdCaCeFbPaPfPhPk?PwSbTbTc;Vo iniquitatem EgGcMgVm

¹⁰ -oni *CaMgPfTb; -onibus Tc

¹¹ Be *mf resumes.*

¹² pot. non hab. *BeOaPfTbVo; non hab. Ca; non hab. pot. GcMgTc

¹³ sicut CaGcMgPfTbTc; et Be; similiter Oa; similiter et *Brant*

¹⁴ non hab. pot. sui corp. MgTbTc; pot. non hab. sui corp. BeGcOaPfPhVo; pot. sui corp. non hab. Ca

125

Capitularum¹ libro V², cap. vii³

Si quis filiastrum aut⁴ filiastram suam ante episcopum ad confirmationem⁵ tenuerit, separetur⁶ ab uxore sua et alteram non accipiat.

¹ Capitularum *CeOaOdOePfSg; Capitulum BeObOcOd²PtTbVoWc; Ex capitularum Pa; Const' Tc; capl' Vm

² V *BeGcObOcOdPfPtPwTcVoWc; VI PhTb; I v Vm; *om.* Sg

³ vii *BeGcOaObOcOdPfPhPrPwSgTcVmVoWc; vi Oe; xii PtTb. Ex concilio apud Vermeriam (Warmatiam Ra) cap. iiii (cap. iiii *om.* RaVp) EgMgRaVp*Brant*, Ex concilio apud Vermeriam (vel in ss) cap. iiii Lg; Adrianus dicit *in mg.* Eg, vel Cap. lib. V cap. vii *in mg.* Mg², Nicholas papa Radulfo Bituricensi episcopo (*cfc* 126) *in mg.* Ca. De his qui aut filios aut filias aut filiastrum de sacro fonte sumpiunt aut [] *add. in mg.* Ln², contrarietas *add. in mg.* Lj², De eodem *add.* Pa

⁴ aut *BeOaPfPhPtTbVo; vel CaGcMgPrPwRaTcWc

⁵ ante ep. ad conf. *CaGcMgPfPtTb; ad conf. ante ep. Tc

⁶ *corr. fr.* -entur Tc

ID 1.302, also 9.80] C 30 q 1 c 2 earlier to ab uxore sua only; et aliam nunquam accipiat. Similiter et mulier added later

126

Nicolaus papa Radolpho Bituricensi¹ archiepiscopo²

De his qui filiastros suos ad confirmationem coram episcopis tenent³, id est qui filios uxoris sue⁴ de viro priori⁵ dum crismantur⁶ ab episcopis super se sustinent, si inscitia, sicut asseris, fit, licet sit peccatum tamen non usque ad separationem coniugii puniendum est. Lugeant tamen⁷ et digna penitentia hoc diluentes Domino dicant, Delicta ignorantie nostre⁸ ne⁹ memineris.

ID 1.304] C 30 q 1 c 6

¹ -icensi Be(Ca)GcMgTbVo; -iensi OaPfTc; Bidunensi Vp

² archiep- *BeDaPfRa²TbVo; ep- (Ca)CeGcMgOaPaPkPrPtRaTc; Ca has insc. to c 126 over c 125, to c 127 here. De eodem add. Pa

³ coram epp. tenent *CaMgPfPhTc; tenuerint coram ep. Tb

⁴ uxoris sue *CaMgPfTb; uxorum suarum Tc

⁵ viro priori *CaMgPfTb; viris prioribus Tc

⁶ crismantur BeCaGcMgTbVo; crismatur OaPf; confirmantur Tc

⁷ tamen *CaMgTbTcVo; tantum Pf

⁸ nostre *CaMgPfTb; mee Tc

⁹ ne CaEgGcPfTbTc; tu Mg

127

Ex decretis Desiderii¹ pape²

Deusdedit³ sancte Romane ecclesie⁴ et apostolice⁵ episcopus Gordiano Hispalensis Ecclesie coepiscopo⁶ et fratri dilectissimo.

Pervenit ad nos⁷ diaconus sanctitatis vestre⁸ epistolam deferens, quod quidam viri et mulieres preterito Sabbato paschali die⁹, pro magno populorum incursu, nescientes

¹ Desiderii *BdBe(Ca)CeFbGcOaPaPhPkPqPrPwQeRaTbTcTdVmWc; Deusdedit DaMgSbVo; Deodati Pf; Desiderius Vc

² om. Sb. Ex – pape] om. Pt; Separentur viri ab uxoribus qui natos suos aliquo casu coram episcopo tenuerunt vel suscipiunt Vp [cf C 30 q 1 c 1]. De eodem add. Pa

³ Deusdedit BdCe(vel Desiderius ss)MgOaPaPfPhPkPtQeSbTbTdVo; D. Da; Desiderius BeCaFbGcPrRaSiTcTd²VmWc; proprium nomen add. interlin. Ld²

⁴ eccl. BeCaPfPwTbTcVo; om. EgGcMgPrWc

⁵ sedis add. Da²EgGcMgPrRaTcWc, om. *BeCaDaOaPfPhSbTbVo

⁶ coep- *CaMgPfTb; ep- Tc

⁷ frater dilectissime add. Tc, om. *CaMgOaPfTb

⁸ vestre *CaMgPfPhTc; tue Tb

filios suos suscepissent¹⁰ ex¹¹ lavacro sancto. Cupis ergo scire si pro tali ratione accidenti debeant viri ac¹² mulieres ad proprium usum redire an non. Nos vero¹³ ex hac re mesti inquisivimus priorum dicta¹⁴. Invenimus autem in archivis¹⁵ huius apostolice sedis iam talia contigisse in ecclesia Hisaurie et Ethesiorum¹⁶ simulque Hierosolime aliarum¹⁷ etiam ecclesiarum episcopis et earum civitatum¹⁸ ab hac apostolica sede volentibus scire, utrum viri ac mulieres redirent ad proprium thorum, beate memorie sancti patres Iulius, Innocentius et Celestinus cum episcoporum plurimorum et sacerdotum consensu in ecclesia beati¹⁹ apostolorum principis²⁰ prohibentes talia perscripserunt²¹ et confirmaverunt, ut nullo modo se in coniugio²² reciperent mulieres ac viri quicumque aliqua ratione suscepserint²³ natos²⁴, sed separent se ne suadente diabolo tale vitium inolescat per mundum. Scitis quia quomodo²⁵ sunt septem²⁶ dona Spiritus sancti²⁷, ita sunt septem dona baptismi²⁸, a primo ergo²⁹ pabulo sacrati salis³⁰ et ingressu ecclesie usque ad confirmationem per crisma. A primo hoc³¹ usque ad septimum, nullus

⁹ pasch. die CaGcPfTbTc; die pasch. Mg

¹⁰ suscepissent *MgPfTbTc; suscepisse Ca

¹¹ ex *CaMgPfTb; de Tc

¹² ac *CaMgPfTb; et Tc

¹³ vero *CaMgPfTb; autem Tc

¹⁴ pr. dicta *CaMgPfTb; dicta pr. Tc

¹⁵ corr. fr. in arch. autem Tc

¹⁶ Ethes- *CaMgPfTb; Ephes- Tc

¹⁷ vel illorum add. ss Mg²

¹⁸ et earum civ. *CeGcMg(vel aliarum ss)PaPhPkPwRaSbVo; et aliarum civ. BdBeCaDaTb; et earum civitatibus Fb; et earum civitatibus Oa; et eor. civ. Pf; et ex earum civitatibus PrVm; quibus Tc

¹⁹ Petri add. MgTc, om. *BeCaGcPfTbVo

²⁰ corr. fr. -ipes Mg

²¹ persc- *BeGcMgPfTbVo; presc- Ca; consc- Tc

²² -gio *CaMgPfTb; -gium Tc

²³ -erint *BeTbVo; -erunt CaDbGcMgPfTc

²⁴ proprios add. Vosm., om. *CaDbMgPfTbTc

²⁵ quomodo CaMgPfTb; sicut Tc

²⁶ sunt septem CaMgPfTb; septem sunt Tc

²⁷ Sp. s. *MgPfTb; s. Sp. CaTc

²⁸ baptissimi Ca

²⁹ ergo CaGcPfTbTc; om. Mg

³⁰ sacrati (ss Be) salis BeCaPfVo; salis sacrati GcMgTb; sacri salis Tc

³¹ hoc CaPfTbTc; ergo hoc Gc; ergo Mg

Christianus suam commatrem³² in coniugium suscipere debet, et³³ qui presumpserit tamdiu anathematis vinculo religetur donec penitentiam egerit digne³⁴.

ID 1.305] C 30 q 1 c 1

³² suam comm. CaPfTbTc; comm. suam Mg

³³ si add. Pf, om. *CaMgTbTcVo

³⁴ pen. eg. digne BdBeCaCePaPfPhPkSbTbVoWdBrant; digne eg. pen. FbGcMgRaVm; pen. digne eg. OaPw; agat digne pen. Tc. Vo continues without a break: Mulieres vero cum separate fuerint hac pro illicita accione a propriis viris totam precipimus recipere dotem, quam in die nuptiali receperint, et post expletum annum recipiant alium virum si voluerint. Similiter et vir uxorem. (cf BD 17. 44; AL 10. 29; Ars. 713 fo. 157v)

128

*Zacharias papa Theodoro episcopo Ticinensi*¹

Zacharias episcopus servus servorum Dei, reverentissimo et sanctissimo fratri² Theodoro episcopo ecclesie Ticinensis³.

⁴Pitacium quod nobis tua veneranda⁵ fraternitas obtulit⁶ per quod nos sciscitari⁷ curasti⁸ si liceat filium cuius⁹ pater alterius filiam ex sacro baptismo¹⁰ susceptam, id est¹¹ spiritualem eiusdem patris¹² filiam, quod dici crudele est, in matrimonio¹³ accipere, quod apud te enormiter asseruisti contigisse. Sed bene tua sancta fraternitas¹⁴ compertum habet, quod Dominus Moisi precepit dicens, Turpitudinem patris non revelabis, turpitudinem tue matris non revelabis, r. tue non revelabis¹⁵. Turpitude enim¹⁶ tua est.

¹ -inensi CaGcOaPfTbTc²VoWc(before ep., and all insc. in mg.); -iensi BeMgPaPkTc; Diciensi Ce; -iensi Sb. Filias spirituales carnali filio nubere non potest Vp [cf D 30 q 3 c 2]. Pt has lxxxvii only as insc. De eodem add. Pa

² fratri *CaMgPfTb; om. Tc

³ -inensis CaPfPtTbTc; -iensis BeGcMgTc

⁴ id est epistola add ss Ob²; Epistola add. PfSb, Epistole add. Tc, Epistola in incisura pargameni id est seroa. uulgo add. Py; om. *BeCaDbGcMgOaPkTbVoWc

⁵ veneranda CaMgPfTb; reverenda Tc

⁶ suscipimus add. Vosm, om. CaMgPfTbTc

⁷ sciscitari *BeCaMgOaTbVo; sciscitare Gc; suscitari Pf; scrutari Tc

⁸ curasti *Be?GcMgOaPfTbVo; voluisti Ca; voluistis Tc

⁹ cuius *CaMgPfTb; eius Tc

¹⁰ baptismo *CaMgPfTb; fonte fonte Tc

¹¹ id est *MgPfTbTc; om. Ca

¹² eiusdem patris *BeCaGcMgPwTbVo; eandem patris Pf; eiusdem Tc

¹³ -nio *CaMgPfTb; -nium Tc

¹⁴ tua s. frat. CaMgPfTbTc; tua frat. Brant; frat. tua Migne

¹⁵ non rev. t.m. (m. tue Mg)- revelabis *BeMgPfTc; turp. p. n. r. t. m. t. n. r. t. s. n. r. Ca; turp. matris tue n.r.r. - revelabis Tb

¹⁶ enim *CaMgPfTb; om. Tc

Turpitudinem enim revelari dicitur dum¹⁷ propria consanguinitate precipimur abstinere¹⁸, multo magis a spirituali patris nostri filia. Omni occasione aut argumento seposito sub nimia districtione nos cavere convenit, ne iram divine examinationis¹⁹ incidat, si quis tali facinori mixtus minime²⁰ restrinxerit frena luxurie. Unde et omnes omnino cavendi sunt a talis²¹ sceleris commixtione ne in eternum pereant. Sed²² is²³ qui huius perniciose temeritatis anime sue salutem²⁴ despiciens impio se miscuit matrimonio, per omnia tua fraternitas studeat separare, et penitentiae digne submittere, quatenus ab eterna eruti²⁵ dampnatione, animas eorum lucreris prestante Domino. De filiis autem qui ex eis nati esse probantur retulisti si liceat eos coniugio²⁶ copulari, sed hi cur prohibeantur a coniugio aut pro huiusmodi penitentiam agere compellantur, dum ex hoc absque condemnatione esse perhibentur²⁷, quia non pater pro filio neque filius pro patre sustinebit tormenta, dicente Domino per prophetam, Anima patris mea est, et anima filii mea est. Anima que peccaverit²⁸ morietur, sed et²⁹, frater carissime, de his dixisse sufficiat. Cave autem ne aliter agere subiectis concedas, ne a recto tramite inveniariis deviare.

ID 1.307] C 30 q 3 c 2, to animam eius lucreris only

¹⁷ Turpit. enim revelari (-are ObOeRaTc) dic. dum (qui Tc, a add. Be)

BeCaGcOaObOcOdOePfPrRaSgTbTcVm; Turp. enim revelare interdicimus dum LgMg; Turpit. enim revelari cum Vo; Cum ergo a Vosm.

¹⁸ precipimur abstinere CaOaPfPhPrRaSbTb²Vo²; prec. abstinere Be; prec. abstinere (-eri Gc) et GcMg; abstinere Tb; iubemur abstinere Tc; prec. abstinemur Vo

¹⁹ corr. fr. -one Tc

²⁰ minime *CaMgPfTb; non Tc

²¹ talis *MgPfTb; tali CaTc; tal' BeVo

²² Si Be

²³ is BeGcMg²PfTbTcVo; his CaMgOa; he (?) Gc²

²⁴ an. sue sal. BeCaGcPfTbVo; sal. an. sue Mg; animam suam Oa; an. sue sue sal. Tc

²⁵ eruti *CaGcMgPfPhVo; erutis Tb; exuti Tc

²⁶ coniugio *CaMgPfTbTc; matrimonio Brant

²⁷ perhib- *CaGcMgPfVo; prob- TbTc

²⁸ ipsa add. CaGcMgTcVo, om. *BePfTb

²⁹ et CaGcPfTbTc; om. Mg

129*Ex decret. Gregorii iunioris*¹

Si quis spiritualem commatrem in coniugium duxerit, anathema sit.

ID 1.139]

Explicit liber sextus²

¹ Ex – iunioris as *second insc. to 7.1*, running this text onto the end of c 128 Sl. De eodem *add.* Pa; lxxxviii *add.* Pt

² Expl. lib. sext. AdBdBeCaEaFbHaOaObOcOdPfPqPwQeSbSgTbTcTd; Lib. sext. expl. Oe; Explicit vi pars et liber xii Pa; *om.* CeDaEgGcLcLgMgPhPkPrPtRaSlVmVoVpWc. Require *add. in mg.* Lf. Vo lacks any rubric for the end of Bk 6 or beginning of Bk 7.